

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

Gerimantas Gaigalas

(TARPTAUTINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA)

TARPTAUTINĖS ATSAKOMYBĖS PRINCIPAI APLINKOS

APSAUGOS TEISĖJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:

Dr. Pavelas Ravluševičius

Vilnius

2005

DARBO PLANAS

Ižanga	4
I. APLINKOSAUGOS TEISĖS PAGRINDINIAI PRINCIPAI	9
1.1. Gamtos išteklių suverenitetas ir pareiga nedaryti žalos kitų šalių aplinkai	10
1.2. Prevencinių veiksmų principas	12
1.3. Bendradarbiavimas	13
1.4. Darnus vystymasis	15
1.5. Atsargumo principas	17
1.6. „Teršėjas moka“ principas	18
1.7. Bendros bet diferencijuotos atsakomybės principas	19
II. TARPTAUTINĖS ATSAKOMYBĖS APLINKOSAUGOS TEISĖJE POŽYMIAI	21
2.1. Tarptautinės atsakomybės ribos	22
2.2. Tarptautinės atsakomybės turinys	22
2.3. Žalos aplinkai ribos ir jos nustatymas	24
2.4. Riba, nuo kurios taikoma atsakomybė už žalą aplinkai	25
2.5. Nuostolių atlyginimas	26
III. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖ APLINKOSAUGOJE	27
3.1. Valstybių atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus aplinkosaugoje	28
3.2. Valstybių atsakomybė už padarytą žalą aplinkai	29
3.3. Tarptautinė atsakomybė už žalą, kylančią iš veiklos, kuri neuždrausta tarptautinės teisės – TTK straipsnių projektas	32
3.3.1. Taikymo sritis	33
3.3.2. Sąvokos	34
3.3.3. Tikslas	36
3.3.4. Greitas ir adekvatus kompensavimas	37
3.3.5. Atsakomosios priemonės	39
3.3.6. Tarptautinės ir vietinės priemonės	40
3.3.7. Specifinių regioninių režimų plėtra	41
3.3.8. Įgyvendinimas	41

IV. CIVILINĖ ATSAKOMYBĖ UŽ ŽALĄ APLINKAI PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ	43
4.1. Pagrindinės tarptautinės sutartys aplinkosaugos srityje, kuriose numatyta civilinė atsakomybė	44
4.1.1. Veikla, susijusi su radioaktyviomis medžiagomis	44
4.1.2. Veikla, susijusi su naftos išsiliejimais	46
4.1.3. Veikla, susijusi su atliekomis	47
4.1.4. Transportas	48
4.1.4. Kitos sutartys	48
4.2. Civilinės atsakomybės už žalą aplinkai reglamentavimas ES	51
V. TEISMŲ PRAKTIKA, SPRENDŽIANT ŽALOS APLINKAI ATLYGINIMO KLAUSIMUS	56
5.1. „Trail Smelter“ byla	56
5.2. „Gabcikovo – Nagymaros“ byla	57
5.3. „Lanoux“ byla	57
5.4. „Amoco Cadiz“ byla	57
5.5. „Patmos“ byla	59
5.6. Kitos bylos	59
5.7. Ginčai dėl žalos aplinkai atlyginimo ES	60
5.8. „Lietuvos geležinkelių“ byla	61
VI. BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ UŽ ŽALĄ APLINKAI PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ	63
Išvados	65
SUMMARY	68
Priedai	71
Literatūros sąrašas	77

IŽANGA

1990 metais Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, mūsų šalis grįžo į tarptautinę bendruomenę, kaip pilnateisė jos narė, su visomis iš to išplaukiančiomis teisėmis bei pareigomis. Įvykę reikšmingi politiniai, teisiniai bei ekonominiai pokyčiai įtakojo visas gyvenimo sritis Lietuvoje, tarp jų ir aplinkos sektorių. Aplinkosauginių problemų sprendimas Lietuvoje tapo ne tik mūsų šalies rūpesčiu, bet ir visos tarptautinės bendruomenės interesu. Iš kitos pusės, Lietuva įgijo galimybę spręsti savo aplinkosaugines problemas tarptautiniame lygmenyje, o taip pat prisidėti prie kitų šalių bei regionų aplinkosauginių problemų sprendimo.

Lietuva per savo valstybės institucijas užmezgė dvišalius ir daugiašalius bendradarbiavimo aplinkos formavimo ir apsaugos srityje santykius su kaimyninėmis bei kitomis šalimis, taip pat su tarptautinėmis organizacijomis (žr. Priedas Nr. 1). Mūsų šalis prisijungė prie daugelio pagrindinių tarptautinių sutarčių aplinkos apsaugos srityje (žr. Priedas Nr. 2). Reikia pabrėžti, kad Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą (toliau – ES) procesas taip pat padarė didelę įtaką aplinkos sektoriui. To pasekoje iš esmės pasikeitė aplinkos apsaugą reglamentuojanti teisinė bazė.

Lietuvos priimti tarptautiniai įsipareigojimai bei nacionalinės teisinės bazės plėtra tarptautiniame bei ES kontekste iš esmės teigiamai paveikė aplinkos būklę mūsų šalyje. Tačiau iš kitos pusės, pramonės plėtra bei spartus jos pertvarkymas rinkos ekonomikos principais sukelia nemažai problemų, ko pasekoje į aplinką išmetami nemaži kiekiai teršalų, pvz.: Lietuvoje kasmet susidaro apie 4-5 mln. tonų atliekų, miestuose, miesteliuose ir kaimuose per metus vidutiniškai išleidžiama 170,4 mln. kubinių metrų buitinių nuotekų, iš stacionarių taršos šaltinių į atmosferą per metus vidutiniškai išmetama apie 128,7 tūkst. tonų anglies monoksido, 44,9 tūkst. tonų sieros dioksido, 14,4 tūkst. tonų azoto oksidų, 54,5 tūkst. tonų lakių organinių junginių¹. Tai tik maža dalis skaičių, rodančių aplinkos taršos apimtį Lietuvoje. Kadangi Lietuvos ekonomika sparčiai vystosi, tai neišvengiamai didėja ir potencialiai didės gamtinių išteklių naudojimas bei aplinkos tarša. Todėl tarptautinių teisės normų bei sutarčių pagalba siekiama subalansuoti ekonomikos vystymosi ir su tuo susijusio gamtos išteklių naudojimo bei aplinkos taršos didėjimo neigiamas tendencijas.

¹ Lietuvos Respublikos finansų, aplinkos ir susisiekimo ministrų 2004 m. vasario 20 d. įsakymas Nr. 1K-054/D1-79/3-99 "Dėl sanglaudos fondo strategijos 2004-2006 metams patvirtinimo" // Valstybės žinios. 2004, Nr. 33-1071.

Reikia pabrėžti, kad dėl mažo mūsų šalies teritorijos dydžio net ir nedideli kiekiai išmetamų teršalų įtakoja aplinkos būklę ne tik mūsų šalies, bet ir kaimyninių šalių teritorijose. Be to, tokių Lietuvos pramonės objektų, kaip Klaipėdos uostas, Ignalinos atominė elektrinė, Būtingės naftos terminalas, Mažeikių naftos perdirbimo gamykla, Kauno hidroelektrinė ir kt., veikla potencialiai gali padaryti žalą ne tik mūsų šalies, bet ir kaimyninių valstybių aplinkai. Didėjančią žalos aplinkai riziką rodo ir pastaraisiais metais įvykę aplinkos taršos incidentai Lietuvoje (pvz., 2005 m. lapkričio mėnesį Klaipėdos uosto teritorijoje į jūrą iš užsienio laivo išsiliejo apie 10 tonų naftos produktų, taip pat kiti 2004-2005 metais įvykę taršos incidentai Klaipėdos uoste, Būtingės naftos terminale² ir kt.). Chemikalų naudojimas žemės ūkyje, suintensyvėjęs Baltijos jūroje laivų, gabenančių naftą ir jos produktus, srautas, aplinkos tarša iš stacionarių šaltinių ir kitų pramonės objektų dėl galimo žalingo tarpvalstybinio poveikio aplinkai tampa ne tik Lietuvos, bet ir ES, o taip pat kitų Lietuvai kaimyninių valstybių problemomis. Todėl neišvengiamai susiduriame su tarptautinę atsakomybę aplinkos apsaugos srityje reglamentuojančiais teisės principais, normomis bei jų taikymu.

Iš kitos pusės, aplinkosauginės problemos kaimyninėse šalyse įtakoja aplinkos būklę mūsų šalyje bei visame Baltijos jūros šalių regione. Rusijos teritorijoje esančios naftos gavybos platformos Baltijos jūros telkinyje D6, Sovietų ir Nemano popieriaus ir celiuliozės gamyklų RF Kaliningrado srityje veikla, Nemuno upės baseino tarša iš Baltarusijos teritorijoje esančių pramonės objektų ne tik teršia šių valstybių, bet ir mūsų šalies aplinką, o įvykus avarijoms ar kitiems aplinkos taršos incidentams mūsų šalies aplinkai gali būti padaryta didelė ir nepataisoma žala.

Taigi, aplinkos tarša Lietuvoje bei kaimyninėse valstybėse gali įgauti tarpvalstybinį mastą ir pobūdį. Dėl aplinkos teršimo atsirandanti žala, jos atlyginimo, apskaičiavimo, taršos mažinimo, prevencijos ir kiti susiję klausimai tampa tarpvalstybinės bei regioninės reikšmės.

Tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje klausimai pastaruoju metu tapo ypač aktualūs ir tarptautinei bendruomenei. Įvykusios didelės avarijos (pvz., tanklaivio „Prestige“, Černobilio AE ir kitos avarijos), kurių pasekoje buvo padaryta milžiniška žala aplinkai, privertė tarptautinę bendruomenę susirūpinti ir spręsti žalos aplinkai

² „2005 Faktai prieš nuogirdas“ // http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=3224; prisijungimo laikas: 2005-05-07.

atlyginimo, valstybių atsakomybės už padarytą žalą aplinkai reglamentavimo klausimus. Tačiau reikia pabrėžti, kad tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje plėtra įgauna skirtingus pagreičius Jungtinių Tautų (toliau – JT) ir ES kontekste, taip pat netolygiai ji vystosi ir atskirose aplinkos srityse. Jei, pavyzdžiui, tarptautinės atsakomybės reglamentavimas jūros apsaugos srityje vystosi gana sparčiai, tai kitose srityse (branduolinė energetika, bioįvairovė, kraštovaizdis ir kt.) - ji yra ne tokia sparti.

Tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje klausimų reglamentavimas tapo ypač aktualus Lietuvai dėl mūsų šalies specifinės geopolitinės padėties. Lietuva, kaip ES narė, yra ne tik ES teisės reguliuojamoje erdvėje, bet ir ribojasi su tokiomis valstybėmis, kaip Rusija bei Baltarusija. Spręsdama bendras regionines aplinkosaugines problemas, Lietuva susiduria su nevienoda tarptautinių instrumentų taikymo galimybe. Pavyzdžiui, Rusija ir Baltarusija nėra ratifikavusios JT Poveikio aplinkai įvertinimo tarpvalstybiniame kontekste konvencijos (toliau - ESPOO konvencija), kurią Lietuva ratifikavo 1999 metais, ko pasekoje iškyla sunkumų įgyvendinant tarpvalstybinio poveikio aplinkai vertinimo procedūras bei keičiantis informacija tarp valstybių apie planuojamos ūkinės veiklos įtaką aplinkai. Tokių pavyzdžių yra ir daugiau. Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą medžiagą, galima drąsiai teigti, kad tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje tema yra ne tik labai aktuali Lietuvai, bet sudėtinga bei nevienareikšmiška tiek savo turiniu, tiek taikymu.

Magistrinio darbo objektas: tarptautinės atsakomybės principai aplinkosaugoje - tarptautinės teisės principai, nubrėžiantys gaires bei kryptis plėtotis tarptautinėms teisės normoms, nustatančioms tarptautinę atsakomybę, atsirandančią dėl žalingų pasekmių aplinkai bei valstybių santykiai, įgyvendinant šiuos principus.

Magistrinio darbo dalykas – tarptautiniai, ES ir nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys tarptautinę atsakomybę aplinkosaugoje bei žalos aplinkai atlyginimo klausimus, JT Tarptautinės teisės komisijos (toliau – TTK) parengti bei rengiami straipsnių projektai, susiję su tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje reglamentavimu (pvz., Tarptautinė atsakomybės už žalą, kylančią iš veiklos, kuri neuždrausta tarptautinės teisės, straipsnių projektas), ES direktyva dėl atsakomybės aplinkosaugoje, konvencijos bei tarptautinės sutartys aplinkosaugos srityje,

reglamentuojančios civilinę atsakomybę už žalą aplinkai, valstybių santykiai bei teismų praktika žalos aplinkai atlyginimo srityje.

Magistrinio darbo tikslas – apibrėžti aplinkosaugos teisės pagrindinius principus, atskleisti teisės principų, charakterizuojančių tarptautinę atsakomybę aplinkosaugoje, turinį, ribas ir problematiką, išanalizuoti tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje rūšis, įgyvendinimo būdus, priemones, taikymo specifiką bei plėtros tendencijas tarptautiniame, ES ir Lietuvos kontekste.

Siekiant minėto tikslo, keliami šie uždaviniai:

1. aptarti pagrindinių aplinkosaugos teisės principų turinį bei charakteristiką, kurių pagrindu formuojasi tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje teisės normos;
2. remiantis TTK veikla žalos aplinkai reglamentavimo srityje, išanalizuoti valstybių atsakomybės žalos aplinkai atlyginimo srityje principus, ypatingą dėmesį skiriant valstybių atsakomybei už žalą aplinkai, padaryta veikla, kuri neuždrausta tarptautinėmis teisės normomis;
3. remiantis tarptautinėmis sutartimis, reglamentuojančiomis civilinę atsakomybę aplinkosaugoje, aptarti civilinės atsakomybės pagal tarptautinę teisę aplinkosaugoje charakteristiką, bei jos specifiką tarptautiniame bei ES kontekste;
4. trumpai aptarti tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje įgyvendinimą, teismų praktiką, šios atsakomybės plėtros tendencijas bei problematiką tarptautiniame bei ES kontekste, taip pat pateikti išvadas ir pasiūlymus dėl tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje raidos ir įgyvendinimo Lietuvoje.

Magistrinio darbo šaltiniai. Šiame darbe remsimės ne tik galiojančiomis tarptautinės teisės, susijusios su aplinkosauga, normomis (JT, ES, regioninės ir nacionalinės teisės normos), bet ir naujausiais teisės aktų projektais (TTK straipsnių projektai, išvados, komentarai), JT Tarptautinio teisingumo teismo (toliau – TTT) nagrinėtų bylų medžiaga bei tarptautinės teisės specialistų komentarais.

Nagrinėjant magistrinio darbo temą, taikomi šie *tyrimo metodai*: logistinis-analitinis, lyginamasis, istorinis, sisteminės analizės bei teleologinis.

Darbo struktūra. Magistrinis darbas suskirstytas į 6 pagrindinius skyrius. Pirmame skyriuje apibrėšime pagrindinius aplinkosaugos teisės principus, kurie turi įtaka plėtojant tarptautinės teisės normas aplinkosaugoje. Antrame skyriuje aptarsime aukščiau minėtų principų turinį bei požymius tarptautinės atsakomybės teisės normų plėtros kontekste. Trečiame skyriuje pagrindinį dėmesį skirsime valstybių

atsakomybei aplinkosaugoje ir detaliau aptarsime TTK straipsnių projektą dėl Tarptautinės atsakomybės už žalą, kylančią iš veiklos, kuri neuždrausta tarptautinės teisės. Ketvirtame skyriuje detaliau aptarsime civilinės atsakomybės už žalą aplinkai pagal tarptautinę teisę reglamentavimą, plėtros tendencijas ir specifiką tarptautiniame bei ES kontekste. Penktame skyriuje trumpai apžvelgsime teismų praktiką įgyvendinant tarptautinę atsakomybę aplinkosaugoje, o šeštame skyriuje - aptarsime baudžiamosios atsakomybės už žalą aplinkai pagal tarptautinę teisę reglamentavimo specifiką. Darbo pabaigoje pateiksime išvadas dėl tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje raidos ir perspektyvų bei jos įtakos Lietuvos teisinei bazei.

I. APLINKOSAUGOS TEISĖS PAGRINDINIAI PRINCIPAI

Pastaraisiais dešimtmečiais auganti rizika aplinkosaugoje sąlygojo naujų teisės normų ir standartų atsiradimą, todėl išaugo aplinkosaugos reikšmė bei būtinybė plėtoti tarptautinius teisinius instrumentus. Aplinkosaugos teisės pagrindiniai principai iš esmės nustato tik rėmus, kuriuose plėtojasi konkrečios tarptautinės teisės, o ypač nacionalinės teisės, normos. Todėl tarptautinė aplinkosaugos teisė, visų pirma, nukreipta į konkrečių priemonių įgyvendinimą nacionaliniame lygmenyje. Tarptautinės aplinkosaugos teisės principai rodo tarptautinės bendruomenės pastangas, tendencijas ir kryptis, kur link turi plėtotis nacionalinės teisės normos. Aplinkosaugos teisės principai persmelkia visą aplinkosaugos teisę, o kaip vėliau matysime, ir tarptautinės atsakomybės institutą tarptautinėje aplinkosaugos teisėje.

Teisinėje literatūroje dažniausiai yra nurodomi 7 pagrindiniai aplinkosaugos teisės principai³. Vienodo šių principų traktavimo, tiek teisinėje praktikoje, tiek teorijoje nėra. Tai priklauso nuo konkretaus įvykio. Tačiau, pavyzdžiui, principas, kad valstybės turi suverenias gamtos išteklių naudojimo teises ir pareigą nedaryti žalos kitų valstybių aplinkai bei principas dėl bendradarbiavimo yra labiausiai pripažįstami tarptautinėje teisėje bei pretenduojantys tapti paprotinės teisės dalimi. Iš kitos pusės, yra principų, kurie labiau pripažįstami tam tikruose regionuose. Pavyzdžiui, atsargumo bei „tešėjas moka“ principai labiau pripažįstami ir taikomi Europos regione. Pastaruoju metu tarp tarptautinės teisės specialistų kyla ginčai dėl minėtų principų esmės. Pastebima tendencija principus traktuoti, kaip kryptį, kuri nesukelia šalims atsakomybės ir nereikalauja iš jų neatidėliotino veiksmo ar teisės normos sukūrimo. Bendro pobūdžio dvišalėse ar daugiašalėse sutartyse aplinkosauginiai principai užima svarbią vietą ir dažnai tampa šalių kompromisu, pakeičiančiu konkrečias teisės nuostatas, dėl kurių šalims nepavyksta susitarti. Taigi, aplinkosaugos teisės principai, ne tik užima svarbią vietą įvairiose sutartyse, bet ir nurodo, kaip turi plėtotis nacionalinės teisės normos. Toliau trumpai panagrinėsime aplinkosaugos teisės pagrindinių principų turinį.

³ Stands P. „Principles of International Environmental Law“. 2003, P. 231

1.1. Gamtos išteklių suverenitetas ir pareiga nedaryti žalos kitų valstybių aplinkai

Gamtos išteklių suvereniteto ir pareigos nedaryti žalos kitų valstybių aplinkai principas minimas Stokholmo Deklaracijoje (Principas 21)⁴. Šis principas atspindi tarptautinę paprotinę teisę. Iš esmės šiame principo gali būti išskirti 3 aspektai, kurie papildo vienas kitą ir negali būti traktuojami atskirai, kaip absoliučios teisės.

Pirmas šio principo aspektas yra susijęs su *suverenija teise gamtos ištekliams*. Ši teisė įtvirtinta 1962 m. JT GA rezoliucijoje. Tačiau suvereni teisė gamtos ištekliams nėra absoliuti, ji yra neatsiejama nuo pareigos saugoti gamtą. Ryšys tarp suverenios teisės ir pareigos saugoti gamtą buvo apibrėžtas jau minėtoje Stokholmo Deklaracijoje. Suvereni teisė gamtos ištekliams yra pripažįstama įvairiose sutartyse bei konvencijose (pvz., Bazelio, Klimato kaitos, Ramsaro, Bioįvairovės ir kt. konvencijos). Dvišaliuose susitarimuose valstybės pripažįsta suverenias teises gamtos ištekliams, tačiau visada sieja šią teisę su pareiga nedaryti žalos kitų valstybių aplinkai. Nacionalinėje teisėje valstybės taip pat stengiasi įtvirtinti nuostatas, apibrėžiančias suverenias teises gamtos ištekliams. Pavyzdžiui, LR Konstitucijoje yra įtvirtintos nuostatos dėl Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklausančių žemės gelmių, valstybinės reikšmės vidaus vandenų, miškų ir kt.⁵ Teisės į gamtos išteklius valstybė gali įtvirtinti ir kitais teisės aktais. Pavyzdžiui, LR laukinės gyvūnijos įstatyme yra nuostata, kad laisvėje gyvenantys laukiniai gyvūnai nuosavybės teise priklauso valstybei⁶.

Kitas šio principo aspektas susijęs su *suverenumu ir ekstrateritorialumu*. Ankščiau buvo preziumuojama, kad valstybė negali kištis ir pažeisti ekstrateritorialumo principo į kitos šalies jurisdikcijoje esančius gamtos išteklius. Tačiau keičiantis absoliutaus suverenumo koncepcijai, atsiranda ir suverenumo gamtiniais ištekliams ribos. Bendriems gamtos ištekliams (Antarktika, kosmosas, atviroji jūra ir kt.) bet koku atveju sunku pritaikyti suverenumo principą, iš kitos pusės, valstybės praktiškai susidurdamos su pažeidimais, kartais imasi priemonių už savo jurisdikcijos ribų užtikrinti gamtos išteklių apsaugą. Pavyzdžiui, nepaisant tai, kad 1893 metais „Ruonių arbitražas“ atmetė JAV ieškinį dėl teisės imtis priemones

⁴ Jungtinių Tautų aplinkos programos (UNEP) interneto svetainė // [http://www.unep.org/Documents/](http://www.unep.org/Documents/prisijungimo laikas: 2005-04-12)

⁵ LR Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014, 47 str.

⁶ LR laukinės gyvūnijos įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 110-3988, 3 str.

apsaugoti ruonius už JAV teritorinės jūros ribų, tačiau vėliau Pasaulio prekybos organizacijos (toliau - PPO) apeliacinė instancija pripažino kitą JAV veiksmą, kuriuo pastaroji uždraudė jūros vėžlių importą iš Azijos šalių, nesilaikančių aplinkosauginių normų⁷. Tačiau dėl ekstrateritorialumo taikymo ryšium su nevienoda valstybių praktika iškyla nemažai teisinių problemų. JT Tarptautinis teisingumo teismas nei patvirtino valstybių galimybę išplėsti jurisdikciją, nei nurodė, kad tai yra uždrausta⁸, todėl šis klausimas lieka atviras. *Nacionalinis bei efekto principai* tampa pateisinimu išplėsti įstatymų taikymą, siekiant išsaugoti gamtos išteklius, esančius už valstybės jurisdikcijos ribų. Nacionalinis principas – tai už valstybės ribų veikianti nacionalinė kompanija, tačiau šiuo atveju yra konkurencinė jurisdikcija su vietos šalimi. Efekto principas - kai žalingas poveikis gali pasireikšti kitai valstybei, tačiau tokį atvejį teisės specialistai vertina labai prieštaringai⁹.

Apibendrinus aukščiau išdėstytą medžiagą, galime teigti, kad, tarptautinei bendruomenei konvencijų ar kitų daugiašalių susitarimų pagrindu sutikus, išplėsti jurisdikciją yra leidžiama. Tačiau tuo atveju, kada nėra bendro valstybių susitarimo ar sutikimo dėl jurisdikcijos išplėtimo, teismų praktika neduoda vienareikšmio ir aiškaus atsakymo, o veikiau palieka šią problemą spręsti pačioms valstybėms.

Kitas šio principo aspektas yra *atsakomybė nedaryti žalos aplinkai*. Šis principo aspektas tik dalinai atspindi paprotinę teisę. Priežastis - daug neišskumų dėl atsakomybės rūšių, būdų, sąvokų ir apibrėžimų (detaliau šie klausimai bus išnagrinėti sekančiuose skyriuose). Atsakomybės nedaryti žalos aplinkai ištakos yra JT įstatuose, kur įtvirtintas geros kaimynystės principas (JT įstatų 74 straipsnis), taip pat tarptautinėse konvencijose, sutartyse, įvairiose JT rezoliucijose, Valstybių ekonominių teisių ir pareigų chartijoje ir kt. Nepaisant tai, kad nėra vieningos valstybių praktikos atsakomybės nedaryti žalos aplinkai požiūriu, o teismų praktika nėra gausi, TTT byloje „Naujoji Zelandija prieš Prancūziją dėl branduolinių bandymų“, savo konsultacinėje išvadoje traktavo šį principą kaip paprotinės teisės dalį¹⁰. Lietuvos teisės aktuose taip pat galime aptikti nuostatų, įtvirtinančių pareigą nedaryti žalos kitų valstybių aplinkai. Pavyzdžiui, LR žemės gelmių įstatyme yra nuostata, kad žemės gelmių naudojimas Lietuvos Respublikoje turi būti organizuojamas taip, kad nedarytų

⁷ “Publications of International Court of Justice”. 1954, Ser. A, No. 14, P. 23-27

⁸ “Publications of International Court of Justice”. 1968, Ser. A, No. 10, P. 19-20

⁹ Stands, P. “Principles of International Environmental Law”. 2003, P. 240

¹⁰ Tarptautinis teisingumo teismas. “Tarptautinė aplinkosaugos teisė - metinis leidinys”. 1995, P. 531

neigiamo poveikio ar žalos kitų valstybių aplinkai¹¹. Taip pat santykis tarp valstybės suvereniteto gamtos ištekliams ir pareigos nedaryti žalos kitų valstybių aplinkai diskutuojamas Lietuvos – Rusijos ginče dėl naftos eksploatavimo Baltijos jūros telkinyje D6. Rusijos priekaištai, kad Lietuva siekia apriboti Rusijos teisę naudotis gamtos ištekliais nėra pagrįsti, kadangi ši teisė nėra absoliuti, o susijusi su valstybės pareiga nedaryti žalos kitų valstybių aplinkai. Lietuva pripažįsta Rusijos suverenias teises eksploatuoti Baltijos jūroje gamtos išteklius (pvz., išgauti naftą), tačiau akcentuoja, kad, naudojantis šia teise, Rusija nedarytų žalos Lietuvos aplinkai. Todėl ir siekiama, kad dvišalio Lietuvos-Rusijos susitarimo pagrindu būtų išspręsti Baltijos jūros taršos prevencijos ir avarijų likvidavimo priemonių taikymo bei žalos atlyginimo klausimai.

1.2. Prevencinių veiksmų principas

Šis principas įtvirtintas Stokholmo Deklaracijoje, Jungtinių Tautų aplinkosaugos programos (toliau- UNEP) rezoliucijose, JT Rio de Žaneiro deklaracijoje dėl darnaus vystymosi (11 Principas), ES sutartyje, taip pat kituose daugiašaliuose tarptautiniuose susitarimuose, konvencijose bei teismų praktikoje. Prevencinių veiksmų principas yra visuotinai pripažįstamas tarptautinės teisės principas. Šis principas gali būti įgyvendinamas įvairiomis formomis, pvz., poveikio aplinkai vertinimas, baudos, atsakomybės režimai ir t.t. Reikia pabrėžti, kad prevencija yra kartinė aplinkosaugos taisyklė, nes atlyginti žalą ir atstatyti būklę aplinkosaugoje sunku, o kartais ir neįmanoma. Praktika rodo, kad dėl prevencinių veiksmų trūkumo atsiranda didesnė žala, ko pasekoje neįmanoma atstatyti pirminės aplinkos būklės, todėl atlyginami paprastai tik avarijos likvidavimo kaštai. Prevencinės priemonės padeda išvengti didelių nuostolių aplinkosaugoje. Todėl tarptautinėje praktikoje iš pradžių stengiamasi spręsti prevencinių priemonių reglamentavimo, o vėliau – avarijų likvidavimo bei žalos atlyginimo klausimus. Pavyzdžiui, TTK 1978 metais pradėjo rengti teisės aktų projektus, susijusius su prevencinių priemonių reglamentavimu (2001 buvo pristatytas straipsnių projektas dėl pavojingos veiklos prevencijos), ir tik nuo 2001 metų užsiėmė pagrindinių principų valstybių atsakomybės už pavojinga veikla padarytą žalą projekto rengimu. Šiuo metu

¹¹ LR žemės gelmių įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 35-1164, 29 str.

kaip tik diskutuojama dėl valstybių atsakomybę reglamentuojančios teisės akto projekto dalies sujungimo su prevencijos principų projektu ir galimybe bendrame kontekste toliau plėtoti vieningą prevencijos ir atsakomybės koncepciją. Tačiau reikia pabrėžti, kad šiuo klausimu nėra vieningos nuomonės tarp teisės specialistų¹².

Prevencinių veiksmų principas plačiai atspindi ir Lietuvos teisinėje bazėje. Pavyzdžiui, LR jūros aplinkos apsaugos įstatyme tarp pagrindinių principų yra minimas ir prevencinis principas¹³. Prevencinių priemonių taikymas detalai reglamentuojamas ir LR aplinkos apsaugos įstatyme. Būtina pažymėti, kad Lietuvai tapus ES nare, prevencinių veiksmų principas dar plačiau taikomas įgyvendinant ES teisės normų reikalavimus. Pavyzdžiui, įgyvendinant ES Tarybos direktyvos 96/61/EC „Dėl taršos integruotos prevencijos ir kontrolės“ (toliau – TIPK) reikalavimus, Lietuvoje įdiegta TIPK sistema. TIPK yra būdas užtikrinti, kad įmonių veikla darytų kuo mažesnę žalą aplinkai, todėl įmonės, norinčios gauti TIPK leidimus, privalo parengti prevencinių priemonių planus, siekiant sumažinti ir išvengti žalos aplinkai. Prevencinių veiksmų principą Lietuva siekia diegti ir sudarydama dvišalius bei daugiašalius susitarimus. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lenkijos Respublikos Vyriausybės susitarime dėl Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste įgyvendinimo detalai reglamentuojamos prevencinės priemonės, kurių imasi susitarimo šalys, siekdamos išvengti žalos aplinkai¹⁴.

1.3. Bendradarbiavimas

Bendradarbiavimo principas apibrėžtas Stokholmo Deklaracijoje (Principas 24), JT Rio de Žaneiro deklaracijoje dėl darnaus vystymosi (Principas 27), taip pat valstybių praktikoje sudarant dvišalius ir daugiašalius susitarimus, teismų praktikoje bei kitose sutartyse. Šis principas atspindi ir Lietuvos teisinėje bazėje. Pavyzdžiui, LR aplinkos apsaugos įstatymo 35 straipsnyje yra apibrėžtas tarptautinis bendradarbiavimas aplinkos apsaugos srityje, kuris remiasi visuotinai pripažintais ir skelbiamais tarptautiniais aplinkos apsaugos principais¹⁵. Bendradarbiavimo

¹² “Report of UN GA 53th session”. 1953, (A/53/10), No. 10, P. 18

¹³ LR jūros aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 108-2731, 4 str.

¹⁴ LR aplinkos ministerijos interneto svetainė. “Lietuvos - Lenkijos susitarimas dėl Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste įgyvendinimo”// www.am.lt ; prisijungimo laikas: 2005-10-29

¹⁵ LR aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75, 35 str.

principas yra minimas ir visose Lietuvos sudarytose dvišalėse bei daugiašalėse sutartyse (žr. Priedas Nr. 1). Pavyzdžiui, Lietuvos – Rusijos susitarime dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje, yra nuostata, kuri sako, kad susitarimas sudaromas vadovaujantis bendradarbiavimo principais.

Taigi, bendradarbiavimo principas atspindi beveik visose pagrindinėse sutartyse, susijusiose su aplinkos apsauga, tačiau reikia pabrėžti, kad pastaruoju metu šis principas pradedamas traktuoti, kaip pareiga dalintis informacija. Tą liudija ir TTK parengti straipsniai dėl prevencijos, susijusios su tarpvalstybine žala.¹⁶ Taip pat šią tendenciją galime pastebėti ir Lietuvos pasirašytuose dvišaliuose susitarimuose. Pavyzdžiui, Susitarime tarp Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerijos ir Baltarusijos Respublikos gamtos išteklių ir aplinkos apsaugos ministerijos dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje (žr. Priedas Nr. 1) bendradarbiavimo principas persmelkia visą susitarimo turinį, tačiau bendradarbiavimas čia suprantamas kaip pareiga dalintis aplinkosaugine informacija, įtvirtinta susitarimo konkrečiomis nuostatomis. Ir kituose, tiek tarpvalstybiniuose, tiek tarpžinybiniuose susitarimuose dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje, pagrindinis bendradarbiavimo akcentas yra pareiga dalintis sutartyje apibrėžta aplinkosaugine informacija.

Skirtingą bendradarbiavimo principo taikymą galime pastebėti ir sprendžiant bendras Lietuvos ir kaimyninių šalių aplinkosaugines problemas. Pavyzdžiui, Rusija, rengdamasi naftos eksploatavimui Baltijos jūros telkinyje D6, atliko priešprojektinį poveikio aplinkai vertinimą, tačiau Lietuvos, kaip kaimyninės šalies, aplinkos apsaugos ekspertai nebuvo pakviesti dalyvauti šiame vertinime ar supažindinti su jo rezultatais, nors tarptautinės teisės normos (pvz., Baltijos jūros apsaugos konvencija) įpareigoja valstybes bendradarbiauti sprendžiant bendras aplinkosaugines problemas. Vis dėlto, 2005 metais šalims pavyko susitarti, kad bendrai bus atliekamas poprojektinis poveikio aplinkai vertinimas (atliekamas šiuo metu), nors tai veikiausiai yra šalių kompromisas, nei logiška aplinkosauginių problemų sprendimo seka (poprojektinis vertinimas, kada objektas jau eksploatuojamas, nėra logiškas). Taip pat galime paminėti ir kitą pavyzdį, kai Lietuva, vadovaudamasi bendradarbiavimo principu, įtraukė Baltarusijos atstovus į rengiamos statyti branduolinių atliekų saugyklos poveikio aplinkai vertinimo procedūras, nors Baltarusija nėra ratifikavusi

¹⁶ International Law Commission. "Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities". 2001, 4 str.

ESPOO konvencijos, pagal kurią kaimyninės šalys bendradarbiauja poveikio aplinkai vertinimo srityje (pvz., Latvijos atstovai dalyvauja minėtose procedūrose pagal ESPOO konvencijos nuostatas). Taigi, matome, kad bendradarbiavimo principo taikymas dažnai priklauso nuo valstybių interesų ir geranoriškumo.

1.4. Darnus vystymasis

Šis principas pradėtas minėti 1980 metais, tačiau pirmą kartą apibrėžtas 1992 metų Europos ekonominės erdvės (toliau – EEA) susitarime. Darnaus vystymosi principas yra suprantamas kaip tarptautinė teisinė koncepcija ir pretenduoja būti pripažintas tarptautinės paprotinės teisės dalimi. Darnaus vystymosi principas pastaruoju metu tapo ypač dažnai minimas ir propaguojamas. Galime paminėti ir atskirą procesą – tarptautinę konferenciją (1992 JT Rio de Žaneiro konferencija dėl darnaus vystymosi), kurioje buvo padėtas pamatas šio principo įtraukimui į tarptautinės ir nacionalinės aplinkosaugos teisės sistemas. Šis principas minimas JT GA rezoliucijose, deklaracijose, ES sutartyse, įvairiuose tarptautiniuose procesuose, strategijose (pvz., ES darnaus vystymosi strategija) ir t.t.

Lietuvoje aplinkos apsaugos teisinė bazė persmelkta darnaus vystymosi principu. Vadovaujantis JT rezoliucijomis, deklaracijomis, taip pat ES darnaus vystymosi strategija, 2002 metais Lietuvoje buvo patvirtinta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija¹⁷. Ruošiant ir įgyvendinant šią strategiją, buvo peržiūrimos visos šakinės strategijos bei kiti pagrindiniai teisės aktai, siekiant, kad jie neprieštarautų darnaus vystymosi strategijai, o tai reiškia - remtųsi darnaus vystymosi principu. Reikia pabrėžti, kad Lietuvoje kai kuriuose teisės aktuose darnaus vystymosi principas traktuojamas, kaip subalansuota ir tvari plėtra. Pavyzdžiui, LR miškų įstatyme sakoma, kad miškai turi būti tvarkomi pagal tvaraus ir subalansuoto miškų ūkio principus¹⁸. Tai veikiau yra angliško termino „*sustainable development*“ vertimo problema.

Taigi, darnaus vystymosi principo esminiai aspektai yra šie:

¹⁷ 2003 m. rugsėjo 11 d. LRV nutarimas Nr. 1160 „Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir jos įgyvendinimo“// Valstybės žinios. 2003, Nr. 89-4029

¹⁸ LR miškų įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 35-1161; 1, 24 str.

Ateities kartos. Siekis išsaugoti aplinkos bei gamtos išteklius ateities kartoms patvirtintas daugelyje konvencijų (pvz., Klimato kaitos, Bioįvairovės, Ramsaro, Berno ir t.t.), o pirmą kartą buvo paminėtas JAV Vyriausybės, kuri pareiškė teisę imtis apsaugos priemonių, siekiant išsaugoti ruonių populiaciją ateities kartoms. Apibrėžiant saugomus aplinkos objektus, dažniausiai kalbama apie gamtos išteklius, florą, fauną, aplinką kaip tokią, bioįvairovę, klimatą ir t.t. Tačiau gali būti aplinkos objektai ir neišskiriami, o žala ateities kartoms suprantama bendrąja prasme. Pavyzdžiui, LR radioaktyviųjų atliekų tvarkymo įstatyme apibrėžiant šių atliekų tvarkymo principus sakoma, kad radioaktyviosios atliekos turi būti tvarkomos taip, kad būtų išvengiama veiksmų, galinčių turėti pagrįstai prognozuojamų pasekmių ateities kartoms, pavojingesnių nei tos, kurios leistinos dabartinei kartai, ir nepalikti ateities kartoms nepelnytos naštos (3 str.)¹⁹;

Darnus gamtos išteklių naudojimas. Šis aspektas suprantamas kaip riba ir standartai, kurie nustato gamtos išteklių naudojimą. Darnus gamtos išteklių naudojimas numatytas daugelyje sutarčių bei konvencijų ir yra nukreiptas ne į ateities kartas, bet į optimalų gamtos išteklių skaičių, kurį gali išlaikyti gamta normaliomis sąlygomis. Šis darnaus vystymosi aspektas pastaraisiais dešimtmečiais pradedamas minėti ir ekonominėje politikoje (pvz., ES Lisabonos strategija, Lietuvos ilgalaikė valstybės raidos strategija²⁰ ir t.t.). JT Rio de Žaneiro konferencijoje prie aplinkos srities prijungiamos ekonomikos ir socialinė sritys. Po šios konferencijos darnus vystymasis, kaip pusiausvyra tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių aspektų, tampa kertiniu aplinkos apsaugos garantu ir instrumentu. Pavyzdžiui, darnus gamtos išteklių naudojimo aspektas atsispindi reglamentuojant Lietuvoje miškų naudojimą. LR miškų įstatyme apibrėžiama, kad miškai turi būti tvarkomi taip, kad būtų išlaikyta metinė ar periodinė pusiausvyra tarp medienos prieaugio ir jos naudojimo masto²¹. Taigi, pagal Lietuvos teisės aktus, miško kirtimų norma paskaičiuojama taip, kad būtų išlaikytas optimalus miško resursų kiekis (pvz., Lietuvoje iškertama apie 53 % metinio medienos prieaugio²²).

¹⁹ LR radioaktyviųjų atliekų tvarkymo įstatymas, Valstybės žinios. 1999, Nr. 50- 1600, 3 str.

²⁰ 2002 m. lapkričio 12 d. LRV nutarimas Nr. IX-1187 "Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos"// Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029

²¹ LR miškų įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 35-1161; 1, 9 str.

²² Valstybinis miškotvarkos institutas. "Lietuvos miškų statistika 2005"// <http://www.lvmi.lt/vmt/>; prisijungimo laikas: 2005-11-05

Subalansuotas gamtos išteklių naudojimas. Šis aspektas nėra taip detaliai apibrėžtas kaip aukščiau minėti. Subalansuotą gamtos išteklių naudojimą galima traktuoti lanksčiai ir pasirinkti norimą terminą. Traktuojant šį darnaus vystymosi aspektą, būtina atsižvelgti į skirtingą šalių išsivystymą, jų poreikius bei teisę į plėtrą.

Aplinkos ir plėtros integracija. Šis aspektas suprantamas, kaip aplinkos apsaugos integracija į ekonominę ir socialinę sferą. Aplinkos faktorius pradėjo skverbtis į ekonominę sferą (pvz., PPO rezoliucijos ir veiklos principai). Pastaruoju metu ypač aktyviai diskutuojama dėl teisės į plėtrą ir aplinkos integracijos. Išsivysčiusios šalys turi dalintis gamtos ištekliais ir naudoti juos kartu su besivystančiomis šalimis. Pastaruoju metu besivystančios šalys priekaištauja, kad išsivysčiusios šalys ankstesniais laikais pasinaudojo aplinkosauginių normų nebūvimu ar jų ribotumu, o dabar reikalauja iš besivystančių šalių riboti ekonominę plėtrą aplinkosauginių normų laikymosi sąskaita. Todėl keliamas klausimas dėl išsivysčiusių šalių ne tik teisės, bet ir pareigos teikti pagalbą besivystančioms šalims, siekiant, kad jos laikytųsi aplinkosauginių reikalavimų, normų ir standartų.

Apibendrinus aukščiau išdėstytą medžiagą, reikia pabrėžti, kad darnaus vystymosi principas, pasak teisės specialistų, daugiau panašus į teisinę koncepciją, nei į teisės principą, kaip tokį²³. Taip pat matome, kad Lietuvoje, kaip ES narėje, darnaus vystymosi principas yra plačiai atspindėtas ne tik atskiroje Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje, bet ir kitose šakinėse strategijose bei pagrindiniuose teisės aktuose.

1.5. Atsargumo principas

Tarptautinėje teisėje atsargumo principas pradėtas minėti nuo 1980 metų, nors buvo pripažįstamas kai kurių valstybių teisėje (pvz., Vokietijoje, „Vorsorgeprinzip“²⁴). Šis principas taikomas, kai yra mokslinis netikrumas (pvz., ozono sluoksnio mažėjimas, klimato kaita ir t.t.) dėl tam tikrų aplinkosauginių problemų. Atsargumo principas minimas JT Rio de Žaneiro deklaracijoje (Principas 15), taip pat Maastrichto, Amsterdamo sutartyse. Europos Komisija išleido specialų komunikatą dėl principų, jų taikymo ir kryptų, kuriame aiškiai apibrėžtas atsargumo

²³ Stands P. „International Law in the Field of Sustainable Development“. 1994, P. 174

²⁴ K. von Moltke. „The Vorsorgeprinzip in West German Environmental Policy“. UK, HMSO. 1988, P. 310

principas bei jo taikymas ES teisės sistemoje²⁵. Šio principo taikymas remiasi rimto pavojaus būvimu, tačiau kai kur nėra nustatoma riba, kad grėsmė turi būti rimta. Pavyzdžiui, JT klimato kaitos konvencijoje atsargumo priemonių taikymas grindžiamas pavojaus rimtumo ir kaštų efektyvumo santykiu. TTT pripažino pateisinimą veiksams, paremtiems atsargumo principu, nors dažnai nepripažindavo šalių pateiktų argumentų, šio principo naudojimui pagrįsti²⁶. Tačiau reikia pabrėžti, kad tarptautinėje teisėje šis principas nėra aiškiai apibrėžtas. Labiausiai diskutuojama dėl ribos, kai dėl mokslinio pagrindimo nebūvimo privaloma arba ne imtis tam tikrų atsargumo priemonių. Remiantis teismų praktika, pastebima tendencija, kad įrodinėjimo našta tenka teršėjui (jis turi įrodyti, kad veikla nesukels grėsmės aplinkai). Tarptautinės teisės specialistai diskutuoja dėl principo pripažinimo paprotinės teisės dalimi arba bendru tarptautinės teisės principu. Valstybių bei teismų praktika rodo, kad palaipsniui judama link tokio pripažinimo. ES šis principas tampa paprotinės teisės dalimi ir yra aiškiai pripažįstamas bei naudojamas. Intensyviai ginčus šia tema, rodo nesutarimai dėl JT klimato kaitos konvencijos ir šios konvencijos Kioto protokolo įgyvendinimo, kadangi nepasirašiusios šalys ekonomine prasme laimi pasirašiusių sąskaitą, o pastarosioms tampa neįmanomu pasiekti šioje konvencijoje ir protokole numatytų reikalavimų be nepasirašiusių dalyvavimo. Taip pat nėra patikimų duomenų apie pavojų dėl klimato kaitos, šie duomenys prieštaringi, tačiau visuotinai iniciatyva dėl priemonių, skirtų mažinti klimato kaitą, yra pripažįstama.

1.6. „Teršėjas moka“ principas

Pagal šį principą našta už teršimą turi būti priskirta teršėjui. Tai susiję su atsakomybės režimais, subsidijomis, ekonomine našta ir konkurencija. Šis principas netapo paprotine tarptautinės teisės dalimi ar pagrindiniu principu, išskyrus gal tendenciją ES, JT ekonominės komisijos Europai (toliau - UNECE) ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo (toliau - OECD) veiklos teritorijoje. JT Rio de Žaneiro deklaracijoje šis principas buvo paminėtas akcentuojant, kad jis taikytinas nacionalinėje teisėje, bet valstybėms nesukelia įsipareigojimų ir atsakomybės. Nors ES šis principas plačiai pripažįstamas ir taikomas, tačiau visų valstybių mastu jis nėra

²⁵ "EC Communication on the precautionary principle". 2000. P. 8

²⁶ International Cour of Justice. "Gabcikovo-Nagymaros project". 1989, Ser. A, Nr. 10, P. 14-16

plačiai pripažįstamas, todėl abejotina, ar pavyktų juo remtis tarptautiniuose ginčuose, neįtvirtinus šio principo konkrečiuose susitarimuose. OECD 1972, 1974, 1989 rekomendacijose numatoma, kad teršėjas turi prisiimti kaštus už priemones, skirtas apsaugoti visuomenę nuo aplinkos teršimo²⁷. ES vyrauja platesnis požiūris nei OECD. Problema, ar teršėjo mokami kaštai už teršimą turi apimti užterštų teritorijų valymą ir ką iš viso turi apimti. Kita problema - išimtis ir su tuo susijusios subsidijos. Taigi, nepaisant sparčios šio principo raidos, tarptautiniu mastu jis taikomas dar gana ribotai. Lietuvoje šis principas yra įtvirtintas daugelyje pagrindinių teisės aktų, susijusių su aplinkos apsauga. Galime paminėti ir paskutinį (2005 m. kovo 24 d.) LR aplinkos apsaugos įstatymo pakeitimą ir papildymą, kuriame buvo įtvirtintas „teršėjas moka“ principas, nustatant ūkio subjektams pareigą savo lėšomis vykdyti prevencines bei aplinkos atkūrimo priemones²⁸.

1.7. Bendros - diferencijuotos atsakomybės principas

Bendros, bet diferencijuotos atsakomybės principas paminėtas JT Rio de Žaneiro deklaracijoje (Principas 7). Šio principo tikslas - taikant tarptautinę aplinkosaugos teisę, reikia atsižvelgti į besivystančių šalių interesus. Šio principo taikymas reiškia, kad visos šalys turi pareigą taikyti aplinkosaugines priemones, tačiau nevienodi aplinkosauginiai standartai gali suteikti šalims skirtingą atsakomybę. Šis principas susideda iš 2 dalių: bendros atsakomybės ir diferencijuotos atsakomybės.

Bendra atsakomybė. Ji taikoma ten, kur nėra išskirtinės vienos valstybės nuosavybės (pvz., klimato kaita, bioįvairovė, vandenynas, jo gelmės, genetiniai ištekliai ir t.t.). Įvairiuose susitarimuose (pvz., JT klimato kaitos, Bioįvairovės konvencijos ir t.t.) dėl aplinkos objektų, kurie neturi išskirtinės tam tikros valstybės nuosavybės, pripažįstama bendra valstybių atsakomybė.

Diferencijuota atsakomybė. Tai skirtingi aplinkosauginiai standartai, atsižvelgiant į įvairius faktorius: valstybių ekonomines galimybes, plėtros tempus, išsivystymą ir t.t. Diferencijuota šalių atsakomybė paminėta 1972 m. Stoholmo deklaracijoje, 1992 m. JT Rio de Žaneiro deklaracijoje (6 ir 11 principai), taip pat ir daugelyje tarptautinių sutarčių (pvz., 1972 m. Londono konvencija (11 str.), 1988 m.

²⁷ "OECD Council Recommendation". C(72) 128 (1972), 14 ILM 236 (1975)

²⁸ LR aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 5-75, 32-2 str.

ES direktyva dėl didelių deginimo įrenginių (8 skyrius) ir kt.). Diferencijuotos atsakomybės taikymas gali reikšti skirtingų prieinamų technologijų diegimą valstybėse, tam tikrų priemonių įdiegimo atidėjimo laikotarpius, mažesnius aplinkosauginius įsipareigojimus ir t.t. Pavyzdžiui, JT klimato kaitos konvencijoje ir šios konvencijos Kioto protokole numatyti skirtingi valstybių įsipareigojimai dėl šiltnamio efektą sukeliančių dujų sumažinimo apimčių - išsivysčiusioms šalims įsipareigojimai didesni, o besivystančioms - mažesni²⁹.

Aukščiau išvardintų aplinkosaugos teisės principų statusas, taikymas bei sąvokos yra atviras klausimas, nepaisant jų pripažinimo tarptautinėse sutartyse, konvencijose bei teismų praktikoje. Pagrindinės dar tebevykstančių diskusijų priežastys - šie principai susiformavo per ganėtinai trumpą laikotarpį, jie atsirado tarptautinėje teisėje vyraujant šia tema skirtingoms nuomonėms bei pozicijoms, šie principai vis dar sparčiai plėtojasi. Taip pat, valstybės skirtingai taiko aukščiau minėtus principus bei nevienodai aiškina juos nacionaliniame ir tarptautiniame lygmenyse. Šie principai nustato tik rėmus, kuriuose vystosi tarptautinė ir nacionalinė aplinkosauginė teisė. Pavyzdžiui, TTK, ruošdama Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių bei principų dėl pavojingos veiklos prevencijos projektus, siekia nustatyti ribas, kuriose valstybės skatinamos dvišalių bei daugiašalių susitarimų pagrindu plėtoti konkrečias teisės normas. Vis dėlto, galime pabrėžti, kad darnaus vystymosi ir atsargumo principai tapo ypač svarbūs ir labiausiai pripažįstami tarptautinėje bendruomenėje. Šie du principai tapo barometru, rodančiu, kur link plėtojasi aplinkosaugos teisė. Dvišalėse bei daugiašalėse sutartyse, kurių dalyve yra Lietuva, taip pat derybose dėl naujų sutarčių sudarymo, aplinkosauginiai principai traktuojami kaip kryptys ir ribos, tačiau jie nesprendžia konkrečių aplinkosauginių problemų, todėl dažniausiai tarptautinėse sutartyse siekiama apibrėžti konkrečias pareigas bei teises, kita vertus, šie principai suponuoja sąlygas ir „žaidimo taisykles“, kurių rėmuose bandoma sukonkretinti ir apibrėžti susitarimų turinį.

²⁹ JT bendroji klimato kaitos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr.23-521, priedas Nr.1

II. TARPTAUTINĖS ATSAKOMYBĖS APLINKOSAUGOS TEISĖJE POŽYMIAI

Tarptautinė aplinkosaugos teisė yra pagrindas ir rėmai valstybių bendradarbiavimui globaliniame ir regioniniame lygmenyse, siekiant saugoti aplinką. Aplinkosaugos teisė, palyginus su kitomis teisės šakomis, yra nauja, tačiau labai sparčiai vystosi. Jei ankščiau derėdavosi dvi valstybės, tai dabar derasi šimtas ir daugiau, todėl kyla daug ginčų, neaiškumų ir teisės normų interpretavimų. Tarptautinė aplinkosaugos teisė reguliuoja tarptautinės bendruomenės elgesį, nustato valstybių, taip pat kitų tarptautinės teisės subjektų teises ir pareigas, tačiau valstybės vaidina didžiausią vaidmenį, nes jos dažniausiai dalyvauja tarptautiniuose santykiuose aplinkosaugos srityje. Pastaruoju metu aplinkosaugos teisėje pastebima tendencija, kad nuo valstybių, kaip tarptautinės teisės subjektų, kryptama prie fizinių ir juridinių asmenų koncepcijos. To pasekoje plėtojasi ir aplinkosaugos teisinė bazė, kur vis didesnę reikšmę įgyja fiziniai bei juridiniai asmenys: pvz., JT Rio de Žaneiro deklaracijos, JT Konvencijos dėl prieinamumo prie informacijos, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teisėsaugos institucijas aplinkos apsaugos klausimais (toliau - Orhuso konvencija) nuostatos dėl nevyriausybinių organizacijų (toliau – NVO) dalyvavimo sprendimų priėmimo ir t.t.

Toliau trumpai aptarsime tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje požymius.

Tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje institutą iš esmės galime skirstyti į valstybių atsakomybę už tarptautinius pažeidimus aplinkosaugoje, valstybių atsakomybę už teisėta veikla padarytą žalą ir baudžiamąją fizinių asmenų atsakomybę už žalą aplinkai. Taip pat galėtume išskirti ir civilinę atsakomybę pagal tarptautinę teisę aplinkosaugoje. Visų pirma, reikia pabrėžti, kad tarptautinė atsakomybė aplinkosaugoje yra sunkiai kodifikuojama ir remiasi tarptautiniais papročiais. Šis institutas plėtojasi civilinės teisės įtakoje. Absoliuti atsakomybė aplinkosaugoje (be kaltės) vystosi dėl technikos pažangos ir remiasi precedentais. Šiuo atveju tarptautiniam aplinkosauginiam pažeidimui nebūdinga kaltė, o subjektai dažniausiai yra valstybės. Tarptautiniam aplinkosaugos pažeidimui būdingi ir subjektyvus (veika priskiriama valstybei, o ne žmonių grupei ir pan.) ir objektyvusis (valstybė pažeidė

tarptautinių įsipareigojimų) elementai. Pastaruoju metu pastebima tendencija - atsiranda tarptautiniai nusikaltimai aplinkai (pvz., branduolinio ginklo panaudojimas ir t.t.).

2.1. Tarptautinės atsakomybės ribos

Kalbant apie tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje ribas, visų pirma reikia pabrėžti subjektų, galinčių tapti atsakingais už tarptautinius pažeidimus aplinkosaugoje, specifiką. Pagrindiniai tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje subjektai yra valstybės. Valstybių atsakomybės aplinkosaugoje sritis vystosi labai sparčiai. Tarptautinių organizacijų atsakomybė irgi pripažįstama, tačiau yra problemų atsakomybės įgyvendinimo mechanizme, kuris pritaikytas labiau valstybėms. NVO, korporacijų, kitų juridinių grupių ir asmenų tarptautinė atsakomybė dar labiau komplikuota dėl jų tarptautinio subjektiškumo problematikos. Tą pažymi ir teisės specialistai³⁰. Išimtis yra tik baudžiamoji individuali tarptautinė atsakomybė. Taip pat reikia skirti humanitarinės teisės ar nacionalinės teisės pažeidimus nuo tarptautinės teisės, kaip tokios, pažeidimų. Civilinės ir multikorporacinės atsakomybės pagal tarptautinę teisę taip pat nėra (išskyrus kai kurias apraiškas JAV). Todėl, atsižvelgus į aukščiau išdėstytą medžiagą, šiame darbe apsiribosime valstybių atsakomybe (teisėta ir neteisėta veikla padaryta žala aplinkai) bei civilinės atsakomybės pagal tarptautinę teisę įgyvendinimo aspektais. Taip pat darbo pabaigoje labai trumpai paliesime ir baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugoje specifiką.

2.2. Tarptautinės atsakomybės turinys

Nustatant tarptautinės atsakomybės turinį aplinkosaugoje, svarbiausia ne tik kompensacija už padarytą žalą aplinkai, bet labiau - atstatyti pirminę būklę ir nutraukti pažeidimą. Taip pat būtina užtikrinti, kad šalis ateityje po žalos padarymo laikytųsi tarptautinių įsipareigojimų. Tarptautinėse sutartyse bei konvencijose nebūtina numatyti, kad už padarytą pažeidimą būtina atlyginti žalą, nes tai yra tarptautinės teisės ir atsakomybės esmė (pvz., „Chozow Factory“ byloje tai patvirtino TTT³¹), tačiau diskusijos gali vykti dėl žalos atlyginimo formos ir dydžio. Tą iliustruoja ir Lietuvos bei Rusijos derybos dėl dvišalio Lietuvos-Rusijos susitarimo dėl Baltijos

³⁰ Snaw M.N. „International Law“. Oxford, 2003, P. 348

³¹ Stands P. „Principles of International Environmental Law“. 2003, P. 873

jūros taršos prevencijos ir avarijų likvidavimo priemonių taikymo bei žalos atlyginimo. Lietuvos pusė siekia pasirašyti vieną susitarimą, kuriame būtų aptarti visi klausimai (avarijų likvidavimas, prevencija ir žalos atlyginimas), o Rusija – siekia dėl žalos atlyginimo pasirašyti atskirą susitarimą. Abi šalys supranta, kad žalos apskaičiavimo, įvertinimo ir kompensavimo klausimai yra labai sudėtingi ir, atskyrus žalos atlyginimo klausimą nuo kitų, veikiausiai žalos atlyginimo klausimas būtų negreitai išspręstas. Šiuo metu abi šalys bando rasti kompromisą ir siekia, kad žalos atlyginimo klausimai būtų sutartyje paminėti kaip nukreipiantys straipsniai³². Reikia pabrėžti, kad ir 2005 m. Durbane (Pietų Afrika) vykusioje 29-oje Pasaulio paveldo komiteto sesijoje priimtas sprendimas dėl Kuršių nerijos, kuriame Rusija skatinama kuo greičiau pasirašyti su Lietuva susitarimą dėl Baltijos jūros taršos prevencijos ir avarijų likvidavimo priemonių taikymo bei žalos atlyginimo³³.

Taigi, įvykus tarptautinės teisės pažeidimui, aplinkosaugoje svarbiausia atstatyti būklę, o jei tai neįmanoma - taikoma piniginė kompensacija. Praktikoje vis dažniau naudojama satisfakcija, nes vyrauja realistinis požiūris dėl atlyginimo. Žala aplinkai gali siekti milžiniškas sumas, tai priklauso nuo apskaičiavimo metodikos, tačiau būtina realiai vertinti situaciją ir neužkrauti nepakeliamos naštos pažeidėjui. Tą liudija ir teismų praktika (pvz., TTT byloje Vengrija prieš Slovakiją įvertino realias pažeidėjo galimybes atlyginti žalą aplinkai)³⁴.

Reikia pabrėžti, kad tarptautinės atsakomybės principai bendrame kontekste pakankamai gerai išvystyti, tačiau aplinkosaugoje, jie dar tik vystosi. Remiantis tarptautiniais susitarimais, teismų praktika ir kitais tarptautiniais dokumentais, pažeidimai aplinkai suprantami, kaip pažeidimai tam tikriems aplinkos objektams:

- fauna, flora, dirvožemis, vanduo ir klimato faktoriai;
- materialiniai aspektai (archeologinis ir kultūrinis paveldas);
- kraštovaizdis;
- ryšiai tarp aukščiau išvardintų faktorių.

³² „Lietuvos-Rusijos susitarimo dėl Baltijos jūros taršos prevencijos ir avarijų likvidavimo priemonių taikymo bei žalos atlyginimo projektas“. // www.am.lt; prisijungimo laikas 2005-01-07

³³ “UNESCO sprendimas dėl Kuršių nerijos (Doc. WHC-05/29.COM/7B.67)” // www.am.lt; prisijungimo laikas 2005-09-12

³⁴ International Court of Justice, “Hungary vs. Slovakia”. 1997, Reports 226, P. 58

Pavyzdžiui, 2004 metais Lietuvoje išaiškinta 1 164 pažeidimų aplinkai (3,44 mln. Lt), iš kurių pagal atskirus aplinkos komponentus atitinkamai galime išskirti: atmosferos oras – 1,43 mln. Lt, kraštovaizdis – 318,5 tūkst. Lt, miškai – 432,1 tūkst. Lt, vandens telkiniai – 435,9 tūkst. Lt, gyvūnija – 145,4 tūkst. Lt³⁵.

Taip pat reikia pažymėti, kad socialiniai ir kiti aplinkosauginiai kaštai „internalizuojami“, t.y. jie įtraukiami į gamybos kaštus (čia vadovaujamasi principu - „teršėjas moka“). Kalbant apie atsakomybės aplinkosaugoje turinį, būtina išskirti *valstybių atsakomybę* pagal tarptautinę teisę ir *civilinę atsakomybę* pagal nacionalinius įstatymus, kurie kuriami atsižvelgiant į tarptautinę teisę. Tačiau ši takoskyra pastaruoju metu darosi vis siauresnė, nes valstybės susitarimuose yra įpareigojamos kurti specialius fondus padengti privačių kompanijų nesugebėjimą dengti aplinkosauginius kaštus (pvz., 1997 metų Branduolinės taršos papildomo kompensavimo konvencija, 1992 metų tarptautinė konvencija "Dėl civilinės atsakomybės už taršos nafta padarytą žalą ir kt.).

2.3. Žalos aplinkai ribos ir jos nustatymas

Pagrindiniai klausimai, kurie turi būti nustatomi sutartyse dėl tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje, yra: kas sudaro žalą aplinkai ir koks žalos aplinkai lygis gali būti priskirtas tarptautinei atsakomybei.

Siaurasis požiūris apima fauną, florą, dirvožemį, vandenį ir orą, platesnis - įtraukia kraštovaizdį ir ryšius tarp aukščiau paminėtų aplinkos komponentų. Tačiau čia neminima žala asmeniui ar nuosavybei. Žala aplinkai skirtingai apibrėžiama konvencijose, taip pat ji įvairiai apibrėžiama pagal atskirus aplinkos komponentus (pvz., ozonas, vanduo, Antarktika ir t.t.). Žalos aplinkai sąvokai turėtų padėti teršimo ar neigiamo efekto apibrėžimai, bet teisės specialistai pripažįsta, kad tai irgi būtų gana painu³⁶. Vis dėlto, galime pastebėti, kad sunku išgryninti žalą aplinkai nuo žalos asmeniui ir nuosavybei. Pavyzdžiui, jau anksčiau minėtame dvišalio Lietuvos-Rusijos susitarimo dėl Baltijos jūros taršos prevencijos ir avarių likvidavimo priemonių taikymo bei žalos atlyginimo projekte pagrindinė problema yra, kaip reglamentuoti valstybės valstybei žalos aplinkai atlyginimo klausimus. Tiek Lietuva, tiek Rusija turi

³⁵ "Pažeidimai aplinkai 2004" // www.am.lt; prisijungimo laikas: 2005-02-27

³⁶ Bowman M. "Environmental Damage in International and Comparative Law. 2002, P. 224

skirtingas žalos aplinkai apskaičiavimo metodikas, o universalios, kuri būtų priimtina abiems pusėms, metodikos nėra. Todėl abi šalys ieško kompromiso: ar sukurti bendrą žalos aplinkai apskaičiavimo metodiką, ar pasirinkti vienos šalies esančią metodiką, ar nurodyti pagrindinius principus bei nuorodas į tarptautines teisės normas ir ginčą spręsti kiekvienu konkrečiu atveju derybomis.

Jei tarptautinėje teisėje žalos atlyginimo asmeniui ir nuosavybei pagal kiekvienos šalies teisę klausimai yra, daugiau ar mažiau, sureguliuoti, tai žalos aplinkai, kaip tokiai, atlyginimo ir valstybių atsakomybės viena kitai (be kaltės) klausimams tarptautinėje teisėje yra tik nustatyti rėmai ir kryptys, o teismų praktika (pvz. „Trail Smelter“ byla, 1941³⁷ ir kt.) ir sutarčių nuostatos yra negausios. Todėl aukščiau minėtame dvišalio Lietuvos – Rusijos susitarimo projekte bandoma tik nurodyti pagrindinius žalos atlyginimo principus ir nuorodas į tarptautinius instrumentus, kadangi konkretūs žalos atlyginimo klausimai yra labai painūs ir sudėtingi, kurie pareikalautų didelių laiko sąnaudų ir veikiausiai būtų sunkiai sureguliuojami ir pritaikomi.

2.4. Riba, nuo kurios taikoma atsakomybė už žalą aplinkai

Nėra vieningų standartų, apibrėžiančių ribą, nuo kurios taikoma atsakomybė už žalą aplinkai. Įvykusios avarijos ir taršos incidentai priverčia ieškoti ir kurti aplinkosauginius standartus. Teisės specialistai pažymi, kad žala aplinkai turi būti didelė, žymi bei sukelti rimtus padarinius³⁸. Todėl šiuo klausimu būtina remtis negausia teismų praktika. Pavyzdžiui, *Gabcikovo – Nagymaros* byloje buvo akcentuota, kad žala aplinkai turi sukelti rimtas pasekmes, kad būtų pripažįstama ir atlyginama³⁹. Tačiau Černobylio avarijos atveju, nors žala aplinkai sukėlė rimtas neigiamas pasekmes, nei viena valstybė nepateikė ieškinio dėl žalos aplinkai atlyginimo, nors kai kurios iš jų (pvz., Jungtinė Karalystė) rezervavo šią teisę ateičiai. Reikia pastebėti, kad Černobilio avarija privertė kurti radiacinių dozių lygius maisto grandinėje, nuo kurių atsiranda atsakomybė.

³⁷ Trade and Environmental Database, “1937 Trail Smelter Case (TRAIL)” // <http://www.american.edu/projects/mandala/TED/trail.htm>; prisijungimo laikas: 2005-09-21

³⁸ Wetterstein P. “Harm to the Environment”. 1997, P. 187

³⁹ Stands P. “Principles of International Environmental Law”. 2003, P. 873

Taigi, kol nėra vienodų žalos standartų aplinkai, tol sunku nustatyti kompensavimo ribas, todėl šis klausimas tampa dvišalių susitarimų turiniu. Kalbant apie atsakomybės režimą (absoliutus, su kalte, mišrus), būtina pažymėti, kad nėra tarptautinėje teisėje vienodo atsakomybės režimo. Jis priklauso nuo veiklos pobūdžio, galimų padarinių ir kt. Todėl, jei veikla labai pavojinga, tai dažniausiai taikoma absoliuti atsakomybės rūšis, ir priešingai – jei veikla nėra pavojinga, tai taikoma atsakomybė su kalte.

2.5. Nuostolių atlyginimas

TTK pagrindinių principų valstybių atsakomybės už pavojinga veikla padarytą žalą straipsniuose pabrėžė, kad valstybės už padarytą tarptautinės teisės pažeidimą turi atsakyti – taikoma restitucija, kompensacija, satisfakcija ir šių priemonių kombinacija. Sunkiausia nustatyti kompensavimo ribas. Pavyzdžiui, ES dokumente dėl atsakomybės aplinkosaugoje („*White Paper on Environmental Liability*“) buvo numatyta pusiausvyra tarp atstatymo, kuris užtikrintų, jei ne būklės atkūrimą, tai bent funkcijų užtikrinimą, ir kaštų efektyvumo t.y. turi būti protinga pusiausvyra tarp aplinkos ir ekonominių faktorių⁴⁰. Nuostolių už padarytą žalą aplinkai atlyginimo srityje teismų praktika negausi. Bandoma plėtoti ekonominius skaičiavimo modelius (grupinis, gamtos išteklių rinkoje metodas ir kt.). Teismų praktika rodo, kad gryna žala aplinkai sunkiai apskaičiuojama ir dažniausiai atmetama (pvz., 1941 „*Trail Smelter*“ byloje, 1941 m. TTT rėmėsi rinkos kaina ir ekonominiais metodais ir neatsižvelgė į žalą aplinkai, t.t. atmetė JAV pretenzijas Kanadai dėl grynos žalos aplinkai atlyginimo).⁴¹ Čiarnobylio atvejis parodė, kad nėra sutarčių, įpareigojančių valstybes atlyginti žalą už radioaktyvių medžiagų sukeltą žalą, nors kai kurios valstybės teigė, kad yra tokia paprotinė teisė. Teismų praktiką, pripažįstant ar atmetant tiesioginę žalą aplinkai, aptarsime sekančiuose skyriuose.

⁴⁰ „White Paper on Environmental Liability“. Eur-Lex, 2002, P. 2-15

⁴¹ International Court of Justice. „Trail Smelter Case“. 1941, Ser. A, Nr. 3, P. 7-9

III. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖ APLINKOSAUGOJE

Vieningos kodifikuotos valstybių atsakomybės teisės aplinkosaugoje nėra, nes kiekviena valstybė atsako pagal galiojančius tarptautinius įsipareigojimus bei konkrečių sutarčių nuostatas. Kalbant bendra prasme, gal tik JT Chartija gali būti traktuojama kaip universali tarptautinė sutartis, bet ir pagal šią Chartiją valstybės gali turėti skirtingą atsakomybę (pvz., skirtumas tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių ir pan.).

Vis dėlto, aplinkosaugos teisėje gali būti išskirti bendri principai bei sritys. Pavyzdžiui, TTK 2001 metais parengė straipsnius dėl pagrindinių principų valstybių atsakomybės už pavojinga veikla padarytą žalą. Reikia pabrėžti, kad TTK iš pradžių užsiėmė prevencinių priemonių reglamentavimo klausimais, o tik vėliau ėmėsi žalos atlyginimo klausimų. Tema, kaip valstybių atsakomybė, pasirodė labai paini ir sudėtinga. Todėl 2001 metais TTK, baigus darbą dėl prevencijos klausimų, 2004 metais buvo pristatytas 12 straipsnių projektas, susijęs su valstybių atsakomybės (be kaltės) aplinkosaugoje reglamentavimo klausimais⁴². Kadangi šis projektas, be abejonės, įtakos tolesnę valstybių atsakomybės aplinkosaugos teisėje raidą, tai jį detaliau panagrinėsime sekančiuose šio darbo skyriuose.

Kalbant apie valstybių atsakomybę aplinkosaugoje, galime išskirti dvi valstybių atsakomybės rūšis: valstybių atsakomybę už įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus aplinkosaugoje („su kalte“) ir valstybių atsakomybę už padarytą žalą aplinkai („be kaltės“).

Aplinkos apsaugos teisėje už avarių pasekmes valstybės atsakomybė remiasi principu "teršėjas moka"- tas, kas naudojasi nauda iš teisėtos veiklos, turi prisiimti ir atsakomybę. Pažeidimas su kalte susijęs su pareiga, o be kaltės - su rizika. Dvišalėse sutartyse daugeliu atvejų kalbama apie atsakomybę be kaltės. Tačiau daugelis teisės specialistų pripažįsta, kad yra daug neaiškumų, skiriant aplinkosaugos teisėje šias dvi atsakomybės rūšis⁴³. TTK, bandydama atskirti šias dvi atsakomybės rūšis, pabrėžė, kad atsakomybė be kaltės, tai pareiga atstatyti būklę arba sumokėti kompensaciją

⁴² International Law Commission, "Draft articles on the International Liability for Injurious Consequences Arising out of Acts not Prohibited by International Law 2003" // <http://www.un.org/law/ilc/index.htm>; prisijungta 2005-02-12

⁴³ Crawford J. "The ILC's Articles on State Responsibility". 2002, P. 84-89

remiantis padaryta žala⁴⁴. Reikia akcentuoti, kad valstybės atsakomybės principai aplinkosaugoje paminėti Stokholmo bei JT Rio de Žaneiro deklaracijose. Daugumoje jų šalys kviečiamos plėtoti nacionalinę ir tarptautinę teisę valstybių atsakomybės aplinkosaugoje klausimais. Pats valstybių atsakomybės principas pripažįstamas plačiau, nei detalios taisyklės ar jo taikymas. Kai kur aplinkosaugos teisėje nėra skirtumo ar aiškos takoskyros tarp valstybės atsakomybės privačiam asmeniui ir kitai valstybei. Vis dėlto, kaip pažymi ir TTT⁴⁵, valstybių atsakomybė už aplinkai padarytą žalą tampa paprotine tarptautinės teisės norma.

Kadangi valstybių atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus aplinkosaugoje iš esmės panaši į bendrąją valstybių atsakomybę tarptautinėje teisėje, tai šią atsakomybės rūšį aptarsime trumpai, o didesnę dėmesį skirsime valstybių atsakomybei už padarytą žalą aplinkai („be kaltės“), kadangi ši atsakomybės rūšis pastaruoju metu plačiai diskutuojama, taip pat yra aktuali ir Lietuvoje.

3.1. Valstybių atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus aplinkosaugoje

Valstybė atsako už tarptautinės teisės normų pažeidimą. Valstybės atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimą yra aiškiai suformuluota. Ji turi nutraukti veiksmą, atstatyti pirminę padėtį ir atlyginti žalą. Tačiau aplinkosaugoje nėra teisės akto, nustatančio valstybių atsakomybę, todėl čia taikomos bendrosios valstybių atsakomybės normos. Bendra valstybės atsakomybė pagal tarptautinę teisę kyla, jei ta veikla priskiriama valstybei ir jei valstybė pažeidė konkrečią sutarties ar paprotinės teisės normą. Pagal paprotinę teisę valstybė turi gerbti kaimyninių valstybių aplinką ir susilaikyti ar neleisti veiksmų, kurie daro žalą aplinkai. Taip pat atsakomybė kyla ir iš susijusių procedūrinių reikalavimų, pvz. poveikio aplinkai vertinimas ir t.t.

Valstybių atsakomybė už tarptautinius *aplinkosauginius* pažeidimus dar kitaip teisinėje literatūroje vadinama valstybių atsakomybė su kalte (kaip ir bendra valstybių atsakomybė). Pagrindiniai šios valstybių atsakomybės aplinkosaugoje rūšies elementai yra panašūs, kaip ir bendroje valstybių atsakomybėje: veiksmas turi būti priskirtas valstybei ir šis veiksmas yra valstybės pažeidimas pagal tarptautinę teisę.

⁴⁴ ICJ Reports 226. 2004, P.54

⁴⁵ International Court of Justice. „Yearbook 2000-2001“. Sales No 831, ISBN - 92-1-170087-7 P. 24

Veiklos priskyrimas valstybei remiasi "valstybės organų" sąvoka⁴⁶. Valstybė kai kada atsako ir už privačių asmenų veiką (pvz., jei nesugeba, bet privalo kontroliuoti) ir už pareigūnų "*ultra vires*". Vyrauja nepriklausomos atsakomybės principas: valstybė atsako tik už savo pareigūnus. Teismų praktika šiuo klausimu gana gausi (pvz., JAV prieš Meksiką - 1926, JAV prieš Panamą - 1933⁴⁷ ir kt.).

Daugiausia diskusijų, kaip jau minėta ankstesniuose skyriuose, vyksta dėl valstybės kaltės aplinkosaugoje, t.y. priežastinio ryšio, žalos nustatymo bei nuostolių atlyginimo klausimų. Atsakomybei atsirasti būtina žala (pvz., upių užterštumui), nors yra atvejų, kada užtenka pačio pažeidimo fakto. Kadangi žalos bei nuostolių atlyginimo klausimai yra aktualūs ir valstybės atsakomybei aplinkosaugoje be kaltės, tai šio klausimo plačiau nenagrinėsime. Šiuo metu tarp teisės specialistų vyksta diskusijos dėl atsakomybės su kalte ir absoliučios atsakomybės santykio aplinkosaugoje. Vieningos nuomonės šiuo klausimu taip pat nėra.

3.2. Valstybių atsakomybė už padarytą žalą aplinkai (be kaltės)

Valstybės atsakomybė be kaltės dar kitaip teisinėje literatūroje vadinama absoliučia atsakomybe⁴⁸. 1972 Konvencija dėl žalos padarytos skraidančių objektų buvo pirma tokio tipo sutartis, kuri numatė absoliučią valstybės atsakomybę. Teismų praktikoje dažnai traktuojama, kad valstybė turi absoliučią atsakomybę veiklai, kuri turi ypač didelę riziką. TTK ataskaitos ir darbai rodo, kaip vystosi valstybių atsakomybės šioje srityje klausimų reglamentavimas. Pavyzdžiui, 56 -oje JT Tarptautinės teisės komisijos sesijoje buvo pristatytas projektas dokumento dėl pagrindinių principų valstybių atsakomybės už pavojingą veiklą padarytą žalą. Tema, kaip valstybių atsakomybė aplinkosaugoje, pasirodė labai paini ir sudėtinga.

Valstybių atsakomybės be kaltės aplinkosaugoje įgyvendinimas. Pagrindinės šios valstybių atsakomybės rūšies įgyvendinimo problemos yra ilgas bylinėjimosi laikas, sunkiai nustatomas kaltininkas ir priežastis bei didelės bylinėjimosi išlaidos. Aplinka visada yra "auka" o ne šalis, todėl žala aplinkai retai būna atlyginama. Teismai dažniausiai apsiriboja tik taršos likvidavimo kaštų padengimu ir prevencinių priemonių, nukreiptų į žalos sumažinimą, padengimu (pvz.,

⁴⁶ Crawford J. "ARSIWA, Article 4 Commentary". 2002, P. 94-99

⁴⁷ International Court of Justice. "Yearbook 1989-1990". Sales No 591, ISBN 92-1-170044-2 P. 46

⁴⁸ Stands P, "Principles of International Environmental Law". 2003, P. 873

Japonija prieš JAV, 1955 dėl branduolinių bandymų, Kanada prieš SSSR, 1972 dėl kosminio aparato avarijos ir kt.)⁴⁹. Toliau trumpai paminėsime keletą valstybės atsakomybės be kaltės aplinkosaugoje įgyvendinimo aspektų.

- a) **Priežastinis ryšys.** Pagrindinė problema yra tai, kad aplinkos taršai būdingi dideli atstumai, priežastys atsiranda daug vėliau ir turi tęstinį pobūdį. Taip pat įvairūs fiziniai veiksniai kartu su pramonės objekto veikla gali sudaryti vieną taršos priežastį (pvz., dėl pramonės objekto išmetamų teršalų susimaišymo su kitomis gamtoje esančiomis nenuodingomis medžiagomis, gavosi nuodinga substancija). Todėl tokiu atveju bus sunku įrodyti priežastinį ryšį tarp teršėjo ir pasekmių.
- b) **Teršimo priskyrimas.** TTK pažymėjo, kad nepaisant tai, kad bendroje praktikoje valstybės neatsako už privačių subjektų veiklą, tai neturėtų būti taikoma aplinkosaugoje⁵⁰. Tai pažymėta ir Stokholmo bei JT Rio de Žaneiro deklaracijose. Pagrindinis argumentas – pramonės objekto veikla šalies jurisdikcijoje turi gauti licencijas pagal tos šalies teisinės procedūras, todėl valstybė turi kontroliuoti, o tuo pačiu ir atsakyti už privačių subjektų veiklą.
- c) **Atlyginimas** - yra tarptautinės teisės principas. Žala turi būti išmatuojama. Aplinkosaugoje tai dažnai yra problema. Žala dažnai apima būklės atstatymą, kuri buvo prieš pažeidimą, ir atlyginimą pagrįstai kiekvienam, kas buvo įtrauktas į atstatymo darbus. Sunku išmatuoti, kai aplinkos atstatymas neturi ekonominės vertės (pvz., saugomos augalų ar gyvūnų rūšys ir t.t.). Kai neįmanoma atstatyti pirminės būklės, galima susitarti dėl kompensacijos, bet ir čia turi būti pagrindimas - prarasta ekonominė vertė ir t.t. Teismų praktika, nepaisant didelių aplinkosauginių nuostolių, apsiriboja tik likvidavimo ir prevencinių priemonių, skirtų sumažinti žalą aplinkai, kompensavimu. Taip bandoma balansuoti tarp ekonominių ir aplinkosauginių aspektų.
- d) **Procedūriniai dalykai.** Valstybė gali ginti privatų asmenį, kai jis yra tos valstybės pilietis ir visos vietinės priemonės jau išnaudotos (diplomatinė gynyba). Valstybė, iškėlusį bylą tarptautinėje arenoje, pagal TTT koncepciją gina daugiau ne patį savo subjektą, bet siekia užtikrinti pagarbą savo suverenumui ir teritorijai.
- e) **Žala bendrai (pasaulio) aplinkai.** Ši koncepcija sutinka pasipriešinimą jos taikymui. Problemos - kaip susieti žalą aplinkai su žala žmogui, sunku šią žalą

⁴⁹ ILM, "Protocol Canada and USA, Arts. I and II". 1981, 20 ILM P. 689

⁵⁰ Stands, P. "Principles of International Environmental Law". 2003, P. 271

išmatuoti, todėl sunku ir nustatyti atsakomybės režimą. Taip pat sunku nustatyti žalą, nes yra daug jos sukėlėjų. Tie aplinkos objektai, kurie neturi išskirtinės kurios nors valstybės nuosavybės ir jurisdikcijos, gali būti sunkiai „apginti“ teisme, kadangi nėra aišku, kas gali pateikti ieškinį atviros jūros, Antarktikos ir kt. bendrai aplinkai padarytos žalos atlyginimui. Šias teritorijas saugo „*erga omnes*“ normos (atsako visos valstybės), todėl yra konkrečios konvencijos (pvz., Konvencija CRAMRA dėl žalos Antarktikai ir kt.) šioms teritorijoms apginti. Galime padaryti išvadą, kad žala aplinkai, kaip tokiai, gali būti ginama netiesiogiai per konvencijas pagal atskirus aplinkos objektus. Valstybės, pastebėjusios žalą šiose teritorijose, gali teikti ieškinius TTT ir kitoms tarptautinėms teismo institucijoms.

- f) ***Jurisprudencija*** – teismų ir teisėkūros praktika nėra gausi šiuo klausimu, bet teisinė bazė vis dėlto plėtojasi. Tai daugiausiai susiję su branduoliniais bandymais. Valstybės vengia atsakomybės už žalą reglamentuoti tiesiogiai ir dažnai šį klausimą perkelia į privatinės tarptautinės teisės sferą, palikdami „auką“ ir teršėją bylinėtis. Tačiau, iš kitos pusės, valstybės skatinamos plėtoti kompensavimo priemonės už valstybių jurisdikcijoje esančių subjektų padarytą žalą.

Reikia pabrėžti, kad valstybių atsakomybė aplinkosaugoje dėl tam tikrų veiklų ar tam tikruose regionuose numatyta susitarimuose, kurių nėra daug. Paminėsime tik keletą iš jų: 1972 metų Kosminės erdvės atsakomybės konvencija (čia numatoma kompensacija už valstybės nuosavybei padarytą žalą, kas netiesiogiai gali būti surišta su žala aplinkai), 1979 LRTAP Konvencija dėl oro taršos (yra tik neutrali nuoroda, kad valstybės gali papildomai susitarti dėl žalos, nors tai nedraudžia naudoti bendrų tarptautinės teisės normų), UNCLOS konvencija dėl jūros, vandenyno dugno ir po dugnu esančių išteklių naudojimo (pareiga valstybėms ir tarptautinėms organizacijoms užtikrinti, kad jos ar jų asmenys nepažeidžia šios konvencijos, o už pažeidimą numatoma atsakomybė), 1992 m. JT Klimato kaitos konvencija (valstybių atsakomybė čia suprantama ne bendrąja prasme, bet kaip atsakomybės su finansinėmis pasekmėmis).

3.3. Tarptautinė atsakomybė už žalą, kylančią iš veiklos, kuri neuždrausta tarptautinės teisės – TTK straipsnių projektas

Kalbant apie valstybių atsakomybę už padarytą žalą aplinkai, būtina šiek tiek detaliau panagrinėti TTK parengtus ir pastaruoju metu tarp teisės specialistų plačiai diskutuojamus straipsnių projektus, kurie, be abejonės, turės įtaką tolesnei valstybių atsakomybės už padarytą žalą aplinkai raidai.

Tarptautinė teisė valstybių atsakomybės už žalą aplinkai srityje dar tik vystosi. Nepaisant prevencinių priemonių, vis tiek nutinka avarių, o to pasekoje vis dažniau padaroma žala aplinkai. Todėl būtina tarptautiniu mastu reglamentuoti pagrindinius valstybių atsakomybės už žalą aplinkai principus ir nubrėžti valstybėms gaires, kur link turi plėtotis nacionalinės teisės normos šioje srityje.

Reikia pabrėžti, kad prevencinės priemonės padeda užkirsti kelią žalos atsiradimui, todėl tarptautiniu mastu, visų pirma, buvo bandoma reglamentuoti prevencinių priemonių taikymą aplinkosaugoje. Valstybių atsakomybės ir prevencinių priemonių taikymo, siekiant mažinti tarpvalstybinę žalą, atsiradusią dėl pavojingos veiklos, sritis buvo bandoma reglamentuoti jau 1978 metais, tačiau valstybių atsakomybės tema pasirodė per daug sudėtinga. Todėl, TTK iš pradžių rengė straipsnių projektą, susijusį tik su prevencinių priemonių taikymo, siekiant mažinti tarpvalstybinę žalą, atsiradusią dėl pavojingos veiklos, klausimais. 2001 metais TTK parengė 19 straipsnių dėl prevencinių priemonių taikymo, siekiant mažinti tarpvalstybinę žalą, atsiradusią dėl pavojingos veiklos, straipsnius (toliau – Prevencinių priemonių straipsniai)⁵¹. Prevencinių priemonių straipsnių nuostatos buvo bandomos taikyti, kaip valstybių minimalūs standartai šioje srityje. Pasak teisės specialistų, šie straipsniai yra tarptautinės teisės kodifikavimo elementai, todėl valstybės turi pareigą imtis minimalių prevencinių priemonių⁵². Atsakomybės nukreipimas nieku būdu neatleidžia valstybės nuo pareigos imtis prevencinių priemonių pagal tarptautinę teisę. Bet koku atveju, šie principai yra bendro ir plataus pobūdžio, nes yra daug kintamųjų (pvz., jurisdikcija, ginčo teisė, vieta ir t.t.), o nacionalinių teisės sistemų harmonizavimo pasiekti neįmanoma.

⁵¹ Ibid., Fifty-sixth Session, Supplement No. 10 (A/56/10), para 97

⁵² Official Records of the General Assembly, Fifty-ninth Session, Supplement. 2002, No. 10, P.59

Nepaisant valstybių atsakomybės klausimo sudėtingumo, užbaigus rengti Prevencinių priemonių straipsnius, TTK ėmėsi valstybių atsakomybės aplinkosaugoje klausimo reglamentavimo. 2003 metais TTK parengė 8 straipsnių projektą dėl valstybių atsakomybės už pavojinga veikla padarytą žalą (toliau - Žalos atlyginimo straipsnių projektas)⁵³. Šis projektas išsiųstas visoms valstybėms, kurios prašomos pateikti komentarus iki 2006 m. sausio 1 d. Toliau trumpai apibūdinsime kiekvieną šiame projekte numatytą principą ir šių principų taikymo problematiką.

Žalos atlyginimo straipsnių projektas skirtas tai valstybių vykdomai legaliai veiklai, kurią leidžia tarptautinė teisė, tačiau kuri kelia riziką ir yra susijusi su prevencinių priemonių taikymu.

3.3.1. Taikymo sritis

(TTK straipsnių projekte – 1 principas). Iš pradžių šiame projekte buvo siūlomas pavojingų veiklų sąrašas, kurioms būtų taikoma valstybės atsakomybė už žalą, tačiau, pasak teisės specialistų, tai būtų neefektyvu, nes jį reikėtų dažnai pildyti. Veikiausiai tokio tipo sąrašas galėtų būti nustatomas regioninėse, dvišalėse sutartyse ar nacionalinėje teisėje. Taigi šiame projekte buvo apsiribota bendru valstybių atsakomybės už žalą taikymo srities apibrėžimu. Iš esmės problema liko neišspręsta, nes sunku nustatyti baigtinį pavojingų veiklų sąrašą. Todėl valstybės, tarp jų ir Lietuva, siekia dvišaliais susitarimais reglamentuoti žalos aplinkai atlyginimo taikymo sritį pagal atskirus aplinkos komponentus (pvz., vanduo, oras, žemė ir t.t.), veiklas ar konkrečius taršos objektus. Pavyzdžiui, iki šiol Lietuva ir Rusija nesutaria dėl žalos aplinkai reglamentavimo ginče, susijusiame su naftos eksploatavimu Baltijos jūros telkinyje D6. Lietuva siekia, kad susitarime dėl žalos aplinkai atlyginimo, pavojinga veikla būtų susijusi tik su konkrečiu objektu, t.y. su Rusijos naftos platforma telkinyje D6, tuo tarpu Rusija, siekia šio susitarimo taikymo sritį išplėsti reglamentuojant žalos aplinkai atlyginimo klausimus dėl visos veiklos, galinčios sukelti žalą Baltijos jūroje. Tai reiškia, kad į susitarimo taikymo sritį Rusija siekia įtraukti Klaipėdos uosto, Būtingės terminalo ir kt. objektų, galinčių sukelti taršą Baltijos jūroje, veiklą. Šiuo atveju taip pat reikėtų apsispręsti, ar susitarime turėtų būti įtraukta veikla susijusi tik su naftos ir jos produktų išsiliejimais, ar visa žalinga veikla, turinti neigiamą poveikį

⁵³ Ibid., Fifty-ninth Session, Supplement No. 10. 2003, (A/CN.4/540)

Baltijos jūrai (pvz., teršimas iš sausumos stacionarių šaltinių, žemės ūkio tarša ir t.t.). Abi šalys stengiasi argumentuoti savo poziciją didele taršos rizika. Akivaizdu, kad Rusijos kompanijos „Lukoil“ naftos eksploatavimas telkinyje D6 kelia didelę riziką aplinkai, tuo labiau, kad Rusijoje poveikio aplinkai vertinimas buvo atliktas vienašališkai, nebendradarbiaujant su Lietuvos ekspertais, todėl reali taršos rizika iki šiol dar nėra aiškiai įvertinta. Iš kitos pusės, pastarųjų metų įvykę taršos incidentai Būtingės terminale, Klaipėdos uoste (pvz., paskutinis įvyko 2005 m. lapkričio mėn., kada Klaipėdos uoste iš užsienio kompanijos laivo išsiliejo 10 tonų naftos produktų) rodo, kad Lietuvos pusėje yra ne tik potencialūs aplinkos taršos objektai, bet dažnai įvyksta ir reali aplinkos tarša.

Taigi, matome, kad sudarant dvišalius susitarimus dėl žalos aplinkai atlyginimo, valstybės susiduria su taikymo srities apibrėžimo problema, nors, pasak teisės specialistų, baigtinis pavojingų veiklų sąrašas taip pat nepadėtų išspręsti šios problemos.

3.3.2. Sąvokos

(TTK straipsnių projekte – 2 principas). Kaip galima pastebėti iš aukščiau išdėstytos medžiagos, žalos aplinkai ir žalos bendraja prasme sąvokos skirtingai traktuojamos įvairiose konvencijose. Taip pat būtina pabrėžti, kad laikui bėgant, keičiasi ir žalos supratimas (pvz., mokslui aiškinant, kas yra žalinga, tuo pačiu metu keičiasi ir žalos supratimas). Žala visuomet nukreipta į „auką“ - kažką (asmuo, nuosavybė). Žala asmeniui (pvz., gyvybė ar sužeidimas) bei žala nuosavybei (pvz., kilnojamas ir nekilnojamas turtas) daugiau ar mažiau yra aiški ir tarptautiniuose susitarimuose reglamentuojama panašiai. Kai kurių problemų kyla tik dėl prarasto pelno, pajamų atlyginimo arba pirminės būklės, kuri užtikrina pajamas, atstatymo. Prarastų pajamų kompensavimas skirtingai traktuojamas įvairiose šalyse. Pavyzdžiui, JAV, Suomijoje, Švedijoje yra pripažįstamas gryną pajamų praradimas, kuris tiesiogiai nesusijęs su sveikatos ar nuosavybės praradimu. Tuo tarpu Vokietijoje, gryną pajamų praradimas nepripažįstamas, o atsižvelgiama tik į tiesiogiai su sveikata ar nuosavybe susijusių pajamų praradimą. Lietuvoje vyrauja siauresnis požiūris, kada atsižvelgiama tik į tiesiogiai su sveikata ar nuosavybe, susijusių pajamų praradimą.

Taigi, įvertinus šių straipsnių projekto rengimo stadijas bei rengėjų komentarus, galima pastebėti, kad bendrasis žalos sąvokos reglamentavimas krypta link žalos asmeniui ir nuosavybei atskyrimo nuo žalos aplinkai.⁵⁴ Panaši tendencija pastebima ir ES. Pavyzdžiui, ES 2004/35/CE direktyvoje dėl atsakomybės aplinkosaugoje nieko nekalbama apie žalą asmeniui bei nuosavybei, nes ši direktyva taikoma tik žalai aplinkai. Lietuvoje taip pat einama link žalos asmeniui ir nuosavybei atskyrimo nuo žalos aplinkai kaip tokios, nors, apibrėžiant žalą atskiriems aplinkos objektams, šis atskyrimas yra ne toks ryškus ir priklauso nuo taikomo atsakomybės režimo. Pavyzdžiui, LR aplinkos apsaugos įstatyme apibrėžiama tik žala aplinkai. LR miškų įstatyme, reglamentuojant neteisėta veika padarytos žalos atlyginimą, sakoma, kad turi būti atlyginama miško valdytojų, savininkų ir naudotojų miškui, kitam turtui ir teisėtiems interesams ar miškui, kaip aplinkos objektui, padaryta žala⁵⁵. Taigi matome, kad iš esmės žalos aplinkai atskyrimas priklauso nuo taikomo atsakomybės režimo.

Kalbant apie žalos aplinkai sąvoką, būtina pabrėžti, kad šiuo metu nėra universalaus aplinkos apibrėžimo, o tai sąlygoja ir atsakomybės režimo pasirinkimą. Šiame straipsnių projekte aplinka pateikiama siaurinauoju požiūriu, kaip gamtos išteklių (oras, dirvožemis, vanduo, oras, fauna, flora ir jų ryšiai). TTK, stengdamasi išplėsti aplinkos sąvoką, įtraukė ir estetinę - rekreacinę gamtos vertę (kraštovaizdis). LR aplinkos apsaugos įstatymo 1 straipsnyje aplinka apibrėžiama, kaip gamtoje funkcionuojanti tarpusavyje susijusių elementų (žemės paviršiaus ir gelmių, oro, vandens, dirvožemio, augalų, gyvūnų, organinių ir neorganinių medžiagų, antropogeninių komponentų) visuma bei juos vienijančios natūraliosios ir antropogeninės sistemos. Taigi, nors estetinė-rekreacinė gamtos vertė nėra vienareikšmiškai įtraukta į aplinkos apibrėžimą, tačiau apibrėžime figūruojančios natūralios bei antropogeninės sistemos leidžia teigti, kad Lietuvoje aplinka suvokiama platesniu požiūriu. Tą gali patvirtinti ir LR aplinkos įstatyme esantis žalos aplinkai apibrėžimas, kuriame prie žalos aplinkai ir jos elementams, priskiriama žala saugomoms teritorijoms, kraštovaizdžiui, biologinei įvairovei⁵⁶. Tačiau būtina pažymėti, kad žalos aplinkai, kaip kraštovaizdžiui ar rekreacinei – estetinei aplinkos

⁵⁴ Wetterstein P. "Environmental Damage in the Legal Systems of the Nordic Countries and Germany". 2002, P. 224

⁵⁵ LR miškų įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 35-1161, 23 str.

⁵⁶ LR aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 5-75, 1 str. (21 p.)

vertei atlyginimas, yra sunkiai nustatomas ir apskaičiuojamas. Ilgą laiką Lietuvoje aplinkos apsaugos inspektoriai negalėdavo nubausti asmenų, kurie išveždavo statybines atliekas į gamtą, kadangi sunku buvo įrodyti, kad šios atliekos daro tiesioginę žalą aplinkai - nėra dirvožemio užteršimo, nuodingų medžiagų koncentracijos ir kt. normų viršijimo, nors tokios atliekos gamtoje ne tik gadindavo estetinį vaizdą, bet ir mažindavo gamtos rekreacinę vertę. Todėl 2005 m. spalio 3 d. buvo papildyta Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika, kurioje buvo numatyti atliekų (tarp jų ir statybinių medžiagų bei padangų), išmestų į aplinką, padarytos žalos atlyginimo tarifai⁵⁷. Vis dėlto, žalos aplinkai, kaip žalos kraštovaizdžiui, jo estetinei – rekreacinei vertei nustatymo problema išlieka, kadangi šio tipo žala aplinkai sunkiai gali būti reglamentuojama teisės aktais, o teismuose dažniausiai nustatoma ekspertų pagalba, kas savo ruožtu daro sunkiai įmanomu dalyku įrodyti tokio tipo žalą.

Taip pat būtina pažymėti, kad 2005 m. kovo 24 d. buvo papildytas LR aplinkos apsaugos įstatymas, kuriame atsirado „mažareikšmės žalos“ aplinkai sąvoka⁵⁸. Ši nuostata atsirado dėl to, kad daugeliu atveju žalos aplinkai išieškojimo kaštai Lietuvoje viršydavo realią priteisiamą žalą aplinkai. Todėl, papildytame LR aplinkos apsaugos įstatyme buvo įvesta nuostata, leidžianti žalą aplinkai pripažinti kaip mažareikšmę ir jos neišieškoti, jeigu ši žala aplinkai yra nedidelė o jos išieškojimo išlaidos yra didesnės už išieškomą sumą. Vis dėlto, būtina atkreipti dėmesį, kad pagal ES 2004/35/CE direktyvos dėl atsakomybės aplinkosaugoje reikalavimus, žala aplinkai privalo būti atlyginta. Taigi, aukščiau minėta LR aplinkos apsaugos įstatymo nuostata ne tik gali prieštarauti ES teisės akto nuostatai, bet ir palieka „aplinką“ neapgintą, t.y. išlieka spraga, kada žala aplinkai neatlyginama.

3.3.3. Tikslas

(TTK straipsnių projekte – 3 principas). Šiame projekte tikslas apibrėžiamas, kaip greitas ir adekvatus žalos, įskaitant žalą aplinkai, kompensavimas fiziniams ir juridiniams asmenims, taip pat ir valstybėms. Taigi, pagrindinis tikslas yra apginti

⁵⁷ 2002 m. rugsėjo 9 d. aplinkos ministro įsakymas Nr. 471 „Dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 93-4026, 4 lentelė

⁵⁸ LR aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 5-75, 33 str.

„aukas“. Reikia pastebėti, kad kai kuriose valstybėse NVO leidžiama ginti visuomenės bei aplinkos interesus. Kai kuriose valstybėse ši teisė gali būti suteikiama - patikima kitiems subjektams (pvz., federalinei valdžiai ir t.t.). Tiek ES 2004/35/CE direktyvos dėl atsakomybės aplinkosaugoje 12 str., tiek ir Lugano konvencijoje yra nuostatos, suteikiančios teisę NVO ginti aplinkosauginius interesus. Taip pat ir Orhuso konvencijoje NVO suteikiama teisė ginti visuomenės interesus. Šią konvenciją 2001 metais ratifikavo ir Lietuva.

3.3.4. Greitas ir adekvatus kompensavimas

(TTK straipsnių projekte – 4 principas). Šio principo esmė yra ta, kad kiekviena valstybė (kur yra teršėjas) turi imtis priemonių, kad būtų užtikrintas adekvatus ir greitas kompensavimo mechanizmas. Tai reiškia, kad valstybės turi imtis priemonių užtikrinti civilinės atsakomybės įgyvendinimą, t.y. turi priimti atitinkamus teisės aktus, organizacines bei administracines priemones, užtikrinančias greitą ir adekvatų kompensavimą.

Lietuvoje, tiek LR aplinkos apsaugos įstatyme, tiek įvairiuose gamtos išteklių naudojimą bei apsaugą reglamentuojančiuose įstatymuose (pvz., Miškų įstatymas, Jūros aplinkos apsaugos įstatymas ir kt.), yra nuostatos dėl žalos aplinkai atlyginimo. Konkreti žalos aplinkai atlyginimo nustatymo tvarka yra reglamentuojama įvairiose metodikose (pvz., Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika, Žalos, padarytos laukinei gyvūnijai, apskaičiavimo metodika ir kt.). Taigi, dažnai greitas ir adekvatus kompensavimas priklauso nuo poįstatyminiuose aktuose nustatytų teisės normų. Lietuvoje, tiek anksčiau, tiek ir dabar susiduriama su spragomis, nustatant žalą aplinkai ir ją atlyginant, ypač tada, kai atsiranda naujų pavojingų medžiagų, kurios nėra įvertintos galiojančiose metodikose. Pavyzdžiui, šiuo metu aplinkos apsaugos inspektoriai negalėtų apskaičiuoti aplinkai padarytos žalos, išsiliejus pavojingai medžiagai orimulsijai, kadangi galiojančioje Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikoje nėra numatyti šios medžiagos padarytos žalos apskaičiavimo tarifai. Nepaisant tai, kad iki šiol dar nebuvo didelių taršos incidentų išsiliejant orimulsijai, tačiau augant šios pavojingos medžiagos naudojimui, tokia rizika didėja. Taigi, reikėtų išspręsti šią problemą, įtraukiant

orimulsiją į Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodiką. Taip pat reikia paminėti ir kai kurias problemas, kurios išryškėjo vertinant dėl 2005 m. rugsėjo 16 d. Rusijos naikintuvo avarijos padarytą žalą aplinkai. Visų pirma, apskaičiuojant žalą aplinkai, nebuvo įvertintos foninės koncentracijos, t.y. žala aplinkai buvo paskaičiuota didesnė, neatėmus iš jos leistinos foninės medžiagų koncentracijos. Iš kitos pusės, Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikoje nėra numatyta, kaip vertinti medžiagas, kurioms higienos normos nenustato foninių koncentracijų, bet kurios įtrauktos į metodikoje nurodytų medžiagų sąrašą. Taigi, atsižvelgus į aukščiau išdėstytą medžiagą, būtina tobulinti Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodiką ir tokiu būdu užtikrinti adekvatų kompensavimą.

Kalbant apie greitą kompensavimo užtikrinimą, draudimo nuo žalos aplinkai mechanizmas užima labai svarbią vietą. Tuo tikslu valstybės gali steigti specialius fondus, o jei to nepakanka, tai valstybė turi turėti papildomų finansinių resursų. Šis principas valstybių neįpareigoja sukurti biudžete specialių fondų, bet skatina jas užtikrinti papildomą finansavimą. Taip pat šis principas neįpareigoja valstybių mokėti kompensacijų, tačiau valstybės turi užtikrinti, kad tokia kompensacija būtų mokama. Taigi, nepaisant tai, kad valstybės leidžia (licencijuoja) pavojingą veiklą, jos turi užtikrinti kompensavimo mechanizmą.

Lietuvoje draudimo nuo aplinkos taršos sistema dar tik vystosi. Mūsų šalyje įmonės neprivalo draustis nuo galimos žalos aplinkai, nors kai kurios stambios įmonės (pvz., „Mažeikių nafta“, Klaipėdos uosto terminalas“) savanoriškai draudžiasi. Tačiau būtina pabrėžti, kad šis draudimas neapima grynos žalos aplinkai atlyginimo, bet nukreiptas tik į aplinkos būklės atstatymo ir taršos likvidavimo priemonių padengimą. Civilinės atsakomybės draudimas Lietuvoje neapima draudimo nuo aplinkos taršos, kaip tokios, nes draudimo bendrovių mūsų šalyje siūlomas draudimo objektas yra tik draudėjo atsakomybė dėl žemės ir/ar oro ir/ar vandens užteršimo išvalymo. Taip pat Lietuvoje nėra valstybės spec. fondų, kurie užtikrintų papildomą finansavimą. Šiuo atveju, 1996 metais įsteigtas Aplinkos apsaugos investicinis fondas⁵⁹ nėra skirtas užtikrinti valstybės papildomą finansavimą, bet įsteigtas remti visuomeninį ir privatų sektorius, įgyvendinant aplinkos apsaugos projektus, mažinančius neigiamą ūkinės

⁵⁹ 2003 m. rugpjūčio 29 d. aplinkos ministro įsakymas Nr.437 „Dėl viešosios įstaigos Lietuvos aplinkos apsaugos investicijų fondo investicinių projektų finansavimo ir priežiūros tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 85-3890

veiklos įtaką aplinkai. Taigi, Lietuvoje finansinis mechanizmas, skirtas užtikrinti greitą ir adekvatų kompensavimą, nėra tinkamai sureguliuotas. Vis dėlto, įgyvendinant ES 2004/35/CE direktyvos dėl atsakomybės aplinkosaugoje reikalavimus, Lietuva privalės tobulinti finansinį mechanizmą, užtikrinantį greitą ir adekvatų kompensavimą.

Kalbant apie kompensavimą, būtina šiek tiek paminėti ir valstybių atsakomybės režimą aplinkosaugoje, kuris tiesiogiai yra susijęs su šiuo straipsniu. Atsakomybės koncepcijos pagrindas yra „griežta atsakomybė“ (absoliuti), o ypač aplinkosaugoje. Šiuo atveju nereikia įrodinėti kaltės, o prie sudėtingų technologijų tai būtų labai didelė našta „aukai“. Iš kitos pusės, „griežta atsakomybė“ įpareigoja teršėją būti atidesniam ir taikyti labiau aplinkai nekenksmingas technologijas. Lietuvoje taip pat palaipsniui einama link „griežtos atsakomybės“ koncepcijos. Pavyzdžiui, 2005 m. kovo 24 d. buvo papildytas LR aplinkos apsaugos įstatymas⁶⁰, kuriame įtvirtintas ūkio subjekto „griežtos atsakomybės“ principas, nustatant reikalavimus atkurti aplinkos būklę iki pradinės, buvusios iki žalos aplinkai padarymo, bei pareiga ūkio subjektams savo lėšomis vykdyti prevencines bei aplinkos atkūrimo priemones. Taip pat 2005 m. spalio 3 d. buvo pakeista Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika⁶¹, išbraukiant iš jos nuostatą, kad ši metodika taikoma tik pažeidus teisės aktų nuostatas.

3.3.5. Atsakomosios priemonės

(TTK straipsnių projekte – 5 principas). Šiame straipsnyje yra apibrėžiamos atsakomosios priemonės, siekiant sumažinti ar užkirsti kelią atsiradusiai žalai. Atsakomosios priemonės suprantamos kaip greitas informavimas apie atsiradusią ar galinčią atsirasti žalą, konsultavimas ir bendradarbiavimas. Atsakomosios priemonės tai neatidėliotinos priemonės, kurios įgyvendinamos nelaukiant įrodymų dėl kaltės ar atsakingų asmenų nustatymo, todėl dažniausiai šių priemonių imasi valstybės, tuo labiau, kad jos privalo kontroliuoti veiklą savo teritorijoje. Siekiant, kiek įmanoma, sumažinti atsiradusią žalą aplinkai, šiame straipsnių projekte, kalbant apie atsakomuosius veiksmus, numatyta, kad valstybės turi reikalauti iš jų jurisdikcijoje

⁶⁰ LR aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 5-75, 32 str.

⁶¹ 2002 m. rugsėjo 9 d. aplinkos ministro įsakymas Nr. 471 „Dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 93-4026, 1 punktas

esančių operatorių, kad jie greitai ir aktyviai reaguotų į aplinkos teršimą. Jei operatorius to nesugeba padaryti, to turi imtis pati valstybė. LR aplinkos apsaugos įstatyme yra įtvirtinta ūkio subjektų pareiga imtis priemonių, tiek užkertant kelią jau atsiradusiai aplinkos taršai, tiek ir pačiai aplinkos taršos grėsmei pašalinti. Taip pat šiame įstatyme yra įtvirtinta ūkio subjektų pareiga informuoti atitinkamą valstybės instituciją, jei nepavyksta užkirsti kelio aplinkos taršai, o pastarajai – pareiga pačiai imtis atitinkamų priemonių aplinkos taršai pašalinti⁶².

Lietuva, siekdama užtikrinti operatyvų informavimą apie atsiradusią ar galinčią atsirasti žalą, siekia sudaryti ir dvišalius susitarimus su kaimyninėmis valstybėmis. Teigiamai galima vertinti 2005 metais pasirašytą Lietuvos Rusijos bendro taršos Baltijos jūroje likvidavimo planą, kuriame numatytos institucijos bei procedūros, siekiant užkirsti kelią žalos atsiradimui.⁶³ Vis dėlto šio plano statusas lieka neaiškus, kadangi jis priimtas kaip šiuo metu rengiamo Lietuvos-Rusijos susitarimo dėl Baltijos jūros taršos prevencijos ir avarių likvidavimo priemonių taikymo bei žalos atlyginimo priedas. Taigi, kol nebus pasirašytas aukščiau minėtas susitarimas, tol likvidavimo planas neturės privalomos teisinės galios. Taigi, likvidavimo planas šiuo metu yra tik rekomendacinio pobūdžio. Taip pat galime paminėti ilgas Lietuvos ir Baltarusijos derybas dėl paviršinių vandenų (ypač Nemuno upės) kriterijų, kuriems esant, būtų keičiamasi informacija ir taikomos atsakomosios priemonės. Tik 2005 metais šalims pavyko patvirtinti Nepaprastųjų situacijų kriterijų paviršiniams vandenims sąrašą, kuris nustato, kada turi būti imamasi atsakomųjų aplinkos taršos mažinimo priemonių bei keičiamasi informacija.

3.3.6. Tarptautinės ir vietinės priemonės

(TTK straipsnių projekte – 6 principas). Šio principo esmė - valstybės turi užtikrinti, kad būtų veiksmingos kompensavimo užtikrinimo procedūros, įskaitant nuorodas į tarptautinius ieškinius, taip pat, kad vietinės teisinės ir kitos priemonės būtų tinkamos užtikrinti kompensavimą „aukoms“ iš nukentėjusios šalies. Tačiau dažnai valstybės stengiasi derėtis, taip siekdamos palengvinti savo piliečių bylinėjimąsi kitos valstybės teismuose. Pavyzdžiui, JAV ir Japonija derėjosi dėl

⁶² LR aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 5-75, 32-1 str.

⁶³ “Informacija apie projektą” // www.am.lt; prisijungimo laikas: 2005-09-21

branduolinių bandymų padarytos žalos japonų žvejams⁶⁴. Šiuo atveju buvo suderėta, kad JAV sumokės Japonijai 2 mln. USD. Taip pat valstybės gali naudotis tarptautinių institucijų paslaugomis. JT kompensavimo komisija galėtų būti, kaip geras procedūrų, nustatančių žalą, modelio pavyzdys. Tačiau, iš kitos pusės, JT kompensavimo komisijos darbas yra brangus ir ilgas procesas. Galime pastebėti, kad valstybių derybos ar tokių institucijų, kaip JT kompensavimo komisija kūrimas, galėtų pasiteisinti tuo atveju, kai yra daug nukentėjusių ir žalos atlyginimo klausimai yra sudėtingi valstybės vidaus teisės požiūriu.

3.3.7. Specifinių regioninių režimų plėtra

(TTK straipsnių projekte – 7 principas). Šis principas nustato, kad valstybės turi dėti pastangas plėtoti regioninius susitarimus, kuriuose būtų detalios reglamentuotos prevencijos, atsakomosios, kompensavimo, finansinės bei atsakomybės užtikrinimo priemonės. Reikia pažymėti, kad Lietuva yra Baltijos jūros regiono valstybė, kuriame galioja ES teisės normos, tačiau iš kitos pusės, santykiai su Rusija, kuri vienintelė Baltijos jūros regiono valstybė nėra ES narė, yra specifiniai ir daugiau grindžiami ne ES teisės normomis, bet dvišaliais susitarimais. Todėl, Lietuva siekia daugelį aplinkosauginių klausimų, kurie Baltijos jūros apsaugos konvencijos rėmuose sprendžiami neefektyviai arba nepakankamai (Rusija yra šios konvencijos šalis), sureguliuoti dvišalių susitarimų pagrindu. Taigi, šiuo metu Lietuvai aktualiausias klausimas – parengti ir pasirašyti susitarimą su Rusija dėl Baltijos jūros taršos prevencijos ir avarių likvidavimo priemonių taikymo bei žalos atlyginimo, kuriame ir būtų reglamentuotos prevencijos, atsakomosios, kompensavimo, finansinės bei atsakomybės užtikrinimo priemonės.

3.3.8. Įgyvendinimas

(TTK straipsnių projekte – 8 principas). Šis principas teigia, kad valstybės turi plėtoti teises, administracines ir organizacines priemones, kad būtų įgyvendinti visi aukščiau paminėti principai. Būtina pabrėžti, kad minėti principai tik nustato rėmus, kuriuose turi plėtotis nacionalinės teisės normos. Žalos atlyginimo straipsnių projekte

⁶⁴ Margolis E. "The Hydrogen Bomb Experiments and International Law". 1955, P. 638-639

yra numatyta, kad valstybės turi toliau plėtoti dvišalius ar regioninius susitarimus, konkretizuojant valstybių atsakomybės už teisėta veikla padarytą žalą klausimus, numatyti teises, organizacines ir kitas priemones šiai atsakomybei įgyvendinti.

Apibendrinant aukščiau išdėstytą medžiagą, galima pastebėti, kad šie principai yra bendro ir plataus pobūdžio, nes visada yra daug kintamųjų (pvz., jurisdikcija, ginčo teisė ir forumas ir t.t.). Neįmanoma pasiekti nacionalinių teisės sistemų harmonizavimo, todėl tarptautiniu lygiu apibrėžiami tik patys principai. Žalos atlyginimo straipsnių projektas reglamentuoja prieštarigus, sudėtingus, bet aktualius klausimus. Todėl, valstybės, norėdamos išvengti per didelės atsakomybės ir naštos, susijusios su žalos aplinkai atlyginimu, stengsis supaprastinti ir tik bendrąja prasme reglamentuoti žalą aplinkai. Vis dėlto, tokių straipsnių atsiradimas ir pati diskusija yra labai sveikintina, kadangi padės užpildyti nišą valstybių atsakomybės už žalą aplinkai, atsiradusia dėl pavojingos veiklos, srityje.

IV. CIVILINĖ ATSAKOMYBĖ UŽ ŽALĄ APLINKAI PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ

Civilinė atsakomybė už žalą aplinkai tarptautinėje teisėje grindžiama sutartimis, kuriose numatoma privačių juridinių bei fizinių asmenų atsakomybė už padarytą žalą aplinkai tarptautiniame kontekste. Pastaruoju metu sparčiai auga tarptautinių sutarčių skaičius, kuriose reglamentuojama civilinė atsakomybė už padarytą žalą aplinkai. Šiose sutartyse pagal atskiras aplinkos sritis reglamentuojama privačių juridinių bei fizinių asmenų atsakomybė už padarytą žalą aplinkai. Iš esmės, civilinės atsakomybės režimai aplinkosaugoje plėtojasi pagal tas veiklos sritis, kurios traktuojamos, kaip ypač pavojingos bei galinčios padaryti didelę žalą aplinkai (pvz., veikla, susijusi su radioaktyviomis medžiagomis, naftos išsiliejimais, pavojingomis atliekomis ir t.t.). Kaip teigia teisės specialistai, civilinė atsakomybė už padarytą žalą aplinkai tarptautiniame kontekste plėtojasi bendrų teisės normų kūrimo linkme, kai žala aplinkai reglamentuojama bendrai, neišskiriant jos pagal veiklos pobūdį⁶⁵. Paprastai, tarptautinėse sutartyse bei konvencijose dėl civilinės atsakomybės už padarytą žalą aplinkai yra apibrėžiama pati veikla, žala (pvz., asmeniui, nuosavybei, labai retai aplinkai), atsakomybės režimas, atsakomybės riba, draudimo bei kitos procedūros. Tarptautinės sutartys tarp valstybių dėl civilinės atsakomybės už padarytą žalą aplinkai dažniausiai susiję su aplinkos sritimis, kur potencialiai galima padaryti didelę žalą aplinkai. Dažnai tokioms sutartims atsirasti pretekstą duoda įvykę taršos incidentai arba didelės avarijos (pvz. Černobylio avarija ir t.t.). Taip pat pastaruoju metu atsakomybės už žalą aplinkai klausimus stengiamasi perkelti iš tarptautinės viešosios teisės į tarptautinę privatinę, t.y. nuo ginčo tarp valstybės ir privataus asmens prie ginčo tarp privačių asmenų. Tačiau realiai atsakomybės tarp privačių subjektų ir valstybės įgyvendinimas susiduria su sunkumais dėl teisinių niuansų, todėl valstybės stengiasi sudarinėti sutartis, siekdamos išspręsti teises problemas. Toliau trumpai apibendrinsime pagrindines ir reikšmingiausias tarptautines sutartis aplinkosaugos srityje, kuriose yra numatyta civilinė atsakomybė.

⁶⁵ Rest A. "New Tendencies in Environmental Responsibility/Liability Law", 1991, E.P.L. 137, P. 37

4.1. Pagrindinės tarptautinės sutartys aplinkosaugos srityje, kuriose numatyta civilinė atsakomybė

4.1.1. Veikla, susijusi su radioaktyviomis medžiagomis

Veikla, susijusi su radioaktyviomis medžiagomis, yra ypač pavojinga ir gali sukelti didelę žalą aplinkai. Šioje srityje yra keletas tarptautinių susitarimų dėl civilinės atsakomybės. Tai 1960 Konvencija dėl trečios šalies atsakomybės branduolinės energijos srityje (Paryžiaus konvencija), 1963 Konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą (Vienos konvencija), šios konvencijos 1997 protokolai, taip pat 1997 Konvencija dėl papildomo kompensavimo.

Paryžiaus konvencija galioja dėl taršos incidentų, susijusių su branduolinių medžiagų gabenimu į / iš instaliavimo vietas ir avarijas šiose vietose. Konvencijos šalys skatinamos plėtoti nacionalinę teisę, nustatant trečios šalies atsakomybę už padarytą žalą, numatyti draudimo mechanizmą branduolinės taršos atveju bei tokios atsakomybės minimalius standartus, taip pat ir kompensavimo mechanizmą. Šioje konvencijoje apibrėžta trečiųjų asmenų atsakomybės už padarytą žalą riba. Žala šioje konvencijoje apima žalą asmeniui (sužeidimai, mirtis) bei nuosavybei (turto sunaikinimas ir t.t.). Žala aplinkai konvencijoje nėra išskirta ar kaip nors kitaip reglamentuota. Operatoriaus atsakomybės už padarytą žalą riba yra 15 mln. USD. Kadangi branduolinių incidentų atveju žala paprastai būna didesnė nei minėta suma, tai 1963 m. šios konvencijos šalys priėmė Papildymo konvenciją (Briuselio konvencija), kurioje nustatė didesnę operatoriaus atsakomybės ribą.

1963 Vienos konvencija yra labai panaši į Paryžiaus konvenciją. Šioje konvencijoje taip pat nėra išskirta ar apibrėžta žala aplinkai, tačiau teismo organams palikta teisė patiems nuspręsti dėl „kitos žalos“ į kurią, pasak teisės specialistų, galima įtraukti ir žalą aplinkai⁶⁶. Tačiau teismų praktikoje žala aplinkai dažniausiai neištraukiama (pvz., Australija prieš N.Zelandiją)⁶⁷. Reikia pabrėžti, kad šios konvencijos šalims leidžiama pačioms nustatyti operatoriaus atsakomybės ribą, tačiau ši riba negali būti mažesnė nei 5 mln. USD. Vis dėlto, šioje Konvencijoje nėra

⁶⁶ Connell, C. „Civil Liability for Damage to the Environment. A Report Prepared for the World Wildlife Fund London: Institute for European Environmental Policy“. 1993, P. 245

⁶⁷ Crawford J. „Commentaries to the ILC Articles on State Responsibility“ // [http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibility_commentaries\(e\).pdf](http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibility_commentaries(e).pdf); prisijungimo laikas: 2005 07 02

numatyta valstybės pareiga padengti tą operatoriaus atsakomybės dalį, kuri būna didesnė už konvencijos šalies nustatytos atsakomybės ribą.

1986 m. Černobylio katastrofa, dėl kurios iškrito radioaktyvūs krituliai ir pavojingai pakilo radioaktyvumo lygis daugelyje Europos valstybių, iškėlė daug teisinių klausimų (pvz., nevienodi civilinės atsakomybės režimai Paryžiaus ir Vienos konvencijose ir kt.). Kai kurios Vakarų Europos valstybės, pavyzdžiui, Didžioji Britanija, pareiškė, kad pasilieka teisę reikalauti kompensacijos iš Sovietų Sąjungos. Tačiau, dėl didelio žalos masto, nei viena iš šių valstybių nepareiškė Sovietų Sąjungai oficialių pretenzijų, be to, buvo akivaizdu, kad nerealų tikėtis gauti kompensaciją. Černobylio katastrofa tapo akstiniu tam, kad, Tarptautinės atominės energetikos agentūrai vadovaujant, 1986 metais būtų sudarytos dvi konvencijos – Konvencija dėl skubaus pranešimo apie branduolinį incidentą ir Konvencija dėl pagalbos įvykus branduoliniam incidentui ar susidarius radiologiniam pavojui. Taip pat, po Černobylio avarijos buvo priimti Vienos konvencijos 1997 protokolai ir 1997 Papildomo kompensavimo konvencija. Papildomuose protokoluose ir Papildomo kompensavimo konvencijoje buvo nustatyta žalos atlyginimo riba. Kai operatorius nesugeba padengti žalos iš savo lėšų, žala padengiama iš specialaus fondo, kuris sudaromas konvencijos šalių pagal specialias taisykles. Taip pat reikia paminėti 1988 m. Paryžiaus ir Vienos konvencijų bendrąjį protokolą, kuriame numatytas Paryžiaus ir Vienos konvencijų taikymas tarp skirtingų šių konvencijų šalių.

Apibendrinus aukščiau išdėstytą medžiagą, galima konstatuoti, kad pastaruoju metu, plėtojant civilinės atsakomybės radioaktyvių medžiagų srityje teisės normas, iškyla nemažai sunkumų ir nesutarimų, tiek tarp teisės specialistų, tiek tarp valstybių. Pagrindiniai nesutarimai iškyla dėl branduolinės energetikos plėtros ir draudimo kaštų didėjimo bei jų perkėlimo teršėjui. Kaip teigia teisės specialistai, Paryžiaus ir Vienos konvencijos yra pasenusios ir neatlieka tų funkcijų, dėl kurių ir buvo priimtos⁶⁸. Taip pat kyla nesutarimų ir dėl ginčų sprendimo. Pagal Paryžiaus ir Vienos konvencijų nuostatas ieškinius dėl žalos atlyginimo galima iškelti tik valstybėje, kur įvyko avarija. Pastaruoju metu pasigirsta siūlymų įkurti tarptautinius tribunolus tokiems ginčams spręsti, nors šiuo metu vis dar galioja senosios nuostatos dėl ginčų sprendimo.

⁶⁸ Berwick, T.A. „Responsibilities and Liability for Environmental Damage.“ *Georgetown International Environmental Law Review*“. 1998, 10 (2) P. 257

4.1.2. Veikla, susijusi su naftos išsiliejimais

Aplinkos, o ypač jūrinės aplinkos, tarša nafta ir jos produktais pastaruoju metu tampa labai aktuali problema tarptautinėje bendruomenėje. Įvykę dideli taršos incidentai (tanklaivio „Prestige“ avarija ir t.t.), dažni naftos išsiliejimai jūrose iš tanklaivių bei laivo kuro talpyklų, didėjantis tanklaivių transporto srautas suponavo sąlygas, kad veikla, susijusi su naftos išsiliejimais, priskiriama prie ypač pavojingų ir sukeliančių didelę žalą aplinkai. Atsižvelgiant į tai, buvo priimta visa eilė tarptautinių susitarimų, reglamentuojančių civilinę atsakomybę šioje srityje. Civilinė atsakomybė dėl aplinkos taršos nafta ir jos produktais reglamentuojama šiais tarptautiniais instrumentais: 1992 m. Tarptautinė konvencija dėl civilinės atsakomybės, susijusios su žala aplinkai dėl taršos nafta (Briuselio konvencija) ir 1992 m. Tarptautinė konvencija įsteigianti Tarptautinį kompensavimo fondą dėl žalos, susijusios su tarša nafta (Naftos fondo konvencija). Taip pat reikia paminėti ir 2001 m. Konvenciją dėl civilinės atsakomybės už tanklaivių padarytą žalą. Toliau trumpai apibūdinsime pagrindines šių teisinių instrumentų nuostatas, ypač susijusias su žalos aplinkai klausimais.

1992 m. Briuselio konvencija reglamentuoja civilinę laivo savininko atsakomybę už taršą, padarytą dėl naftos išsiliejimo, atsiradusio dėl avarijos. Reikia pabrėžti, kad šioje konvencijoje yra numatytos ir prevencinės priemonės, siekiant sumažinti tokią žalą. Šioje konvencijoje žala aplinkai apima protingas, jau padarytas ar numatomas padaryti aplinkos būklės atstatymo išlaidas, taip pat išlaidas prevencinėms priemonėms ir žalai, atsiradusiai dėl taikomų prevencinių priemonių, atlyginti. Taip pat šioje konvencijoje yra reglamentuojama kompensavimo už žalą riba ir draudimo mechanizmas.

1992 m. Naftos fondo konvencija siekiama suteikti papildomą kompensavimą „aukoms“, kurioms padaryta žala, atsiradusi dėl taršos nafta bei perkelti kai kurias ekonomines pasekmes laivų, gabenančių naftą, savininkams. Pagal šios konvencijos nuostatas žala aukoms atlyginama, jei nebuvo galima jos atlyginti pagal 1992 m. Briuselio konvenciją arba žala viršijo šioje konvencijoje (Briuselio konvencija) nustatytą atsakomybės ribą. 1992 m. Naftos fondo konvencijoje numatyta, kad privatūs ir kiti juridiniai asmenys įneša į fondą lėšas pagal transportuojamos naftos

kiekį ir kitus rodiklius. Žala aplinkai šioje konvencijoje apibrėžiama kaip ir 1992 m. Briuselio konvencijoje.

2001 m. konvencija dėl civilinės atsakomybės už žalą iš laivo kuro talpyklų yra panaši, kaip ir aukščiau minėta, tačiau numato tai, ko nepadengė pastaroji, t.y. 2001 m. konvencijoje civilinė atsakomybė apima ir kuro išsiliejimą iš laivo kuro talpyklų.

Taip pat reikia paminėti ir du tarptautinius teisinius instrumentus, susijusius su civiline atsakomybe jūrinės aplinkos srityje. Tai 1977 m. Konvencija dėl civilinės atsakomybės, susijusios su tarša nafta eksploatuojant jūros dugno mineralinius resursus (1977 m. konvencija) ir 1992 m. Juodosios jūros konvencija. 1977 m. konvencija dar neįsigaliojusi, šios konvencijos šalimis gali būti tik Šiaurės ir Baltijos jūros regiono valstybės.

Šalia aukščiau apibūdintų tarptautinių teisinių instrumentų, reikia paminėti ir privačius savanoriškus susitarimus tarp naftos kompanijų ir laivų savininkų, kuriuose nustatomos kompensavimo schemos. Galima paminėti tokius privačius susitarimus: 1969 m. Savanoriškas tanklaivių savininkų susitarimas dėl atsakomybės už aplinkos taršą nafta (TOVALOP), 1971 m. Susitarimas dėl TOVALOP susitarimo papildymo (CRISTAL) ir 1974 m. Jūrų naftos kompanijų susitarimas dėl atsakomybės už aplinkos taršą (OPOL).

4.1.3. Veikla, susijusi su atliekomis

Civilinės atsakomybės, susijusios su atliekomis, reglamentavimas pradėjo sparčiai plėtotis 1972 metais, kada 1972 m. Londono konvencijoje buvo numatyta, kad valstybės turi imtis priemonių nustatyti atsakomybės režimą atliekų srityje⁶⁹. Taip pat reikia paminėti ir 1991 m. Bamako konvenciją, kurioje valstybės skatinamos diegti atsakomybės režimą pavojingų atliekų srityje, o taip pat rengti Protokolą dėl civilinės atsakomybės ir kompensavimo.

Taigi, 1999 metais, remiantis 1989 m. Bazelio konvencijos 12 straipsniu, buvo priimtas Protokolas dėl atsakomybės ir kompensavimo, susijusio su žala, atsiradusia dėl tarpvalstybinio pavojingų atliekų transportavimo ir jų saugojimo. Šiame protokole žala suprantama, kaip žala asmeniui bei nuosavybei, pajamų praradimas, susijęs su

⁶⁹ IMO, London Convention, <http://www.londonconvention.org>; prisijungimo laikas: 2005-10-12

ekonominiais interesais aplinkoje, išlaidos, susijusios su aplinkos būklės atstatymu ir prevencinėmis priemonėmis. Reikia pažymėti, kad šiame protokole numatytas, tiek absoliutus, tiek „su kalte“ atsakomybės režimai. Pagal Protokolo nuostatas valstybės dalyvės vietos teisė gali riboti atsakomybę be kaltės (absoliuti), o atsakomybė „su kalte“ neribojama. Siekiant užtikrinti kompensavimą „aukoms“, protokole numatytas ir draudimo mechanizmas.

Kalbant apie civilinę atsakomybę, susijusią su atliekomis, būtina paminėti ir tai, kad nuo 1984 m. Europos bendrijos svarstė galimybę priimti taisyklės dėl civilinės atsakomybės, susijusios su atliekomis (1989 m. buvo pateiktas pirmasis direktyvos projektas). Tačiau vėliau šios ES direktyvos projektas buvo pildomas, įtraukiant į ją kitas veiklas, kol galiausiai buvo priimta ES direktyva dėl atsakomybės už žalą aplinkai, kurioje yra šiek tiek ir valstybės atsakomybės elementų. Detaliau apie civilinės atsakomybės už žalą aplinkai režimą ES panagrinsime sekančiuose skyriuose.

4.1.4. Transportas

Transporto sritis taip pat yra glaudžiai susijusi su žala aplinkai, kadangi pervežant krovinius, o ypač pavojingas medžiagas, padaroma didelė žala aplinkai. Transporto srityje yra šie tarptautiniai instrumentai, reglamentuojantys civilinę atsakomybę: 1989 m. Ženevos konvencija dėl civilinės atsakomybės vežant pavojingas medžiagas (Ženevos konvencija) ir 1996 m. Konvencija dėl pavojingų medžiagų pervežimo jūra (HNS konvencija). Nepaisant tai, kad abi konvencijos nėra įsigaliojusios, žalos aplinkai reglamentavimas yra įdomus teisės normų plėtros požiūriu. Ženevos konvencijoje žala aplinkai apsiriboja jau įvykdytų ar būtinų vykdyti aplinkos būklės atstatymo priemonių kompensavimu. HNS konvencijoje žala aplinkai apibrėžiama taip pat kaip ir Ženevos konvencijoje.

4.1.4. Kitos sutartys

Kalbant apie civilinę atsakomybę aplinkosaugos srityje, reikėtų paminėti ir 1988 m. CRAMRA konvenciją dėl Antarktikos, kuri šiuo metu negalioja ir, pasak

teisės specialistų, vargu ar įsigalios⁷⁰. Šioje konvencijoje žala, lyginant su kitomis konvencijomis, apibrėžiama gana plačiai: žala asmeniui, nuosavybei, aplinkos būklės atstatymas, taršos pašalinimas (valymas), prevencinės priemonės. Tai galima paaiškinti, kad Antarktika yra visos tarptautinės bendruomenės nuosavybė, tačiau, iš kitos pusės, dėl tokio plataus žalos reglamentavimo, ši konvencija ir negalioja. Kitas specifinis šios konvencijos bruožas, kad joje galima pastebėti ryšį tarp civilinės atsakomybės ir valstybės atsakomybės: kai žalą atlyginti negali privatus asmuo, tai tokiu atveju turi atlyginti valstybė.

Šalia CRAMRA konvencijos 1991 metais buvo priimtas Antarktikos aplinkos protokolas, kuris šalis dalyves įpareigojo suderinti aplinkosauginių pažeidimų ir atsakomybės bei kompensavimo mechanizmus, o taip pat kitas susijusiais atsakomybės užtikrinimo procedūras, tačiau iki šiol šioje srityje valstybėms nuveikti kažką konkrečiau nepavyko.

Kalbant apie pastarųjų metų pokyčius civilinės atsakomybės aplinkosaugos srityje, reikia pažymėti, kad 1992 m. Tarpvalstybinių vandens telkinių ir ežerų naudojimo ir apsaugos konvencijos ir 1991 m. Pramoninių avarių tarpvalstybinio poveikio konvencijos rėmuose buvo sukurta darbo grupė, kurios tikslas buvo parengti privalomą teisinį instrumentą dėl civilinės atsakomybės, susijusios su tarpvalstybine žala dėl pavojingų veiklų. To pasekoje 2003 metais Kijeve aukščiau minėtų konvencijų rėmuose buvo priimtas Protokolas dėl civilinės atsakomybės, susijusios su žala, atsiradusia dėl pramoninių avarių tarpvalstybinio poveikio tarpvalstybiniam vandens telkiniams (2003 m. Protokolas)⁷¹. Šiame Protokole žala apima: žala asmeniui (sužeidimai, gyvybės praradimas), žala nuosavybei (praradimas, sugadinimas), pajamos, susijusios su tarpvalstybinių vandens telkinių naudojimu ekonominiais tikslais, įgyvendintos ar numatomos įgyvendinti tarpvalstybinių vandens telkinių pirminės būklės atstatymo priemonės, atsakomosios (prevencinės) priemonės ir jų pasekoje padarytos žalos likvidavimo kaštai. Taigi, matome, kad žala šiame protokole reglamentuojama gana plačiai, lyginant su kitomis tarptautinėmis konvencijomis ir susitarimais. Šiame protokole numatyta absoliuti teršėjo

⁷⁰ Thoen, M. „Coordination of Environmental Policy for Transboundary Environmental Problems ?“. *Journal of Public Economics*. 1997, 166(2), P. 199-224

⁷¹ UNECE, “Protocol on Civil Liability for Damage and Compensation for Damage Caused by Transboundary Effects of Industrial Accidents on Transboundary Waters” <http://www.unece.org/env/teia/welcome.htm>; prisijungimo laikas: 2005-09-12

atsakomybė, kuri yra apribota protokolo priede apibrėžtomis nuostatomis, o taip pat numatyta ir atsakomybė su kalte, kuri yra neribojama. Siekiant įgyvendinti šį protokolą, šalys skatinamos plėtoti nacionalinę teisę (numatyti administracines, teisines ir organizacines priemones). Lietuva 2003 metais pasirašė minėtą Protokolą, tačiau jo dar neratifikavo. Kitos ES narės taip pat neskuba ratifikuoti šio protokolo. Viena iš galimų priežasčių – valstybės paprastai žalos atlyginimo klausimus sprendžia ilgai ir vangiai.

Apibendrinus aukščiau išdėstytą medžiagą, galima teigti, kad dažnai civilinė atsakomybė aplinkosaugoje persipina su valstybių atsakomybe. Nors valstybių atsakomybė aplinkosaugoje reglamentuojančios teisės normos pastaruoju metu plėtojasi kiek sparčiau, tačiau valstybės labiau suinteresuotos derėtis ir rengti dvišalius ar regioninius susitarimus, reglamentuojančius civilinę atsakomybę. Tą liudija ir Lietuvos pavyzdys: kadangi taikant dabar galiojančius tarptautinius instrumentus, susijusius su žalos atlyginimo klausimais, Lietuvos aplinkosauginės problemos sprendžiamos neefektyviai, todėl Lietuva siekia dvišalio susitarimo su Rusija pagrindu sureguliuoti žalos atlyginimo klausimus, susijusius su Baltijos jūroje esančiu naftos telkinio D6 eksploatavimu. Valstybių atsakomybės ir civilinės atsakomybės klausimų dvilypumą ir persidengimą rodo ir teismų praktika. Pavyzdžiui, 1987 m. Šveicarijos „Sandoz“ chemijos korporacija atlygino Vokietijai žalą, kurią padarė Šveicarijos gamykla Bazelyje, kai į Reiną išsiliejo didelė teršalų masė⁷². Nors žalą atlygino privati kompanija, teisės specialistai diskutuoja, ar Šveicarija neturėtų pati atlyginti kompanijos padarytą žalą, jei kompanija to padaryti neįstengtų. Tokių pavyzdžių yra ir daugiau.

Pasak teisės specialistų, valstybės nenoriai plėtoja tarptautinės teisės normas ir kelia ieškinius, susijusius su tarptautine ir civiline atsakomybe aplinkosaugoje dėl naštos viešajam sektoriui⁷³. Valstybės taip pat nenoriai plėtoja ir nacionalinę teisę, susijusią su civiline atsakomybe. Tačiau, kai kuriose aplinkosaugos srityse civilinė atsakomybė tarptautinėje teisėje yra gana gerai išvystyta (pvz., naftos išsiliejimai). Priežastis, dėl ko civilinė atsakomybė už žalą aplinkai tarptautiniame kontekste nesiplėtoja taip sparčiai, kaip norėtų aplinkosaugininkai, yra tai, kad aplinkosaugoje

⁷² „German Yearbook of International Law”. 1987, vol. 30, P. 160-176

⁷³ Segerson, K. „Legal Liability as an Environmental Policy Tool.“ Journal of Real Estate Finance & Economics”. 1997, 15(2), P. 143

susiduriama su skirtingai apibrėžiamomis žalos aplinkai sąvokomis, ko pasekoje sunku realiai užtikrinti žalos aplinkai atlyginimą.

4.2. Civilinės atsakomybės už žalą aplinkai reglamentavimas ES

Kalbant apie civilinės atsakomybės aplinkosaugoje reglamentavimą Europos regione, reikėtų paminėti Europos Tarybos 1993 m. Konvenciją dėl civilinės atsakomybės už žalą, atsiradusią dėl pavojingos aplinkai veiklos (Lugano konvencija)⁷⁴. Ši konvencija neįsigaliojusi ir, pasak teisės specialistų, vargu ar įsigalios. Vis dėlto, žalos bei pavojingų veiklų aplinkai reglamentavimas šioje konvencijoje yra įdomus teisiniu bei žalos reglamentavimo požiūriais. Lyginant su kitais teisiniais instrumentais, reglamentuojančiais civilinę atsakomybę aplinkosaugoje, Lugano konvencijoje žala bei pavojingos aplinkai veiklos yra gana plačiai apibrėžiamos. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad Lugano konvencijoje pirmą kartą (tokio tipo konvencijose) yra numatytos priemonės, susijusios su priėjimo prie informacijos užtikrinimu.

Žala Lugano konvencijoje suprantama kaip žala asmeniui (gyvybės praradimas, sužeidimai), nuosavybės praradimas ar jos sugadinimas ir išlaidos prevencinėms priemonėms ar žalai, atsiradusiai dėl prevencinių priemonių taikymo, atlyginti. Lugano konvencijoje yra aiški nuoroda į žalą aplinkai. Žala aplinkai apima aplinkos būklės atstatymo išlaidas, išskyrus pelno praradimą. Aplinkos atstatymo išlaidos apima pagrįstas, jau atliktas arba planuojamas atlikti aplinkos būklės atstatymo išlaidas. Būtina pažymėti, kad Lugano konvencijoje aplinka suvokiama kaip gamtos ištekliai, nuosavybė, sudaranti dalį kultūrinio paveldo, ir kraštovaizdžio charakteringi aspektai. Lugano konvencijoje vyrauja aplinkos taršos ir civilinės atsakomybės už aplinkos taršą atskyrimo požiūris. Tai reiškia, kad ne už bet kokią aplinkos taršą bus taikoma operatoriui civilinė atsakomybė. Tačiau iš kitos pusės šioje konvencijoje nėra nustatyta toleruojama aplinkos taršos riba.

Taip pat būtina pažymėti, kad specifinis Lugano konvencijos bruožas yra tai, kad joje numatyta teisė NVO kreiptis į teismą dėl pavojingos aplinkai veiklos

⁷⁴ The Court of Justice, "Lugano Convention" [//www.curia.eu.int/common/recdoc/convention](http://www.curia.eu.int/common/recdoc/convention); prisijungimo laikas: 2005-01-09

uždraudimo, įpareigojimo operatoriui imtis aplinkos apsaugos priemonių ar aplinkos taršos likvidavimo darbų.

Apibendrinant aukščiau išdėstytą medžiagą dėl Lugano konvencijos, galima pastebėti, kad Europos regiono šalys vengia prisijungti prie šios konvencijos, todėl panašu, kad ši konvencija neišgalios. Lugano konvencijoje žala aplinkai yra plačiau traktuojama, nei atskirai kiekvienoje Europos regiono valstybėje. Pasak teisės specialistų⁷⁵, pramonės atstovai teigia, kad konvencijoje žala aplinkai apibrėžiama per plačiai, todėl taikant nuostatas dėl žalos kiltų problemų. Taip pat pastebimas trūkumas, kad šioje konvencijoje nėra numatyti aplinkos būklės atstatymo ar ekonominio vertinimo kriterijai, kas taip pat daro problematišką šios konvencijos įgyvendinimą.

ES sutarties 174 straipsnyje yra numatyta, kad žala aplinkai turi būti sureguliuota remiantis „teršėjas moka“ principu⁷⁶. Siekiant konkretizuoti ir įgyvendinti ES aplinkosaugos politiką žalos aplinkai reglamentavimo srityje, Europos Komisija 2000 metais parengė dokumentą „White Paper“ (Baltasis dokumentas, toliau – WP), kuriame buvo pateikti siūlymai dėl atsakomybės už žalą aplinkai reglamentavimo. Šio dokumento pagrindu 2004 metais buvo priimta ES direktyva dėl atsakomybės aplinkosaugoje. Toliau trumpai aptarsime pagrindinius žalos aplinkai reglamentavimo aspektus WP, kadangi šiame dokumente buvo aiškiai išdėstytos nuostatos dėl tolesnės atsakomybės už žalą aplinkai raidos ES.

WP dokumente buvo siekiama apibrėžti, koks turėtų būti atsakomybės aplinkosaugoje režimas ES. Lyginant atsakomybės aplinkosaugoje režimą ES ir kitose šalyse ar regionuose, būtina pabrėžti, kad ES dėmesys daugiau skiriamas tokiems aplinkos objektams, kaip saugomos teritorijos, paukščių buveinės (NATURA 2000 tinklas) bei genetiškai modifikuoti organizmai. Šiame dokumente buvo pateikti siūlymai taikyti absoliutų atsakomybės režimą pavojingoms veikloms (atskirai reglamentuojant tradicinę žalą ir žalą aplinkai), o žalai, atsiradusiai dėl nepavojingos veiklos - atsakomybė „su kalte“ režimą.

Atsakomybės režimo tikslas, kad teršėjas sumokėtų už aplinkos būklės atkūrimo darbus. Tačiau, būtina apibrėžti veiklas, kurioms būtų taikomas pasirinktas

⁷⁵ Lefevre, J.G.J. „State Liability for Breaches of Community Law“. European Environmental Law Review, 1996, 5(8/9), P. 237

⁷⁶ ES stojimo sutartis // www.urm.lt; prisijungimo laikas: 2005-06-29

atsakomybės režimas, todėl turi būti aiškūs kriterijai šiai veiklai nustatyti. WP dokumente yra minimi šie kriterijai, kurie naudojami atsakomybės režimo nustatymui:

- vienas ar keli identifikuojami teršėjai;
- žala turi būti konkreti ir išmatuojama;
- priežastinis ryšys tarp teršėjo ir žalos.

Prieš nustatant atsakomybės režimą ES, buvo siekiama numatyti, kaip pasirinktas atsakomybės režimas paveiks rinką, konkurencingumą ir kt. Pasak teisės specialistų⁷⁷, atsakomybės režimas aplinkosaugoje bei skirtingas jo traktavimas gali neigiamai įtakoti rinką bei konkurencingumą ES, todėl rengiant ES direktyvos dėl atsakomybės aplinkosaugoje projektą, buvo stengiamasi laikytis bendresnio, vyraujančio tarptautinėje praktikoje, požiūrio į žalos atlyginimo klausimus. Atlikti atsakomybės režimo poveikio ekonomikai preliminarūs tyrimai ir prognozės parodė, kad neigiamo poveikio ES ekonomikai neturėtų būti arba šis poveikis nebus ryškus, tačiau iš kitos pusės, neaišku, ar bus neigiamas poveikis ES išorės konkurencingumui. Išvados taip pat parodė, kad atsakomybės režimas aplinkosaugoje turės teigiamą poveikį ES draudimo rinkai. Galimas mažas neigiamas poveikis užimtumui, bet darnaus vystymosi kontekste tai atsvertų darbo vietų padidėjimas technologinių kompanijų, draudimo rinkoje ir t.t.⁷⁸.

Apibendrinant teisės specialistų siūlymus bei išvadas dėl atsakomybės aplinkosaugoje režimo ES, galima pastebėti, kad iš esmės buvo siūloma taikyti, tiek tradicinės žalos (žala asmeniui, nuosavybei ir t.t.), tiek ir žalos aplinkai sąvokas. Kalbant apie žalą aplinkai, buvo siūloma ypatingą dėmesį skirti tokiems aplinkos objektams, kaip bioįvairovė, saugomos teritorijos bei genetiškai modifikuoti organizmai. Taip pat buvo akcentuojama, kad absoliutų atsakomybės režimą reikėtų taikyti pavojingoms veikloms, o atsakomybės režimą „su kalte“ – nepavojingoms veikloms. Atsakomybės „su kalte“ režimas ekonomiškai efektyvesnis, kadangi labiau užtikrinamas realus žalos atlyginimas, tačiau aplinkosaugine prasme yra geriau taikyti absoliučią atsakomybę.

⁷⁷ European Environmental Bureau, “Environmental Liability in Europe: Concerning the need for a European Directive on Environmental Liability”. 1998, online at <http://www.unimass.nl-egmilieu>; prisijungimo laikas: 2005-04-21

⁷⁸ Telego, D.J. „A Growing Role: Environmental Risk management in 1998.“ Risk Management, 1998, 45(3), P. 19-21

Taip pat teisės specialistai siūlė ES prisijungti prie Lugano konvencijos, kadangi, jų manymu, tai padrašintų kitas ES nares ratifikuoti ar prisijungti prie Lugano konvencijos, o ES atsakomybės režimas galėtų papildyti šios konvencijos trūkumus. Tačiau, kaip parodė praktika, Lugano konvencija liko „popierinė“. Taip pat WP dokumente teisės specialistai pasisakė prieš atsakomybės režimą, kuris būtų skirtas tik tarpvalstybiniam poveikiui ar žalai, kadangi tuo atveju ypač nukentėtų bioįvairovė, nes ši sritis atskirai ES narėse nėra pakankamai išvystyta žalos atlyginimo aspektu. Taip pat buvo akcentuojama, kad neprivalomas atsakomybės režimas mažiau kainuotų teršėjams, bet būtų mažiau patrauklus aplinkosaugine prasme.

Kalbant apie draudimo mechanizmą ir rinką, teisės specialistai pažymėjo, kad žalos aplinkai kompensavimo mechanizmas dar tik vystosi, todėl sunku nuspėti žalą. Jei bus tiksli žalos aplinkai apskaičiavimo metodika ir kriterijai, tai vystysis ir draudimo rinka, nes draudėjams bus aiškesnis rizikos nustatymas. Todėl, šiuo metu svarbu taikyti savanoriškumo principą ir stebėti, kaip veiks atsakomybės aplinkosaugoje režimas.

Taigi, remiantis Europos Komisijos parengtu WP, 2004 metais buvo priimta ES direktyva dėl atsakomybės aplinkosaugoje. Iš esmės, ES direktyvoje buvo atsižvelgta į WP dokumente išdėstytus argumentus, siūlymus bei nuostatas dėl atsakomybės režimo aplinkosaugoje, taip pat į ES narių pastabas. Toliau trumpai apibūdinsime charakteringiausias šios direktyvos aspektus, susijusius su atsakomybės bei žalos aplinkai atlyginimo klausimais.

Kadangi ES narėse atsakomybės aplinkosaugoje priemonės yra gana skirtingos, tai ES direktyvoje numatyti tik tikslai ir pageidaujami rezultatai. Direktyvoje nėra nustatyta, kokias konkrečias priemones (pvz., viešojo administravimo, civilines ar administracines) turi taikyti ES narė. Tą liudija ir pačio dokumento rūšis – direktyva, kas reiškia, kad ES narė pati gali pasirinkti konkrečias priemones ir būdus įgyvendinti direktyvoje iškeltus tikslus. ES direktyva dėl atsakomybės aplinkosaugoje, paremta nuostatomis, išdėstytomis WP. Šioje direktyvoje žala aplinkai apribojama žala bioįvairovei, vandeniui ir žemei, o žalą asmeniui ir nuosavybei paliekama reguliuoti nacionalinei teisei. Reikia akcentuoti, kad žala taikoma tik direktyvos priede išvardintoms veikloms⁷⁹. Valstybė įpareigota užtikrinti, kad prevencinių ir žalos pašalinimo priemonių imtųsi privačios kompanijos

⁷⁹ "EU Environmental Liability Directive", Euro-Lex // prisijungimo laikas: 2005-01-15

arba pati valstybė. Valstybių atsakomybė kyla, jei jos laiku neperkelia ar neįgyvendina direktyvos (turi būti 3 sąlygos: pažeistos individualios teisės, aiškus šių teisių turinys ir aiškus ryšys tarp šalies pareigos įgyvendinti pažeidimo ir individualios žalos).

Toliau trumpai apibūdinsime ES direktyvoje numatytus žalos bioįvairovei ir užterštoms teritorijoms atlyginimo kriterijus, kadangi šioje direktyvoje yra išskirti būtent šie aplinkos objektai.

Žala bioįvairovei. Klausimai, susiję su žala bioįvairovei nėra atskirai reglamentuojami ES narėse, todėl atitinkamai nėra ir praktikos šioje srityje. ES direktyva, tai pirmas bandymas ES reglamentuoti žalos bioįvairovei atlyginimo klausimus. Tačiau būtina pabrėžti, kad žala bioįvairovei šioje direktyvoje yra susieta su ES paukščių ir buveinių apsaugos direktyvomis, todėl žala bioįvairovei suprantama, kaip žala buveinėms, gyvūnijai, augalijai (kaip yra buveinių ir paukščių apsaugos direktyvų prieduose)⁸⁰. ES direktyvoje dėl atsakomybės aplinkosaugoje yra nurodoma, kad žala bioįvairovei apima bioįvairovės būklės įvertinimo ir atstatymo išlaidas (ten, kur įmanoma atkurti pirminę būklę). Jei pirminės būklės atstatyti neįmanoma, tada padengiamos pagrįstos alternatyvos, su tikslu išsaugoti bioįvairovę. Teisės specialistai, vertindami ES direktyvos dėl atsakomybės aplinkosaugoje nuostatas, pabrėžia, kad direktyvoje numatoma atlyginti tik didelę žalą⁸¹.

Užterštos teritorijos. Išvalymo standartai, kokybės kriterijai (pašalinti grėsmę žmogui ir aplinkai). Turi atitikti kokybinius ir kiekybinius standartus ir jei įmanoma, išvalyti.

Apibendrinant aukščiau išdėstytą medžiagą, galime pastebėti, kad civilinės atsakomybės aplinkosaugoje reglamentavimas ES yra gana specifinis, stengiantis į atsakomybės sferą įtraukti tokius aplinkos objektus, kaip bioįvairovė, kraštovaizdis ir t.t. Iš vienos pusės, tai teigiamai veikia aplinkos būklę ES, tačiau, kita vertus, skirtingas atsakomybės aplinkosaugoje reglamentavimas gali sukelti teisinių problemų bendrame tarptautiniame kontekste dėl nevienodo žalos aplinkai traktavimo.

⁸⁰ "EU Habitats Directive", Euro-Lex // prisijungimo laikas: 2005-04-23

⁸¹ Evans M. "International Law". Oxford University Press, 2003, P. 445-471

V. TEISMŲ PRAKTIKA, SPRENDŽIANT ŽALOS APLINKAI ATLYGINIMO KLAUSIMUS

Teismų praktika, sprendžiant žalos aplinkai atlyginimo klausimus, yra nevienareikšmiška, kadangi žalą aplinkai tokiose bylose sunku apibrėžti, įrodyti ir pagrįsti. Grynios žalos aplinkai pripažinimas teismų praktikoje vyksta laipsniškai. Daugelyje bylų šis klausimas buvo išspręstas skirtingai. Toliau trumpai paminėsime keletą svarbiausių bylų, kuriose buvo sprendžiami žalos aplinkai pripažinimo ir nustatymo klausimai, bei argumentuojamas tokios žalos pripažinimas ar atmetimas.

5.1. „Trail Smelter“ byla

Šioje byloje JAV pateikė ieškinį Kanadai dėl ūkio subjekto (lydyklos) padarytos žalos⁸². Reikia pabrėžti, kad šioje byloje TTT atmetė grynios žalos aplinkai atlyginimą ir net nebandė nagrinėti šio klausimo. JAV ieškinyje žala aplinkai buvo traktuojama, kaip kenksmingas šlakų poveikis Kolumbia upei. Teismas net nebandė įrodyti, kad dūmai ir atliekos sukėlė žalą aplinkai (šiuo atveju upei) ir argumentavo savo sprendimą tuo, kad žalos atlyginimo taikymo sritis apsiriboja tik viena Vašingtono valstija, tuo tarpu ieškinyje buvo prašoma nagrinėti poveikį aplinkai (upės), kuri yra kitoje valstijoje. Spręsdamas kitos žalos atlyginimo klausimą, teismas vadovavosi rinkos vertės nustatymo mechanizmu, todėl taip pat atmetė JAV pretenzijas dėl galimybės padengti tyrimų, susijusių su užterštumo poveikio aplinkai nustatymu, išlaidas. JAV taip pat nepavyko įrodyti, kad dūmai ir smogas padarė neigiamą įtaką medžiams bei žemės ūkio produkcijai. Taigi, šioje byloje teismas apsiribojo tik tos žalos atlyginimu, kuri galėjo būti apskaičiuota naudojant rinkos vertės nustatymo mechanizmą. Teisės specialistai akcentuoja, kad teismas atsisakė tinkamos progos spręsti žalos aplinkai nustatymo klausimus ir net nebandė šio klausimo nagrinėti.

⁸² Trade and Environmental Database, “1937 Trail Smelter Case (TRAIL)” // <http://www.american.edu/projects/mandala/TED/trail.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-12

5.2. “Gabcikovo – Nagymaros” byla

Šioje byloje Vengrija pateikė ieškinį Slovakijai dėl užtvankos ant Dunojaus upės padarytos žalos⁸³. TTT šioje byloje patvirtino, kad Vengrija turi teisę gauti kompensaciją dėl žalos, susijusios su Dunojaus upės vagos nukrypimais, atlyginimo, tačiau iš kitos pusės, specialiai nepabrėžė, kad Vengrija turi teisę gauti kompensaciją už gryną žalą aplinkai. Teismas taip pat nepateikė jokių praktinių rekomendacijų, kaip apskaičiuoti žalą aplinkai. Taigi, matome, kad šioje byloje nepaisant tai, kad teismas netiesiogiai pripažino padarytą žalą aplinkai, tačiau nepateikė jokių rekomendacijų šiai žalai apskaičiuoti. Iš esmės, tokį teismo sprendimą galima paaiškinti tuo, kad tada dar nebuvo pakankamai teisminės praktikos šioje srityje.

5.3. “Lanoux” byla

Šioje byloje Ispanija iškėlė ieškinį Prancūzijai dėl žalos, susijusios su ežero “Laroux” vandens naudojimu hidroelektrinės tikslams. Ežero “Laroux” vanduo “maitina” upę “Carol”, kuri, kirsdama sieną, iš Prancūzijos teka į Ispaniją⁸⁴. TTT šioje byloje tiesiogiai pripažino gryną žalą aplinkai, kuri susijusi su upės “Carol” vandens temperatūros, sudėties ir kitų vandens charakteristikų pokyčiu, atlyginimo galimybe. Taigi, matome, kad vystantis teismų praktikai, teismai palaipsniui stengiasi pripažinti galimybę atlyginti gryną žalą aplinkai, tačiau jos nustatymo ir apskaičiavimo problema dažnai tampa kliūtimi, realiam žalos aplinkai atlyginimui.

5.4. “Amoco Cadiz” byla

Ši byla yra pasipriešinimo grynai žalai aplinkai atlyginimui pavyzdys bei atspindi problemas civilinės atsakomybės režime. 1978 m. prie Prancūzijos krantų avariją patyrė tankeris Amoco Cadiz ir į jūrą išsiliejo 230 tonų naftos. Dalis išsiliejusios naftos pasiekė Prancūzijos krantus ir sukėlė ekologinę katastrofą. Ši byla įdomi tuo, kad teismas detalai įvertino ir argumentavo bendrą žalą⁸⁵. Teismas šioje

⁸³ International Court of Justice. “Decisions of the ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case”// www.lawschool.cornell.edu; prisijungimo laikas: 2005-04-12

⁸⁴ International Court of Justice. “Decisions of the ICJ, Lake Lanoux Case (France v. Spain)”// www.lawschool.cornell.edu; prisijungimo laikas: 2005-04-12

⁸⁵ International Court of Justice. “Decisions of the ICJ, Amoco Cadiz Case” // <http://greennature.com/article219.html>; prisijungimo laikas: 2005-07-24

byloje išskyrė įvairias žalos kategorijas, kai kurias iš jų atmesdamas, kai kurias priimdamas. Toliau trumpai pateikiame teismo išskirtas žalos kategorijas.

- Viešų darbininkų, įskaitant armijos ir oficialių pareigūnų, atlikti valymo darbai. Teismas pripažino šias išlaidas ir nusprendė padengti aukščiau minėtų pareigūnų darbo laiko bei kelionės išlaidas. Darbininkų - savanorių darbo kompensavimą teismas apribojo tik kelionės ir maitinimo išlaidų padengimu.
- Vietos bendruomenių aukos ir dovanos (piniginės ir materialios) buvo teismo atmetos, kaip nepagrįstos.
- Teismas pripažino įrangos ir medžiagų, kurios buvo naudojamos valymo darbams, išlaidas. Buvo nuspręsta padengti naujai įsigytų įrenginių, kurie buvo naudojami valymo darbams, likutinę vertę, o senų - skirtumą tarp vertės prieš valymo darbus ir po jų.
- Teismas pripažino išlaidas, skirtas pastatų, naudotų valymo operacijoms, išlaikyti (telefonas, vanduo, šildymas ir t.t.).
- Teismas taip pat pripažino uosto ir krantinės atstatymo išlaidas.
- Teismui buvo pateiktos pramogų ir pomėgių praradimo kompensavimo išlaidos. Šias išlaidas teismas atmetė, nes jos rodo gyvenimo ir paslaugų kokybę, todėl jas sunku apskaičiuoti bei argumentuoti.
- Taip pat buvo atmetos reputacijos bei viešos nuomonės praradimo kompensavimo išlaidos. Teismas savo sprendimą argumentavo nepakankamais įrodymais ir sunkiai išmatuojama verte.
- Teismas patenkino kai kuriuos individualius ieškinius, kompensuojant prarastas pajamas 1 metus.
- **Ekologinė žala.** Šio žalos kategorija sukėlė didžiausią susidomėjimą ir nusivylimą tarp aplinkosaugininkų, kadangi teismas atmetė šios kategorijos žalą. Šioje byloje nebuvo pripažinta žalą biomasei, jūros augalijai ir gyvūnijai. Teismas akcentavo, kad ekologinė žala yra labai komplikuota, ją sunku įvertinti ir nustatyti, o šalių argumentai remiasi spėjimais, teorija ir bendrais samprotavimais. Taip pat teismas pareiškė, kad ekologinės žalos gynimui, nėra suinteresuoto asmens, kuris tiesiogiai būtų susijęs ir suinteresuotas šios žalos atlyginimu. Prancūzijos argumentai, kad valstybė yra suinteresuota šios žalos atlyginimu, neįtikino teismo ir buvo atmesti kaip nepakankami. Teismas pabrėžė, kad žala aplinkai jau pripažinta patenkinant žvejų ieškinius dėl prarasto pelno ir sugaunamų žuvų kiekio sumažėjimo. Galiausiai, teismas pripažino Prancūzijos išlaidas ekosistemų atstatymui, kiek tai susiję su rūšių, nukentėjusių dėl avarijos, atkūrimu.

Taigi matome, kad žala aplinkai, kaip atskira ir nesusieta su žala asmeniui ir nuosavybei, yra sunkiai pripažįstama, nustatoma bei įrodoma. Aplinkosaugininkai neslepia nusivylimo tokiais tesimo sprendimais, tačiau remiantis realistiniu požiūriu, nustatyti gryną žalą aplinkai yra labai sunku.

5.5. „Patmos“ byla

Sudėtingą žalos aplinkai apskaičiavimo problematiką rodo ir „Patmos“ byla⁸⁶. 1985 m., remiantis 1992 m. Naftos fondo konvencija, Italijos Vyriausybė šiam fondui pateikė 9,2 mln. svarų sterlingų ieškinį dėl žalos aplinkai, atsiradusiai dėl Graikijoje registruoto tanklaivio „Patmos“ avarijos, išsiliejus naftai. Ieškinys buvo atmestas dėl įrodymų, kuriais remiantis būtų galima apskaičiuoti realią žalą aplinkai, trūkumo. Taip pat ieškinį atmetė ir Italijos pirmosios instancijos teismas, remdamasis tuo, kad nebuvo atlikta pakrantės valymo darbų ar patirta tiesioginių pelno nuostolių, kuo remiantis būtų galima apskaičiuoti žalą aplinkai. Vis dėlto, Italijos apeliacinis teismas, remdamasis aukščiau išvardintomis konvencijomis dėl civilinės atsakomybės, pripažino žalą aplinkai, nepaisant tai, kad teismo ekspertai nesugebėjo apskaičiuoti žalos aplinkai. Šiuo atveju Apeliacinis teismas pats įvertino žalą aplinkai bei atmetė teismo ekspertų išvadą, kad žala aplinkai, remiantis rinkos kainomis, negali būti nustatyta šioje byloje. Apeliacinis teismas žalą aplinkai nustatė vadovaudamasis teisingumo principu. Tokių kontraversiškų teismo sprendimų yra ir daugiau. Taigi, matome, kad nustatyti, įvertinti bei apskaičiuoti žalą aplinkai yra labai sudėtinga.

5.6. Kitos bylos

Prie bylų, kuriose buvo svarstomi klausimai, susiję su žalos aplinkai pripažinimu, nustatymu ir apskaičiavimu galima paminėti „Nauru – Australia“ bylą dėl žemės užteršimo cheminėmis medžiagomis. Šioje byloje teismas pripažino žalą aplinkai. Taip pat Australija atkreipė dėmesį ir pateikė savo nuomonę, kad ne bet koks chemikalų ar nuodingų medžiagų kiekis, patekęs į kitos šalies teritoriją, sukelia atsakomybę pagal tarptautinę teisę. Tik ryškus, didelis arba žymus poveikis aplinkai gali būti pripažįstamas, kaip atsakomybė atlyginti šią žalą⁸⁷.

⁸⁶ International Court of Justice. “Decisions of the ICJ, Patmos Case” // <http://greennature.com/article219.html>; prisijungimo laikas: 2005-07-24.

⁸⁷ International Court of Justice. “Decisions of the ICJ, Nauru – Australia Case” // <http://greennature.com/article219.html>; prisijungimo laikas: 2005-07-24

Kai kuriuos žalos aplinkai atlyginimo aspektus galima pastebėti ir JT kompensavimo komisijos veikloje, kuri buvo įsteigta 1991 metais spręsti Irako žalos atlyginimo Kuveitui klausimus. Nors ši komisija aiškiai akcentavo, kad žala aplinkai, kuri turi tiesioginę ryšį su Irako invazija, turi būti atlyginta, tačiau jokių praktinių šios žalos apskaičiavimo metodų nepateikė. Komisija taip pat konstatavo, kad, nustatant žalą aplinkai, nereikia vadovautis teoriniais modeliais, bet veikiau remtis realiai nustatoma ir apskaičiuojama žala⁸⁸.

Taigi, matome, kad grynios žalos aplinkai atlyginimas sunkiai skinasi kelią, tiek tarptautiniuose susitarimuose, tiek ir teismų praktikoje.

5.7. Ginčai dėl žalos aplinkai atlyginimo ES

Ginčai dėl žalos aplinkai atlyginimo ES dažniausiai susiję su ES narių nesugebėjimu užtikrinti ES teisės aktų reikalavimų įgyvendinimą nacionalinėje teisėje. Pavyzdžiui, 2004 metais Europos Komisija konstatavo, kad Airija nesilaiko Europos teisingumo teismo (toliau - ETT) nutarties dėl jos nesilaikymo Nitratų direktyvos, siekiančios sumažinti užterštumą, kurį sukelia nitratai iš trąšų ir mėšlo. ETT nuteisė Airiją 2004 metais dėl to, kad ji nesudarė nitratų veiksmų programos ir nenustatė nuo nitratų menkai apsaugotų zonų. Kitos 7 bylos taip pat buvo iškeltos Airijai dėl nesilaikymo ES aplinkosaugos įstatymų, susijusių su atliekomis, vandens teršimu, oro teršimu ir aplinkai daromo poveikio vertinimu. 2004 metais Graikija buvo perduota ETT dėl Koronijos ežero, esančio prie Teslonikų, aplinkai padarytos žalos, kurią sukėlė žemės ūkio ir pramonės tarša. Ežero vandens naudojimas drėkinimo tikslais ir maisto medžiagų tarša prisidėjo prie jo erozijos ir vandens lygio mažėjimo. Graikija taip pat buvo perduota ETT dėl nesėkmės tinkamai įgyvendinti Ozono direktyvą ir išmetamųjų teršalų prekybos įstatymą. 2004 metais Liuksemburgas ir Belgija buvo Europos Komisijos perduoti ETT dėl to, kad neįgyvendino Vandens sistemų direktyvos, kuri turėjo būti perkelta į nacionalinius įstatymus iki 2003 m. gruodžio mėnesio, o Suomijai byla buvo iškelta dėl Arealo direktyvos pažeidimo dėl vilkų (kurie yra saugoma rūšis) medžiojimo. 2004 metais Portugalijai buvo pateikti 6 aplinkos pažeidimų įspėjimai, susiję su gamtos apsauga, vandens įstatymais, poveikio vertinimu ir nuotėkų.

⁸⁸ ILM, "Award of 13 April 2000 (39)".2000, P. 1214

Taigi, galime pastebėti, kad ES teisminės procedūros vyksta dėl ES narių nesugebėjimo laiku įgyvendinti ES teisės aktų reikalavimų. Nors ES teisminės procedūros yra gana ilgos, ir iki realios žalos aplinkai atlyginimo neprieinama, tačiau baudų formomis ES narėms gresia sankcijos dėl ES teisės aktų reikalavimų neįgyvendinimo. ETT praktikoje žalos aplinkai atlyginimo klausimai nėra detaliai nagrinėjami, tačiau, įsigaliojus ES direktyvai dėl atsakomybės aplinkosaugoje, ateityje gali padaugėti ginčų dėl aplinkai žalos atlyginimo.

5.8. Lietuvos geležinkelių byla

Iš Lietuvoje svarstytų bylų, susijusių su žalos aplinkai nustatymu ir apskaičiavimu, vertėtų paminėti 2000 metų „Lietuvos geležinkelių bylą dėl žalos aplinkai atlyginimo“. Žala aplinkai buvo padaryta, išsiliejus 80 tonų naftos iš geležinkelio cisternų. Lietuvos geležinkeliai ginčijo ieškinį dėl padarytos žalos aplinkai atlyginimo, kuri buvo paskaičiuota pagal 1991 metais Lietuvos Vyriausybės nutarimu Nr. 458 patvirtintą „Nuostolių, padarytų gamtai, pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus, skaičiavimo metodiką“. Vilniaus apygardos teismas 2000 metais nutartimi sustabdė civilinę bylą ir kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 8 d. nutarimas Nr. 458 "Dėl Nuostolių, padarytų gamtai, pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus, skaičiavimo metodikos patvirtinimo" neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 straipsnio 2 daliai, 95 straipsnio 2 daliai ir Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos" 8 straipsnio 1 daliai. 2003 metais Konstituciniam teismui pripažinus, kad aukščiau minėtas LRV nutarimas prieštarauja Konstitucijai⁸⁹, padaryta žala aplinkai turėjo būti perskaičiuojama iš naujo, kadangi ji negalėjo būti nustatoma vadovaujantis negaliojančia metodika. Taip pat, žala aplinkai negalėjo būti skaičiuojama ir pagal naują 2002 metais patvirtintą metodiką, kadangi taršos incidentas įvyko prieš naujos metodikos patvirtinimą. Taigi, žala aplinkai buvo iš naujo apskaičiuota remiantis ekspertų išvadomis. Reikia pabrėžti, kad pagal negaliojančią metodiką paskaičiuota žala sudarė 4 mln. Lt, tuo tarpu pagal ekspertų skaičiavimus žala aplinkai buvo vertinama tik 0,5 mln. Lt. Kaip

⁸⁹ 2002 m. rugsėjo 9 d. aplinkos ministro įsakymas Nr. 471 "Dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikos patvirtinimo" // Valstybės žinios. 2002, Nr. 93-4026

matome, žala aplinkai pagal ekspertų skaičiavimus buvo žymiai mažesnė nei įvertinta pagal metodiką. Tai galima paaiškinti tuo, kad ekspertų apskaičiuotą žalą aplinkai reikėjo įrodyti teisme, t.y. pagrįsti išsiliejusių medžiagų koncentraciją grunte ir jos įtaka žemės vertės sumažėjimui. 2005 metais teismas priteisė iš Lietuvos geležinkelių 0,5 mln. Lt. Ši suma apsiribojo tik grunto valymo darbų išlaidomis, o gryna žala aplinkai nebuvo įrodyta. Žalos aplinkai skaičiavimas remiantis ekspertų išvadomis yra ne tik sudėtingas ir komplikuotas, bet brangus ir ilgas procesas. Tokiu atveju labai sunku pagrįsti žalą aplinkai, tuo tarpu žalos vertinimas remiantis metodika, yra paprastesnis ir užtikrina efektyvesnę „aplinkos“ gynimą.

Apibendrinus šios bylos medžiagą, galime pastebėti, kad, tiek tarptautinėse bylose, tiek šioje byloje, įrodinėjant gryną žalą aplinkai remiantis ekspertų išvadomis, rezultatas yra panašus: gryna žala aplinkai praktiškai sunkiai įrodoma ir dažniausiai yra atmetama. Taip pat galima atkreipti dėmesį, kad „Lietuvos geležinkelių“ byloje ekspertai rėmėsi tarptautine praktika, nustatant ir pagrindžiant gryną žalą aplinkai, kadangi negaliojančia nacionaline metodika remtis nebuvo galima. Iš kitos pusės, ekspertų išvados ir įrodinėjimo procesas teisme parodė, kad kol kas detalių tarptautinių rekomendacijų ar aiškių normų, kuriomis būtų galima remtis teismuose, nustatant žala aplinkai, nėra.

VI. BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ UŽ ŽALĄ APLINKAI PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ

Baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugoje tikslas saugoti svarbiausias visuomenės vertybes. Aplinka ir jos komponentai dėl naudos visuomenei bei didelio pažeidžiamumo pastaruoju metu tapo ypač svarbia vertybe, tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmenimis. Nacionaliniame lygmenyje kiekviena valstybė stengiasi imtis teisinių, administracinių bei organizacinių priemonių, siekiant sustiprinti aplinkos, kaip svarbios visuomenei vertybės, apsaugą. Todėl pastaruoju metu valstybės, tobulindamos savo teisinę bazę, vis dažniau numato aplinkos teršėjams ir baudžiamąją atsakomybę. Kai kuriose valstybėse ne tik kompanijos, kaip juridiniai asmenys, bet ir tokių kompanijų vadovai bei kiti privatūs asmenys, traukiami baudžiamojon atsakomybėn už aplinkos teršimą. Taip pat ir tarptautiniu mastu galima pastebėti tendenciją kriminalizuoti kai kurias veiklas, susijusias su aplinkos tarša. JT Ekonominė komisija Europai priėmė rezoliuciją, kurioje valstybės skatinamos priimti teisės normas, kurios uždraustų ir numatytų griežtą (baudžiamąją) atsakomybę už produktų eksportą, kurie yra uždrausti naudoti eksportuojančioje šalyje, ir už gamybą ir importą labai pavojingų medžiagų⁹⁰.

Kalbant apie baudžiamąją atsakomybę aplinkosaugoje, būtina akcentuoti jos specifinius bruožus ir skirtumus nuo baudžiamosios atsakomybės bendrąja prasme. Baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugoje specifinis bruožas, kad čia ne visada yra tiesioginis ryšys tarp teršėjo - pažeidėjo ir aukos. Aplinkosaugoje taip pat sunku nustatyti konkrečias „aukas“, ypač tuo atveju, jei yra ilgai besitęsianti tarša. Todėl valstybių praktikoje, numatant baudžiamąją atsakomybę aplinkosaugoje, yra naudojami du būdai. Pirmas, tai traktuoti, kad yra žalos pavojus visuomenės interesams, kurie tradiciškai saugomi baudžiamosios teisės, tokių kaip gyvybė, sveikata ar nuosavybė. Kitas būdas, tai numatyti kitus konkrečius pažeidimus aplinkosaugoje, siekiant saugoti atskirus gamtos elementus ir nesistengiant įrodyti žalos konkrečiai „aukai“. Kiekvieną iš aukščiau paminėtų būdų reglamentavimo elementų galima aptikti valstybių baudžiamojoje teisėje. Taip pat reikia paminėti ir tarptautinius susitarimus, kuriuose valstybės skatinamos savo teisinėje bazėje

⁹⁰ UNECE, “Environment / Resolution” // <http://www.unece.org/env/welcome.html>; prisijungimo laikas: 2005-09-23

numatyti tokias kriminalines baudas, kurios atgrasytų aplinkos pažeidėjus. UNCLOS, Paryžiaus konvencijoje dėl taršos iš sausumos šaltinių prevencijos bei Bazelio konvencijoje susitarimo šalys ne tik skatinamos imtis prevencinių priemonių, bet ir bausti pažeidėjus. 1991 m. Bamako konvencijoje dėl prekybos atliekomis Afrikoje dar griesčiau susitarimo šalys raginamos nustatyti dideles baudas ir baudžiamąją atsakomybę, siekiant užkirsti kelią nelegaliam atliekų judėjimui ir prekybai. Taip pat reikia paminėti ir 1994 m. Lusako susitarimą dėl bendradarbiavimo, siekiant kovoti su nelegalia laukinės floros ir faunos prekyba.

Kalbant apie panašius teisinius instrumentus Europoje, reikia paminėti 1994 metais Europos Tarybos priimtą Konvenciją dėl aplinkos apsaugos taikant baudžiamąją teisę, kurioje kriminalizuojamos veikos, sukeliančios ypač didelę žalą aplinkai⁹¹. Konvencijoje siekiama, kad mažiau rimtiems aplinkosaugos pažeidimas būtų taikomos administracinės priemonės, o rimtesniems – baudžiamoji atsakomybė (įkalinimas, baudos ir t.t.). Sekdama Europos Tarybos pavyzdžiu, Europos Komisija 2003 metais priėmė sprendimą, kuriame ES narės kviečiamos taikyti baudžiamąją atsakomybę aplinkosauginiams pažeidimams. Pagrindinis šio sprendimo tikslas – užkirsti kelią privatiems ir juridiniams asmenims išvengti atsakomybės, kai aplinkosauginis pažeidimas padaromas ne šių asmenų vietos valstybės teritorijoje. Remiantis EK sprendimu, ES narės iki 2007 metų turi priimti atitinkamas priemones, kad įgyvendintų sprendime numatytus tikslus.

Apibendrinant aukščiau išdėstytą medžiagą dėl baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugoje, galima teigti, kad tarptautiniai aplinkosaugos teisės principai ir kitos tarptautinės teisės nuostatos, paminėtos tarptautiniuose susitarimuose, parodo valstybės kryptį ir tendencijas, kaip reikia plėtoti nacionalines teisės normas. Todėl valstybės, atsižvelgdamos į tarptautinius susitarimus bei konvencijas, kuria teisės normas ir plėtoja baudžiamąją teisę aplinkosaugos srityje atsižvelgdamos ir į savo nacionalinius ypatumus bei interesus. Todėl didžiausią įtaką aplinkos apsaugai daro nacionalinė teisė, o pastaruoju metu ir baudžiamoji teisė. Nors baudžiamosios teisės plėtra aplinkosaugos srityje nėra tokia sparti ir apčiuopiama, tačiau pastaruoju metu daugėja, tiek tarptautinių, tiek nacionalinių baudžiamosios teisės instrumentų, nukreiptų į aplinkos apsaugą.

⁹¹ European Council. “Environmental Crime” // <http://www.europa.eu.int/comm/environment/crime>; prisijungimo laikas: 2005-10-22

IŠVADOS

1. Tarptautiniame kontekste žala aplinkai labiausiai susijusi su valstybėmis, kaip tarptautinės teisės subjektais, todėl pastaruoju metu ypatingas dėmesys skiriamas tarptautinių teisės normų, reglamentuojančių valstybių atsakomybę už žalą aplinkai, kūrimui. Kadangi valstybių atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus aplinkosaugoje iš esmės panaši į bendrąją valstybių atsakomybę už tarptautinių teisės normų pažeidimus, tai tarptautinės teisės specialistai pastaruoju metu daugiau dėmesio skiria valstybių atsakomybei už padarytą žalą aplinkai („be kaltės“) reglamentuoti. Dėl valstybių atsakomybės aplinkosaugoje klausimo aktualumo Lietuvoje ir specifinių aplinkosauginių problemų (pvz., Rusijos teritorijoje esančios naftos gavybos platformos Baltijos jūros telkinyje D6 veikla, Nemuno upės baseino tarša iš Baltarusijos teritorijoje esančių pramonės objektų ir kt.), manome, kad Lietuvos kompetetingos institucijos turėtų aktyviau dalyvauti svarstant ir teikiant pastabas 2003 metais TTK parengtam 8 straipsnių projektui dėl valstybių atsakomybės už pavojinga veikla padarytą žalą.
2. 2005 m. kovo 24 d. papildytame LR aplinkos apsaugos įstatyme įvesta „mažareikšmės žalos“ aplinkai sąvoka įnešė painiavos į žalos aplinkai atlyginimo įgyvendinimą. Šiuo metu nėra metodikos ir procedūrų, kaip ir kokia žala galėtų būti pripažįstama, kaip mažareikšmė, todėl ši įstatymo nuostata yra praktiškai neveikianti. Taip pat LR aplinkos apsaugos įstatymo nuostata, leidžianti žalą aplinkai pripažinti kaip mažareikšmę ir jos neišieškoti, jeigu ši žala aplinkai yra nedidelė ir jos išieškojimo išlaidos yra didesnės už išieškomą sumą, gali kelti prieštaravimų įgyvendinant ES 2004/35/CE direktyvą dėl atsakomybės aplinkosaugoje, kuri reikalauja, kad žala aplinkai privalo būti atlyginta. Taigi, aukščiau minėta LR aplinkos apsaugos įstatymo nuostata palieka spragą, kada žala aplinkai gali būti neatlyginama. Siūlome tobulinti žalos aplinkai išieškojimo užtikrinimo priemones bei procedūras ir neatsisakyti mažareikšmės žalos atlyginimo galimybės.
3. Šiuo metu galiojanti Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika turi trūkumų, todėl ją reikėtų tobulinti. Šioje metodikoje nėra numatyti

pavojingos medžiagos orimulsijos padarytos žalos aplinkai įvertinimo tarifai. Todėl siūlytume įtraukti orimulsiją į Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodiką, kaip ir kitoms pavojingoms medžiagoms, numatant žalos aplinkai įvertinimo tarifus. Taip pat siūlome Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikoje įtvirtinti nuostatas, kurios leistų, apskaičiuojant žalą aplinkai, įvertinti leistinas fonines medžiagų koncentracijas bei atsižvelgti į medžiagų, kurioms higienos normos nenustato foninių koncentracijų, bet kurios įtrauktos į metodikoje nurodytų medžiagų sąrašą, vertinimą.

4. Nors 2005 m. spalio 3 d. buvo papildyta Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika, kurioje buvo numatyti atliekų (tarp jų ir statybinių medžiagų, padangų), išmestų į aplinką, padarytos žalos atlyginimo tarifai, tačiau žalos aplinkai, kaip žalos kraštovaizdžiui, jo estetinei – rekreacinei vertei nustatymo problema išlieka, kadangi metodikoje kraštovaizdis nėra išskirtas, kaip aplinkos komponentas, o kitų rekomendacijų ar teisės normų, nusakančių žalos kraštovaizdžiui ar aplinkai, kaip estetinei-rekreacinei vertei, nėra.
5. Lietuvoje finansinis mechanizmas, skirtas užtikrinti greitą ir adekvatų kompensavimą už padarytą žalą aplinkai, nėra tinkamai sureguliuotas. Lietuvoje ūkio subjektams siūlomos draudimo paslaugos neapima draudimo nuo aplinkos taršos, kaip tokios, nes draudimo bendrovių mūsų šalyje siūlomas draudimo objektas yra tik draudėjo atsakomybė dėl žemės ir/ar oro ir/ar vandens užteršimo išvalymo. Taip pat Lietuvoje nėra valstybės spec. fondų, kurie užtikrintų papildomą finansavimą įvykus dideliems aplinkos taršos incidentams. Taigi, Lietuvoje reikėtų plėtoti privalomą įmonių su padidinta aplinkos taršos rizika draudimo mechanizmą bei svarstyti galimybę kurti spec. fondą, skirtą užtikrinti žalos aplinkai atlyginimą. Taip pat reikia pabrėžti, kad finansinis mechanizmas, skirtas užtikrinti greitą ir adekvatų kompensavimą už padarytą žalą aplinkai, turėtų būti sureguliuotas prieš pasirašant Lietuvos-Rusijos susitarimą dėl Baltijos jūros taršos prevencijos ir avarijų likvidavimo priemonių taikymo bei žalos atlyginimo, kadangi toks susitarimas iš esmės įtvirtintų valstybės absoliučią atsakomybę už tam tikrą

objektų padarytą žalą aplinkai, o tai savo ruožtu pareikalautų finansinių resursų. Todėl būtina užtikrinti, kad tokie finansiniai resursai būtų bet kada prieinami.

6. Tarptautinės atsakomybės aplinkosaugoje klausimų reglamentavimas yra aktualus Lietuvai dėl mūsų šalies specifinės geopolitinės padėties, kadangi Lietuva, kaip ES narė, yra ne tik ES teisės reguliuojamoje erdvėje, bet ir ribojasi su tokiais šalimis, kaip Rusija bei Baltarusija. Todėl, sprendama bendras regionines aplinkosaugines problemas, Lietuva susiduria su nevienoda tarptautinių instrumentų taikymo galimybe. Siekiant, kad aukščiau minėti klausimai būtų sprendžiami efektyviai, o teisinių instrumentų skirtingas taikymas neapsunkintų bendrų aplinkosauginių problemų sprendimo, Lietuva turėtų siekti sudaryti šiuos susitarimus su kaimyninėmis valstybėmis: susitarimą su Baltarusija dėl Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste įgyvendinimo (po to, kai Baltarusija ratifikuos šią konvenciją), trišalį susitarimą su Rusija ir Baltarusija dėl bendradarbiavimo Nemuno baseino vandens išteklių naudojimo ir apsaugos srityje, Lietuvos-Rusijos susitarimą dėl Baltijos jūros taršos prevencijos ir avarių likvidavimo priemonių taikymo bei žalos atlyginimo bei kitus dvišalius bei daugiašalius susitarimus, kuriuose be bendrų aplinkosauginių klausimų būtų sprendžiami ir žalos aplinkai atlyginimo klausimai.
7. Dėl žalos aplinkai nustatymo napibrėžtumo valstybės vengia prisimti atsakomybę už pavojinga veikla padarytą žalą aplinkai (be kaltės), o šią naštą stengiasi perkelti privatiems bei juridiniams subjektams. Todėl dažniausiai šie klausimai sprendžiami civilinės teisės pagalba, numatant konkrečiose tarptautinėse sutartyse „teršėjų“ atsakomybę. Todėl galime daryti išvadą, kad tol, kol bus teisinė spraga, susijusi su valstybių atsakomybe už pavojinga veikla padarytos žalos reglamentavimu, tol šie klausimai bus sprendžiami civilinės atsakomybės už žalą aplinkai pagal tarptautinę teisę pagalba.

SUMMARY

Accomplished significant political, legal and economic changes have influenced all spheres of life in Lithuania, among them environment. Tackling environmental issues in Lithuania has become not only our own concern, but also the interest of the entire international community. On the other hand, Lithuania could handle its environmental issues on the international level and contribute to tackling environmental issues of other countries and regions.

The International environmental responsibility has become a very important issue for the international community and especially for Lithuania caused of the specific geographical and geopolitical situation of our country. Lithuania as the member of EU is not only in the sphere of EU legislation, but should deal with countries like Russia and Belarus where the EU legal norms are not valid. Therefore the general international principles of environmental responsibility are very important in relation to transboundary environmental harm.

The subject of the master's thesis is the principles of international environmental responsibility – the principles of international law, setting up the main guidelines for the development of the international legal norms, which describe international responsibility arising out of the environmental harm as well as relations among states implementing these principles.

The international, EU and national legal acts, which regulate international environmental responsibility and liability regimes as well as draft principles on the allocation of the loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, EU directive on environmental liability, international and regional conventions and agreements on civil environmental liability, states practice and international cases on transboundary environmental harms are the main topics, which have been discussed in the master's thesis.

In the first part of the master's thesis the main legal environmental principles (sovereignty over natural resources and the responsibility not to cause damage to the environment of other states or to areas beyond national jurisdiction, principle of prevention action, cooperation, sustainable development, precautionary principle, polluter-pays principle, principle of common but differentiated responsibility), which

influence the development of the environmental law in international, EU and national levels, have been analysed. The main characteristics and the content of the aforementioned environmental principles have been discussed afterwards. It should be mentioned that the main attention in the master's thesis has been given to the state environmental responsibility (analysing the draft principles on the allocation of the loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities prepared by UN International Law Commission). At the end of the thesis the main aspects of the civil environmental liability as well as the criminal international environmental responsibility, including the examples of the international cases are mentioned. The conclusions, which reflects the national context, could be summarised as follows.

The development of the international principles on liability for environmental damage from activities not prohibited by international law has been subject for fundamental change. Based on the recent development of the international draft principles on the state environmental responsibility the countries are encouraged to develop the regional and bilateral agreements setting up the concrete legal norms related to environmental liability regimes and compensation mechanisms for environmental harm. The international environmental responsibility is very actual for Lithuania caused of the specific regional environmental problems, for instance the activities of the Russian oil extraction platform in Baltic sea area D6, the pollution of the Nemunas river basin from the Belarus, the environmental pollution accidents in Klaipeda port and Butinge oil terminal and etc. Therefore, Lithuania, preparing the draft agreement among the Government of the Republic of Lithuania, the Government of the Republic of Belarus and the Government of Russian Federation on cooperation in exploitation and protection of the Nemunas River watershed water resources as well as Lithuanian - Russian bilateral draft agreement concerning co-operation in case of pollution accidents, pollution prevention/mitigation and compensation measures should take into account the recent development of the principles on state environmental responsibility.

The national legal acts concerning the evaluation and calculation of the environmental damages should be updated taking into account the recent development of international and EU legislation as well as the considering the problematic issues, which have been raised during last 5 years. For instance, the Lithuanian Law on

Environmental Protection should be updated clarifying the aspects related to the use of the term “insignificant environmental harm”, that could contradict with EU directive on Environmental Liability. The statement that the insignificant environmental damage (when the litigation expenses are bigger than environmental harm) could be not-compensated is not acceptable in the term that environmental harm according to the EU directive on Environmental Liability should be compensated. In addition, the Lithuanian Methodology on Calculation of Environmental Damage should be updated including the possibility to calculate the environmental damages when the new substance, which could make the significant harm to the environment, occur in the market. The possibility to consider the phonic concentration when calculating the environmental harm, should be foreseen in Lithuanian Methodology on Calculation of Environmental Damage as well.

Tarpvyriausybinių ir tarpžinybinių susitarimų aplinkos apsaugos srityje SĄRAŠAS

TARPVYRIAUSYBINIAI BENDRADARBIAVIMO SUSITARIMAI

1. Lietuvos Respublikos ir Švedijos Karalystės bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje sutartis (pasirašyta 1992 03 30)
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Estijos Respublikos Vyriausybės ir Latvijos Respublikos Vyriausybės bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje sutartis (pasirašyta 1995 07 21)
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Flandrijos vyriausybės bendradarbiavimo sutartis (pasirašyta 1996 03 07)
4. Susitarimas tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje (pasirašyta 1999 06 29)
5. Susitarimas tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Latvijos Respublikos Vyriausybės dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje (pasirašyta 1999 10 01)
6. Lietuvos Respublikos ir Europos Bendrijų susitarimas dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos aplinkos agentūroje bei Europos informacijos ir stebėjimo tinkle (pasirašyta 2000 11 24)
7. Daugiašalis tarpvyriausybinių susitarimas tarp Danijos, Estijos, Suomijos, Vokietijos, Islandijos, Latvijos, Lietuvos, Norvegijos, Lenkijos, Rusijos ir Švedijos dėl apsikeitimo radiacijos monitoringo duomenimis (pasirašyta 2001 06 07)
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Šiaurės šalių aplinkos apsaugos finansų korporacijos („NEFCO“) susitarimas dėl NEFCO teisinio statuso Lietuvoje (pasirašyta 2003 04 08)
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lenkijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl Konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste įgyvendinimo (pasirašyta 2004 05 27)
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Baltarusijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl bendradarbiavimo standartizacijos, metrologijos ir atitikties įvertinimo srityse (pasirašyta 2004 06 01)

11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Ukrainos ministrų kabineto susitarimas dėl bendradarbiavimo standartizacijos, metrologijos ir atitikties įvertinimo srityse (pasirašyta 2005 12 09)

TARPŽINYBINIAI BENDRADARBIAVIMO SUSITARIMAI

1. Sutartis tarp Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos departamento ir Danijos Karalystės aplinkos apsaugos ministerijos dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje ir jos pratęsimai (pasirašyta 1991 09 04)
2. Supratimo protokolas tarp Švedijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos dėl žvejybos santykių (pasirašyta 1991 12 06)
3. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos departamento ir Lenkijos Respublikos aplinkos apsaugos, gamtos resursų ir miškininkystės ministerijos susitarimas dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje (pasirašyta 1992 01 24)
4. Protokolas dėl bendradarbiavimo aplinkos srityje tarp Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos departamento ir Suomijos Respublikos aplinkos ministerijos (pasirašyta 1992 02 07)
5. Susitarimo memorandumas tarp JAV aplinkos apsaugos agentūros 5 Regiono ir Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos departamento (pasirašyta 1992 11 18)
6. Bendradarbiavimo sutartis tarp Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos departamento ir Vokietijos Federacinės Respublikos Federalinės aplinkos, gamtos apsaugos ir reaktorių saugos ministerijos (pasirašyta 1993 04 16)
7. Bendradarbiavimo memorandumas aplinkos apsaugos srityje tarp Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerijos ir Austrijos Respublikos Federalinės aplinkos, jaunimo ir šeimos ministerijos (pasirašyta 1994 10 18)
8. Susitarimas tarp Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerijos ir Baltarusijos Respublikos gamtos išteklių ir aplinkos apsaugos ministerijos dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje (pasirašyta 1995 04 14)
9. Supratimo memorandumas tarp Estijos aplinkos ministerijos, Latvijos aplinkos apsaugos ir regioninės plėtros ministerijos, Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerijos, Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko ir Šiaurės aplinkos finansų

korporacijos dėl bendradarbiavimo įsteigiant žaliųjų akcijų schemą dėl aplinkos investicijų Baltijos šalyse (pasirašyta 1995 10 25)

10. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerijos ir Slovakijos Respublikos aplinkos ministerijos sutartis aplinkos apsaugos bendradarbiavimo srityje (pasirašyta 1996 06 26)

11. Lietuvos Respublikos statybos ir urbanistikos ministerijos ir Lenkijos Respublikos būstų ir miestų plėtros valdybos susitarimas (pasirašyta 1997 09 11)

12. Lietuvos Respublikos statybos ir urbanistikos ministerijos ir Suomijos aplinkos ministerijos protokolas dėl bendradarbiavimo teritorijų planavimo, būsto ir statybos srityje (pasirašyta 1997 11 04)

13. Lietuvos Respublikos statybos ir urbanistikos ministerijos ir Estijos Respublikos aplinkos ministerijos ir Latvijos Respublikos aplinkos apsaugos ir regioninės plėtros ministerijos susitarimas dėl bendradarbiavimo statybos, subalansuoto erdvinio planavimo ir būsto srityje (pasirašyta 1997 11 21)

14. Lietuvos Respublikos statybos ir urbanistikos ministerijos ir Nyderlandų būsto, erdvinio planavimo ir aplinkos ministerijos ketinimų protokolas (pasirašyta 1998 02 19)

15. Bendradarbiavimo ir techninės pagalbos sutartis tarp Danijos Vidaus reikalų ministerijos ir Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerijos branduolinės saugos, radiacinės apsaugos, pasiruošimo branduolinėms avarijoms ir ragavimo į jas srityje (pasirašyta 1998 03 12)

16. Susitarimas dėl bendradarbiavimo tarp Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos ir Danijos būsto ir statybos reikalų ministerijos (pasirašyta 1999 05 12)

17. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos ir Baltarusijos Respublikos miškų ūkio ministerijos bendradarbiavimo miškų ūkio srityje susitarimas (pasirašyta 2000 03 30)

18. Supratimo memorandumas tarp Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos ir Nyderlandų būsto, erdvinio planavimo ir aplinkos ministerijos (pasirašyta 2000 05 29)

19. Techninis protokolas tarp Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos, Estijos Respublikos aplinkos ministerijos ir Latvijos Respublikos aplinkos apsaugos ir regioninės plėtros ministerijos dėl bendradarbiavimo praktinių aspektų (BEF – 3) (pasirašyta 2000 08 31)

20. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos ir Baltarusijos Respublikos architektūros ir statybos ministerijos bendradarbiavimo susitarimas (pasirašyta 2000 10 05)
21. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos ir Suomijos aplinkos ministerijos supratimo memorandumas (dėl Klimato kaitos) (pasirašyta 2001 03 19)
22. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos ir Kazachstano Respublikos gamtos išteklių ir aplinkos apsaugos ministerijos susitarimas dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos srityje (pasirašyta 2001 04 04)
23. Susitarimas dėl gamtos apsaugos valdymo tarpvalstybiniame kontekste tarp Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos ir Latvijos Respublikos aplinkos apsaugos ir regioninės plėtros ministerijos (pasirašyta 2001 05 24)
24. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos ir Latvijos Respublikos aplinkos apsaugos ir regioninės plėtros ministerijos techninis protokolas dėl apsikeitimo informacija netikėtų ekologinių nelaimių atvejais (pasirašyta 2001 05 24)
25. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos ir Latvijos Respublikos aplinkos ministerijos bendradarbiavimo valdant tarptautinių upių baseinų rajonus techninis protokolas (pasirašyta 2003 10 24)
26. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos, Latvijos Respublikos aplinkos ministerijos, Estijos Respublikos aplinkos ministerijos techninis protokolas (pasirašyta 2003 05 08)
27. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro ir Prancūzijos Respublikos ekologijos ir darnaus vystymosi ministro susitarimas dėl bendradarbiavimo aplinkos apsaugos ir darnaus vystymosi srityje (pasirašytas 2005 10 25)

**Lietuvos Respublikos pasirašytų, ratifikuotų
daugiašalių konvencijų (protokolų) aplinkos apsaugos srityje
SĄRAŠAS**

Nr.	Konvencijos (protokolo) pavadinimas
1.	JT Bendroji klimato kaitos konvencija
1.1.	Kioto protokolas
2.	JT Ozono sluoksnio apsaugos konvencija (Vienos konvencija)
2.1	Protokolas dėl medžiagų, naikinančių ozono sluoksnį (Monrealio protokolas).
2.2	Monrealio protokolo Londono ir Kopenhagos papildymai
2.3	Monrealio protokolo Monrealio ir Pekino pakeitimai
3.	JT Tolumųjų tarpvalstybinių oro teršalų pernašų konvencija
3.1	Protokolas "Dėl bendradarbiavimo programos tolimų oro teršalų pernašų Europoje monitoringo ir įvertinimo srityje (<i>angl.</i> EMEP) ilgalaikio finansavimo
3.2	Protokolas dėl rūgštėjimo, eutrofikacijos ir pažemio ozono mažinimo (Geteborgo)
3.3	Protokolas dėl sunkiųjų metalų
4.	JT Biologinės įvairovės konvencija
4.1	Kartachenos biosaugos protokolas
5.	JT Konvencija dėl pelkių, turinčių tarptautinę reikšmę, ypač vandens ir pelkių paukščių apsaugai (Ramsaro konvencija).
6.	ET Europos laukinės gamtos ir natūraliųjų biotopų apsaugos konvencija (Berno konvencija).
7.	Žvejybos ir žuvų išteklų apsaugos Baltijos jūroje ir Beltuose konvencija (Gdansko konvencija).
8.	JT Pavojingų atliekų tarpvalstybinių pervežimų bei jų tvarkymo kontrolės konvencija (Bazelio konvencija).
8.1	Šalių Konferencijos sprendimas III/1 (Bazelio Konvencijos pakeitimas)
9.	Baltijos jūros aplinkos apsaugos konvencija (Helsinkio konvencija)
9.1	Baltijos jūros aplinkos apsaugos konvencijos IV priedo „Taršos iš laivų prevencija“ pakeitimai
9.2	Danijos Karalystės, Estijos Respublikos, Latvijos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Lietuvos Respublikos, Rusijos Federacijos, Suomijos Respublikos, Švedijos Karalystės, Vokietijos Federacinės Respublikos Vyriausybių susitarimas dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos komisijos privilegijų ir imunitetų
10.	JT Tarpvalstybinių vandentakių ir tarptautinių ežerų apsaugos ir panaudojimo konvencija.
10.1	Protokolas dėl atsakomybės ir žalos, sukeltos pramoninių avarių tarpvalstybiniuose vandenyse atlyginimo (tik pasirašyta)
11.	JT Poveikio aplinkai įvertinimo tarpvalstybiniame kontekste konvencija (Espoo konvencija)
11.1	Protokolas dėl strateginio poveikio aplinkai vertinimo (tik pasirašyta)
12.	JT Konvencija dėl prieinamumo prie informacijos, visuomenės dalyvavimo priimančiam sprendimui ir teisės kreiptis į teisėsaugos institucijas aplinkos apsaugos klausimais (Orhuso konvencija)
12.1	Protokolas dėl išmetamų ir pernešamų teršalų registro

Nr.	Konvencijos (protokolo) pavadinimas
13.	JT Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencija (Vašingtono konvencija).
13.1	Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencijos XXI straipsnio pakeitimas
14.	JT Migruojančių laukinių gyvūnų apsaugos konvencija (Bonos konvencija).
14.1	Sutartis dėl šikšnosparnių apsaugos Europoje (Londono)
14.2	Susitarimas dėl Afrikos ir Eurazijos migruojančių vandens paukščių išsaugojimo
15.	ET Europos kraštovaizdžio konvencija
16.	JT Konvencija dėl ilgalaikių organinių teršalų
17.	BJVT Daugiašalis susitarimas dėl pasikeitimo radioaktyvumo monitoringo duomenimis
18.	JT Konvencija dėl kovos su dykumėjimu
19.	JT Roterdamo konvencija dėl sutikimo, apie kurį pranešama iš anksto, procedūros, taikomos tam tikroms pavojingoms cheminėms medžiagoms ir pesticidams tarptautinėje prekyboje

**2005 metais numatomų ratifikuoti daugiašalių konvencijų
(protokolų) aplinkos apsaugos srityje
SĄRAŠAS**

Nr.	Konvencijos (protokolo) pavadinimas
1.	Tolimų tarpvalstybinių oro teršalų pernašų konvencijos Protokolas dėl azoto oksidų išmetimų mažinimo
2.	Helsinkio konvencijos IV priedo "Taršos iš laivų prevencija" pakeitimai
3.	Monrealio protokolo dėl medžiagų, ardančių ozono sluoksnį, Londono ir Kopenhagos papildymų ir pataisų ratifikavimo įstatymo pakeitimas
4.	Tolimų tarpvalstybinių oro teršalų pernašų konvencijos Protokolas dėl patvarių organinių teršalų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

SPECIALIOJI:

1. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. V., 2000.
2. Katuoka S. Tarptautinė jūrų teisė. V., 1997.
3. Vadapalas V. (sudarytojas) Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija (Eugrimas: 2003).
4. Abboud, W. „European Community Environmental Laws and Member State Liability“. Review of European Community & Environmental law, 7(1):85, 1998, <http://www.library.qmw.uk/ej/ejlaw.htm>.
5. Airst, R. How to avoid Environmental Liability: A Practical Guide for Real Estate Owners, Lenders and Professionals. Exton, PA: American Land Recycling Corp. 1996.
6. Anderson, D. „Actuarial Management of Environmental Liability.“ Online at <http://www.actuarius.magic.ca>, 1998.
7. Bell, R. „Environmental Liability in the Countries in Transition Revisited (Russia, Central and Eastern Europe)“. International Business Lawyer, 24(3):108, 1996.
8. Benn, M.J. „Successor Liability Strictly Applied.“ Dickinson Journal of Environmental Law, 6(2):253, Spring 1997.
9. Bergkamp, L. „A Future Environmental Regime.“ European Environmental Law Review, 7(7): 200, 1998.
10. Berwick, T.A. „Responsibilities and Liability for Environmental Damage.“ Georgetown International Environmental Law Review, 10(2): 257, 1998. <http://www.law.georgetown.edu/journals/gielr/gierl.htm>.
11. „Environmental Liability Reform and Privatization in Central and Eastern Europe.“ European Journal of Law & Economics, 3(1):39, 1996.
12. BirdLife International, EEB, Greenpeace, Friends of the Earth Europe and WWF: Press release "Stalemate on 'polluter pays' law" (17 Dec. 2003).
13. Brocken, H. „Financial Guarantees for Environmental Liability.“ Environmental Policy & Law, 27(4):315, 1997.
14. Brownlie I., „Principles of Public International Law“, Oxford, 2003.
15. Bullock D.M. „Criminal Liability and Enforcement Efforts.“ Environmental management Review, 41:51, 1996.
16. Carmichael, K.D. „Strict Criminal Liability for Environmental Violations: A Need for Judicial Restraint.“ Indiana Law Journal, 71(3):729, Summer 1996, <http://www.law.indiana.edu/ilj/ilj.htm>.
17. CERES Technologies. „Environmental Regulations and Liability in Real Estate Transactions.“ Online at <http://www.ceres-tech.com>, 1998.
18. Connell, C. Civil Liability for Damage to the Environment. A Report Prepared for the World Wildlife Fund London: Institute for European Environmental Policy, 1993.
19. Crawford J. Commentaries to the ILC Articles on State Responsibility. Available at: http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/

20. Crawford J., Olleson S. The Nature and Forms of International Responsibility, in Evans M. (ed.) International Law (Oxford University Press: 2003), p. 445-471.
21. European Environmental Bureau. Environmental Liability in Europe: Concerning the need for a European Directive on Environmental Liability, 1998. Online at <http://www.unimass.nl-egmilieu>, 1998.
22. Evans M.D. „International Law“, Oxford 2003.
23. Faure, W.D. „Economic Aspects of Environmental Liability.“ European Review of Economics, 4(2):85, 1996.
24. Hanshaw, L. „The E.C. Directive on Integrated Pollution Prevention and Control: Implications for the U.K.“ Environmental Liability, 4:29-35, 1996.
25. Hoel, M. „Coordination of Environmental Policy for Transboundary Environmental Problems?“ Journal of Public Economics, 66(2): 199-224, 1997, <http://www.elsevier.co.jp/inca/publications/store/50/5/5/7/8/>.
26. ILC Articles on State responsibility. General Assembly resolution on State responsibility 83/56 (2002): http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility
27. Larson, B. „Environmental Policy Based up on Strict Liability: Implications of Uncertainty and Bankruptcy.“ Land Economics, 72(1):33-43, February 1996, <http://aup.pupress.princeton.edu/cgi-bin/hfs.cgi/66/wisconsin/le.ctl>.
28. Larsson, M. On the Law of Environmental Damage: Liability and Reparation. Stockholm: University of Stockholm. 1997.
29. Lee, T.Y. „Environmental Liability Provisions under the United Nations Compensation Commission.“ Georgetown International Environmental Law Review, 11(1):209, Fall 1998, [http:// www.law.georgetown.edu/journals/gielr](http://www.law.georgetown.edu/journals/gielr)
30. Lefevere, J.G.J. „State Liability for Breaches of Community Law.“ European Environmental Law Review, 5(8/9): 237, August 1996, <http://www.swets.nl/backsets/rpt1108.html>.
31. Payne, S. „Environmental Liability: Empress and Causations.“ Solicitors Journal, 142(12):272, 1998.
32. Rose, I. „European Environmental harmonisation, Liability and Enforcement: The Impact of the Accession of the New EU Member States.“ International Business Lawyer, 24(6): 286, June 1996.
33. Samuilytė, A. „Tarptautinės atsakomybės principai aplinkosaugoje“, Magistrinis darbas, 2004.
34. Segerson, K. „Legal Liability as an Environmental Policy Tool.“ Journal of Real Estate Finance & Economics, 15(2):143, 1997.
35. Snaw M.N. „International Law“, Oxford, 2003.
36. Stands, P. „Principles of International Environmental Law“, 2003.
37. Sullivan, T.F.P. Environmental Law Handbook. Rockville: Government Institutes, 1997.
38. Telego, D.J. „A Growing Role: Environmental Risk management in 1998.“ Risk Management, 45(3):19-21, March 1998.
39. Tetterborn, A. „Dangerous Cargo: Tort Liability and Environmental Responsibility.“ Lloyds Maritime and Commercial Law Quarterly, 1(6-8), February 1996.
40. Бирюков П.Н. Международное право. – М.: Юристъ, 1998.
41. Ежегодник Комиссии международного права, 1984. Т. 2, ч. 2, С. 120.
42. Калалкарян Н.А. Мигачев Ю.И. Международное право. — М.: «Юрлитинформ», 2002

43. Левин Д. Б.. Ответственность государств в международном праве. М. Международные отношения. 1966.
44. Лейст О.Э. Понятие ответственности в праве// Вестник МГУ. Серия II. Право № 1. 1994
45. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть. Учебен. - М.: Издательство ВЕК, 1996.
46. Международное право: Учебник. Отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. — М.: Междунар. Отношения, 2000.
47. Толковый словарь «Бизнес и право». - НПП «Гарант-Сервис», 2002.
48. Курс международного права. В 7-ми томах. – М., 1992. – Т. 5. – С. 280 – 330.
49. Тимошенко А.С. Формирование и развитие международного права окружающей среды. – М., 1986.
50. Колбасов О.С. Международно-правовая охрана окружающей среды. – М., 1982.
51. Чинварин В.А. Охрана окружающей среды и международные отношения. – М., 1970.
52. Действующее международное право. В трех томах. – Т. 3. М., 1997. – Разд. XXЮ.
53. Правовая охрана окружающей природной среда в странах Восточной Европы. Под ред. Петрова В.В. - М., 1990.
54. Шемшученко В.С., Мунтян В.Л., Розовский В.Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды.— М., 1978.
55. Недбайло П.Е. Система юридических гарантий применения советских правовых норм. Правоведение. 1971. №3.
56. Бачило И.Л. Институт ответственности в управлении. Советское государство и право, 1977, №6.

NORMINĖ:

1. Lietuvos Respublikos aplinkos įstatymas // Valstybės Žinios. 1992. Nr. 5-75.
2. Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas//Valstybės Žinios.2002.Nr.13-474.
3. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymą // Valstybės Žinios. 2002. Nr.72-3016.
4. Lietuvos Respublikos vandens įstatymas // Valstybės Žinios. 1997. Nr.104-2615.
5. Lietuvos Respublikos aplinkos oro apsaugos įstatymas // Valstybės Žinios. 1999. Nr. 98-2813.
6. Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės Žinios. 1997. Nr. 108-2731.
7. Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas // Valstybės Žinios. 2000. Nr. 39-1092.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 521 „Dėl Fizinių ir juridinių asmenų neteisėta veika miškuose padarytos žalos aplinkai atlyginimo tvarkos bei fizinių ir juridinių asmenų neteisėta veika miškuose padarytos žalos miško valdytojų, savininkų ir naudotojų miškui, turtui ir interesams atlyginimo dydžio patvirtinimo“// Valstybės Žinios. 2002. Nr. 40-1501.

9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 192 „Dėl Savavališkai iškirstų medžių ir krūmų, augusių miško žemėje, ir pagamintos apvaliosios medienos ištraukimo arba išvežimo tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės Žinios. 2002. Nr. 44-1685.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1160 „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ // Valstybės Žinios. 2003. Nr.89-4029.
11. Tarybos direktyva dėl laisvo prieinamumo prie informacijos apie aplinką Taryba (ministru)/Direktyva/1990/313/31990L0313/1990 06 07).
12. Europos Sąjungos Tarybos direktyvos Nr. 96/61/EC „Dėl taršos integruotos prevencijos ir kontrolės“.
13. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2003/4/EB 2003 m. sausio 28 d. dėl visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką ir panaikinanti Tarybos direktyvą 90/313/EEB (Europos Parlamentas|Direktyva|2003/4|32003L0004|2003 01 28|).
14. Susitarimas dėl Afrikos ir Eurazijos migruojančių vandens paukščių išsaugojimo // Valstybės Žinios. 2004. Nr. 125-4510.
15. Konvencija dėl aplinkos apsaugos baudžiamosios teisės priemonėmis, www.am.lt.
16. Poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste konvencija www.am.lt.
17. Protokolas dėl strateginio poveikio aplinkai vertinimo, www.am.lt.
18. Konvencija "Dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais // Valstybės Žinios. 2001. Nr.73-2572.
19. 1996 m. tarptautinė konvencija dėl atsakomybės ir kompensacijos už žalą, susijusią su pavojingų ir kenksmingų medžiagų vežimu jūra, 1996.
20. Tarpvalstybinių vandentakių ir tarptautinių ežerų apsaugos ir panaudojimo konvencija, www.am.lt.
21. Protokolas dėl atsakomybės ir žalos, sukeltos pramoninių avarių tarpvalstybiniuose vandenyse atlyginimo, www.am.lt.
22. 1992 m. Helsinkio konvencija dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos // Valstybės Žinios. 1997. Nr. 21-499.
23. 1992 metų tarptautinė konvencija "Dėl civilinės atsakomybės už taršos nafta padarytą žalą" //Valstybės Žinios. 2000 Nr.43-1224.
24. Jungtinių Tautų bendroji klimato kaitos konvencija, //Valstybės Žinios. 1995 Nr.23-521.
25. Konvencija "Dėl tarpvalstybinio pramoninių avarių poveikio", //Valstybės Žinios. 2000 Nr.94-2922).
26. Ozono sluoksnio apsaugos konvencija, www.am.lt.
27. Tolimųjų atmosferos teršalų pernašų konvencija, www.am.lt.
28. Biologinės įvairovės konvencija // Valstybės Žinios. 1995. Nr.69-1662.
29. Europos laukinės gamtos ir natūraliųjų biotopų apsaugos konvencija, www.am.lt.
30. Pavojingų atliekų tarpvalstybinių pervežimų ir jų išdėstymo kontrolės konvencija, www.am.lt.
31. Lietuvos užsienio politikos dokumentai. I,II sąsiuviniai./Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. Vilnius: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos leidykla, 1992.
32. Lietuvos Respublikos teisinio bendradarbiavimo tarptautinės sutartys (Teisinės informacijos centras: 2002).

33. Konvencijos ir papildomi protokolai (Teisinės informacijos centras: 2002). Human Rights, Status of international instruments / Centre for Human Rights, Geneva. - New York, 1987.
34. Užsienio reikalų ministerijos tarptautinių sutarčių Internetinis sąvadas / <http://www.urm.lt/data/30/index.php>.
35. A compilation of international instruments / Centre for Human Rights. - New York, 1988
36. Proposal for a directive on environmental liability, European Parliament/Council // Eur-Lex. 2002.
37. Proposal for a directive on environmental liability, European Parliament/Council // Eur-Lex. 2002.
38. Communication to the European Parliament concerning the Common Position of the Council on the adoption of a Directive on environmental liability, // Eur-Lex. 2003.
39. Common position on the Directive on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage, European Council // Eur-Lex. 2003.
40. Delegations statements on the Directive on environmental liability, European Council // Eur-Lex. 2003.
41. Report on the joint text approved by the conciliation committee for a directive on environmental liability, European Parliament 2004.
42. White Paper on Environmental Liability, Eur-Lex, 2002.
43. Convention on Limitation of Liability for Maritime Claims (LLMC)-1976
44. 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002, Nr.13-480.
45. 1978 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių sutarčių atžvilgiu perėmimo // Doc. United Nations Conference on the Succession of States in Respect of Treaties – Official Documents – Volume III–Conference Documents (United Nations publications, Sales No. F.79.V.10);
46. Draft articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, International Law Commission // <http://www.un.org/law/ilc/texts>
47. Draft articles on Prevention of transboundary harm from hazardous activities, International Law Commission // <http://www.un.org/law/ilc/texts/prevention>